

ŞERİATÇILAR, İŞÇİ HAKLARI VE HAK-İŞ

YILDIRIM KOÇ

İçindekiler

Sunuş

Giriş

I. İSLAMCI DÜŞÜNCEDE İŞÇİ HAKLARI VE SENDİKAL HAKLAR

A. İslamcıların Günümüzde Savundukları Düzen Kapitalizmdir

1. Sermaye Teşvik Edilmektedir
2. "Zenginlik ve Yoksulluk Allah'ın Takdiridir"
3. "İşçi-İşveren Kardeştir"
4. İşçi mi, İşveren mi Önde?
5. Devletin Görevi

B. İslamcı Düzendeki Çalışma Hakkı

1. Müslüman Olmayanların Yanında Çalışma Hakkı
2. Kadınların Çalıştırılması
3. Devletin Zorla Çalıştırması

C. İslamcı Düzendeki İşçinin Görevleri

D. İslamcılar ve Sınıf Çelişkilerinin Yumuşatılması

E. İslamcılar ve Sendikalaşma Hakkı

F. İslamcılar ve Toplu İş Sözleşmeleri

G. İslamcılar ve Grev Yasağı

H. İslamcılar ve Ücret Sorunu

I. İslamcılar ve Ücretli İzinler, Çalışma Süresi, Yönetime Katılma

J. İslamcılar ve Hizmet Akdinin Feshi, İş Güvencesi, Kıdem Tazminatı

K. Sosyal Güvenlik

II. İRAN'DA İŞÇİ HAKLARI VE SENDİKAL HAKLAR

A. Şeriatçı Düzen Öncesinde İşçi Sınıfı Hareketi ve İşçi Konseyleri

B. Şeriatçı Düzendeki İşçi Hakları ve Sendikal Haklar

III. HAK-İŞ KONFEDERASYONU

A. HAK-İŞ'in Kuruluşu ve Sendikacılık Anlayışı

B. 1977-1980 Döneminde HAK-İŞ

C. Öz Yol-İş ve Konya Yol-İş Sendikası'nın Grevi

D. 12 Eylül Darbesi Sonrasında HAK-İŞ

E. ANAP ve DYP-SHP Koalisyonu Dönemlerinde HAK-İŞ

F. HAK-İŞ'in Kimliği

- 1. "Yahudi" Düşmanlığı**
- 2. Sendikacılıkta İslamcı Bakış Açısı**
- 3. HAK-İŞ Anatüzüğü**
- 4. HAK-İŞ'in DİSK Konusundaki Tavrı**
- 5. HAK-İŞ ve Laiklik**
- 6. HAK-İŞ'in İran Devleti'nin İşçi Evi Örgütü ile İlişkileri**
- 7. HAK-İŞ ve "Dayanımcılık" İdeolojisi**
- 8. İşçilerin Ortaklığı**
- 9. HAK-İŞ Sendikaları Kapitalizme Karşı**
- 10. HAK-İŞ ve Faiz Düşmanlığı**
- 11. HAK-İŞ ve Özelleştirme**
- 12. HAK-İŞ, Avrupa Birliği ile İlişkiler ve Batılılaşma**
- 13. "Dünyanın İlk Toplu Sözleşmesi" Masalı**

Sunuş

"Şeriatçılar, İşçi Hakları ve Sendikal Haklar" konusuyla 1990 yılı başlarından itibaren yakından ilgileniyorum. Bu konuda ilk yazım 1990 yılı Nisan ayında **İşçi Gündemi** Gazetesi'nde yayınlandı. "Bir Şeriatçının İşçilere Öğütleri" başlıklı yazıda, Cemalettin Kaplan'ın **İslam'da İşçi ve İşveren Münasebetleri** kitabında yer alan işçi ve sendika karşıtı havayı yansıtmaya çalıştım. **Görüş** Dergisi'nin Mayıs 1990 sayısında "Şeriat Düzeninde Grev Hakkı" ve Ekim 1990 sayısında da "Şeriat Düzeninde İşçi Hakları" yazılarım yayınlandı. Daha sonra da çeşitli vesilelerle değişik yayın organlarında bu konuda yazdım.

Sivas katliamı, Refah Partisi'nin 27 Mart 1994 yerel seçimlerindeki başarısı ve Hizbullah ve IBDA-C örgütlerinin terör eylemleri ile birlikte, Türkiye'de demokrasiye ve "laik ve demokratik sosyal hukuk devleti"ne yönelik tehditler daha yoğun bir biçimde tartışılmaya başlandı. Bu açıdan, şeriatçıların işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi karşıtı görüşlerinin incelenmesi ve sergilenmesi daha da önem kazandı.

Bu çalışmada amaçlanan, İslamcılarının günümüzde bu konudaki düşüncelerini, kendi yayınlarından yapılan alıntılarla, değerlendirmek, İslamcı anlayışla yönetildiği ileri sürülen İran'daki uygulamaları özetlemek ve, kuruluşunda İslamcı bir sendikal anlayışa dayandığını ileri süren HAK-İŞ'in İslamcı yanını anlatmaktır.

Kitapta, İslamcılarının görüşlerini kendi yayınlarından yaptığım alıntılarla aktarmaya çalıştım. Alıntılar beklediğimden daha büyük bir bölüm oluşturdu. Ancak bu görüşleri özetlemek yerine, olduğu gibi vermeyi yeğledim.

Alıntılarının çok kullanılmasının bir nedeni, İslamcı çevreler dışında genellikle bilinmeyen ve piyasada kolay bulunmayan çeşitli yapıtların okuyucuya doğrudan aktarılmasıdır. Diğer bir neden ise, iddiaları, yapılan değerlendirmelerin dayanağını oluşturan belgeleri sunarak, kanıtlamaktır. İslamcılarının bu konulardaki görüşleri bazan o denli işçi karşıtıdır ki, sözkonusu belgeler aktarılmayınca bu konudaki iddialar abartma gibi gelebilir. Ayrıca, İslamcılarının önemli bir bölümü, işlerine gelmeyen görüşler ileri sürüldüğünde, sık sık takiyyeciliğe başvurmakta, dürüst davranmamaktadır. Bu nedenle de belgelerin sunulmasının gerekli olduğunu düşündüm.

İslamcılarının işçi hakları ve sendikal hakları konusundaki yayınları sınırlıdır. Bu yayınların hemen hemen tümü tarandı. Aktarılan görüşler, şeriatçıların bu konulardaki istisnai görüşleri değil, yaygın kabul gören genel görüşleridir. Bu durumu belgelemek için de, aynı konuda çeşitli kaynaklardan alıntı yapılması gerekli oldu. Aktarmaların sıkıcılığını azaltmak için, aynı konudaki alıntılarının bir bölümünü dipnot olarak verdim.

Laiklik, demokrasi, insan hakları ve sendikal hak ve özgürlükler açısından günümüzde en büyük tehlikeyi oluşturan şeriatçı veya İslamcı veya köktendinci hareketin bu alandaki görüşlerinin iyi öğrenilmesi ve öncelikle de ücretlilere anlatılması gerekmektedir. Şeriatçıların zayıf karnı, işçi hakları ve kadın haklarıdır. Ülkemizde laikliğin ve demokrasinin korunması görevi ise öncelikle laiklik ve demokrasiden en fazla yararlanan işçi sınıfı ve sendikacılık hareketindedir. Dileğim, bu alandaki araştırmaların, yayınların ve tartışmaların çoğalması, şeriatçıların işçi hakları ve sendikal haklar konusundaki gerçek görüşlerinin ve niyetlerinin daha geniş çevrelerce öğrenilmesidir. Şubat 1995

Giriş

Laiklik, demokrasinin, insan haklarının, işçi haklarının ve sendikal hak ve özgürlüklerin önkoşuludur. Laikliğe karşı akımların işçi hakları ve sendikal hak ve özgürlükler konusundaki görüşlerinin, niyetlerinin ve çıkmazlarının incelenmesi, ülkemizde demokrasinin, işçi-memur haklarının ve sendikal hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi mücadelesinin önemli parçalarından biridir.

İşçi hakları ve sendikal haklar konularıyla ilgilenen İslamcı yazarların iki ayrı soruyu sorması gerekir: Tümüyle İslami esaslara göre kurulacağı düşünülen bir toplum ve devlette işçi-işveren ilişkileri nasıl olacaktır? Mevcut kapitalist düzen içinde İslamcıların işçi haklarına ve sendikal hak ve özgürlüklere karşı tavrı ne olacaktır? Bu iki soruyla bağlantılı bir üçüncü soru ise şudur: Günümüzde İslami esaslara göre yönetilen ülkelerde işçi-işveren ilişkileri nasıldır? Ancak bu üç soru gerçekte özünde aynıdır. İslamcıların savundukları düzen de, bugünkü düzen de, İslami esaslara göre yönetildiği ileri sürülen ülkelerdeki düzen de, kapitalizmdir.

İşçi-işveren ilişkileri konusu İslamcılar arasında farklı çerçevelerde tartışılmaktadır.

Birinci çerçeve, günümüzdeki koşulları tartışmadan, kurulmasına uğraşılan İslamcı toplum ve devlet düzeninde ideal müslüman işçi ve ideal müslüman işveren arasında gerçekleşeceğine inanılan ilişkilerle kuramsal düzeyde ilgilenmektir.

İkinci çerçeve, mevcut kapitalist düzen içinde ve mevcut devlet yapısında da İslamı yaşayabileceğini ve alternatif bir toplumsal ve hatta ekonomik birim oluşturabileceğini düşünmektir, çölde vahalar oluşturmaya çabalamaktır¹.

Üçüncü çerçeve, kapitalist düzende İslamcı sendikacılık yapmaya çalışmak, İslami toplum ve devlet düzeni oluşmadan İslamcı bir anlayışla mevcut kapitalist düzen içinde işçi mücadelesinde yer almaktır. Bu grupta yer alanlar da üç anlayışta olabilir: (a) Sendikacılığı İslamcı düzen mücadelesine bağımlı bir araç olarak görenler; (b) Söylemde İslamcı tezleri gündeme getirmekle birlikte, normal sendikacılık yapanlar; (c) İslam adına günümüzde işçilere teslimiyeti öğütleyenler, Soğuk Savaş döneminde A.B.D. emperyalizminin şeriatçılarla oluşturmaya çalıştığı "yeşil kuşak" stratejisi çerçevesinde hareket edenler.

Bu farklı çerçeveler ve eğilimler içiçe geçmiştir. İslamcıların işçi-işveren ilişkileri konusunda yazdıklarında farklı eğilimlerin aynı anda etkisi gözlenebilir.

İslamcı düşünürler işçi-işveren ilişkileri konusunun kendileri açısından yeni olduğunu kabul etmektedirler². Bu yenilik hem İslami esaslara göre kurulacağı düşünülen bir toplum ve devlet

¹ Doç.Dr.Süleyman Aydemir şunları söylüyor: "İslamiyet sadece İslam Devletinin olduğu yerde değil, başka sistemlerde de belli ölçülerde yaşanabilir. Burada esas alınan kriter müslümanın hangi ülkede yaşıyorsa o ülkenin kanunlarına göre ve müsaade ettiği ölçüde kendi usul ve kurallarını anlaşmalar düzenine koymasındır. İşçi işveren ilişkilerinde İslamiyetin düzenini koymasındır. İşçi işveren ilişkilerinde İslamiyetin koyduğu birçok prensip anlaşmalar düzenine katılabilir ve uygulanabilir. Ancak, sistemin bütünlüğü zaruret olmadıkça bozulmamalıdır." Aydemir, S., "İşçi-İşveren İlişkileri Mukayeseli Sistem Analizi," İslami İlimler Araştırma Vakfı (İSAV), **Mukayeseli Hukuk ve Uygulama Açısından İşçi-İşveren Münasebetleri**, İSAV Yay., İstanbul, 1990, s.22.

için, hem de mevcut düzen içinde İslamcıların izleyeceği politikalar açısından geçerlidir. Bu konuda temel kabul edilen başvuru kaynaklarının yetersizliği, aynı soruna ilişkin olarak çelişen değerlendirmelerin yapılmasına ve aynı hadisten tümüyle zıt sonuçların ve yorumların çıkarılmasına kadar gitmektedir.

HAK-İŞ Genel Eğitim Sekreteri Salim Uslu, 12-13 Mart 1998 günleri İslami İlimler Araştırma Vakfı tarafından düzenlenen "Mukayeseli Hukuk ve Uygulama Açısından İşçi-İşveren Münasebetleri" konulu tartışmalı toplantıda yaptığı konuşmada bu gerçeği ve İslamcılar açısından konunun artan önemini şöyle ifade ediyordu³:

"Sendikaların ve işçilerin teknik ve hukuki sorunları ile sosyal, ekonomik ve ideolojik sorunları vardır. Bu sorunlarla ilgili kapitalizmin görüşü net bir şekilde bilinmektedir. İşçilerin bu sistemden bekledikleri bir şey olmadığına göre, ya sosyalist anlayış, ya da İslam noktasında bir tercih durumundadır.

" 'İslam'ın getirdiği sosyal, hukuki ve iktisadi sistemde greve ihtiyaç duyulmaz. Baskıyla akit yapmak ise, karşılıklı rıza prensibine uygun düşmez,' demek, el-hak doğrudur. Ama, o sistemin olmadığı ve insanların yaşamak zorunda olduğu sistemlerde, hak aramanın yolları neler olmalıdır? 'İnsan için çalıştığından (emeğinden) başkası yoktur' derken, emeğinin karşılığını alamayanların ne yapması gerektiğini de ortaya koymak zorundayız.

"Çeşitli tebliğlerde de vurgulandığı gibi, İslam 'sosyal ücret' görüşünü benimsemiştir. Hz.Peygamber, emekçi ile işveren arasında hukuki statüleri ne olursa olsun, tüketim ve hayat standartları açısından farklılık olmamasını istemiştir. Halbuki, bugünkü şartlarda, ne ücret sosyal ücret olmakta, ne de emeğin değeri ya da işçi-işveren ilişkileri bu ileri seviyede bulunmaktadır. Hatta, İslam'ın kölelere verdiği insani ve sosyal haklar, günümüz çalışanlarına tanınanlardan daha ileridir. Sosyal ücretin ya da adil ücretin şartları ve mücadelesi nasıl olmalıdır?

" 'Ömür aziz değil, emek azizdir. Bu emeğe sarfedilmeyen hayata yazıktır.' Aziz olan, kutsal olan emeğe nasıl sahip çıkılmalıdır?

" 'Onlardan bazıları diğer bazısının ücretinde herhangi bir şeyi noksanlaştırmasın, kesmesin.' Bugün ücretlerden kesilen zoraki tasarruf ya da ücretleri azaltan süper emeklilik, sigorta primi ve vergi konusundaki tavırlarımız ne olmalıdır?

" 'Gayr-i Müslim'e hizmet caiz olmakla beraber kerahetten hali değildir. Zira, hizmette bir nevi zillet manası vardır. Bir müslümanın hor düşmesi hoş birşey değildir.' Bu

² 1868 yılından sonra hazırlanan Mecelle'de işçi örgütleri, toplu iş sözleşmeleri veya grev konusunda bir düzenleme yoktur. "Meseleye İslami açıdan yeterince bakılmamış olması...", Karaman, Hayreddin, **İslam'da İşçi - İşveren Münasebetleri**, Marifet Yay., İstanbul, 1981, s.7. "Önce şunu kabul etmeliyiz ki, konu yenidir. Günümüzde veyahut günümüzden az önce ortaya çıkmıştır." Öztürk, Abdülvehhab, "İslam'da İşçi ve İşveren Münasebetleri," ENSAR Vakfı, **İslam'da Emek ve İşçi-İşveren Münasebetleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1986, s.21. İslamiyette işçi-işveren ilişkilerine eleştirel bir bakış için bkz. Erdoğan Aydın, **İslamiyet Gerçeği**, 4. Cilt, Kaynak Yay., İstanbul, 1993.

³ İSAV, a.g.k., 1990, s.369-370.

durumda yabancı sermayeye ait işyerlerinde çalışanların durumları nedir ve yabancı sermayeye nasıl bakıyoruz?

"Sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesine ne diyoruz? AET'yi nasıl görüyoruz? İnsan emeğini ortadan kaldıran otomasyon ya da ileri teknolojiye geçişi nasıl karşılıyoruz? KİT'lerin özelleştirilmesine nasıl bakıyoruz?"

"Artık ferdi akit yerini toplu sözleşme müessesesine terketmiştir. 'Baskıyla akit yapmak, rıza prensibine uygun düşmediğine göre,' bu sistemde toplu pazarlık nasıl olmalıdır?"

" 'Bir işçinin farz namazlarını kılmak için işverenden izin alması gerekmez,' dediğine göre, namazı, ibadeti, orucu, istirahati ve sağlığı için gerekli imkanların verilmediği ya da bu hakların gasbedildiği ortamlarda neler yapılmalıdır?"

"Konut sorununa, asgari ücrete nasıl bakıyoruz? Bugünkü şartlarda enflasyonu, para değerinin düşürülmesini nasıl çözümlüyoruz?"

"Bu ve benzeri çağın ve ekonomik yapının biriktirdiği yüzlerce sorun sağlıklı cevaplar ve çözümler beklemektedir."

Günümüzde İslamcılar Kuran-ı Kerim'den ve Hadis-i Şeriften hareket ederek, bu temel sorunlara çözümler bulamamaktadır. Katolik Kilisesi, Avrupa'da 19. yüzyılın son çeyreğinde gelişen işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinde etkili olabilmek amacıyla bu konulara ilişkin eski anlayışlarını terketmiş ve yeni anlayışlarını, Papa Leon XIII döneminde yayınlanan "Rerum Novarum" belgesinde formüle etmişti. Bu belge hristiyan sendikacılığının doğuşunda ana kaynak kabul edilmektedir⁴. İslamcıların aynı olanağı yoktur. Çağımızda işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin karşı karşıya bulunduğu birçok hayati ve ivedi sorunda İslamcılar, HAK-İŞ Genel Eğitim Sekreteri Salim Uslu'nun yakındığı gibi, kapitalizm-öncesi dönemlerde yapılmış değerlendirmelerle ters düşmekte, önerdikleri politikalara temel metinlerde dayanak bulamamaktadır.

Kitaptaki alıntılardan da görüleceği gibi, İslamcı düşünürler tüm adaletsizlikleri devletin önleyeceğini ileri sürmektedirler. İslamcı düşünürlerin her derdine deva olacak devlet, demokratik bir devlet midir; yoksa şeriatçıların elinde olacak ve dinadamlarının Kuran-ı Kerim'i ve Hadis-i Şerifi yorumlayarak yönetecekleri bir devlet midir? Bu devletin ve ülkenin nasıl yönetileceğine ve toplumsal ilişkilerin nasıl olacağına, demokratik bir biçimde seçilmiş bir parlamento özgürce karar verebilecek midir; yoksa dinadamlarının her konuyu denetleme hakkı ve yetkisi mi olacaktır? Sorulması gereken temel soru budur.

İslamcı düşünürlerin öngördükleri devlet, dinadamlarının denetim ve güdümünde olacak bir devlettir; demokratik hukuk devleti ile yakından uzaktan ilgisi yoktur. Bu konuda İran'daki uygulamaya bakılmasında yarar vardır.

İran'da Humeyni ve sonrasındaki devlet yönetimi, "velayat-e-fakih" adı verilen bir kurama göre işlemektedir. Bu kavramın anlamı, din hukukçularının vesayetidir. Humeyni tarafından geliştirilen ve uygulanan bu kurama göre, İslam hukuku konusunda otorite kabul edilen bir

⁴ Bu konuda bkz. Işıkli, Prof.Dr.Alpaslan, **Sendikacılık ve Siyaset**, 4. Basım, İmge Yay., Ankara, 1990, s.187-199.

kişi "**vali-e-fakih**" olarak atanır. Bu kişi, Hz.Muhammed'in ve İmamların varisi sayılır. Vali-e-fakih, halkın tümünü ilgilendiren her türlü konuda mutlak yetkiye ve otoriteye sahiptir. Ülkede veya dünyanın herhangi başka bir yerinde yaşayan bir Müslümanı ilgilendiren hiçbir özel yada kamusal konu, bu kişinin yetkisi dışında değildir. Humeyni'nin "velayat-e-fakih" isimli kitabında belirtildiğine göre, "**bir 'vali-e-fakih'in niteliklerine sahip yetkin bir kişi ortaya çıkar ve bir hükümet oluşturursa, bu kişinin toplum işlerini yönetmedeki yetkisi Hz.Muhammed'in yetkilerine eşittir. Herkes ona boyun eğmek zorundadır. Bir yönetici olarak Peygamberin yetkilerinin Hz.Ali'nin yetkilerinden fazla olduğu veya Hz.Ali'nin yetkilerinin 'vali-e-fakih'in yetkilerini aştığı düşüncesi doğru değildir.**"⁵

Şeriatçıların denetimindeki bir devletin yönetimi altındaki kapitalist düzende, tüm halk için insanca yaşama ve çalışma koşulları sağlanabilir mi? Adaletsizlikler ortadan kalkabilir mi? Adil düzen kurulabilir mi?

Günümüzde savunulduğu biçimiyle şeriat düzeni sermayenin düzenidir. Şeriatçıların devleti tarafsız ve adil de değildir; sermayedarların devletidir. İran'da da, Suudi Arabistan'da da şeriatçıların elindeki devlet sermayenin elindedir. Şeriatın uygulandığı ileri sürülen bu ülkelerin hiçbirinde devletin vatandaşlarına insanca yaşama ve çalışma koşullarını sağlaması söz konusu değildir. İnsan haklarının, işçi haklarının ve sendikal hak ve özgürlüklerin sürekli olarak ihlal edildiği ve demokrasinin asgarisinin bile bulunmadığı bu ülkelerde, halk yoksulluk içindedir, farklı toplumsal sınıflar arasındaki uçurumlar derindir.

Şeriatçıların elindeki devletin vatandaşına sunabileceği, "bir lokma, bir hırka" anlayışı içindeki kaderine boyun eğmiş yoksulluktur, "Ulu peygamberler tarafından vaz'olunan basit hayat tarzı"dır.

Günümüzde İslamcı düşünürlerin gerek mevcut düzen, gerek arzuladıkları İslamcı düzen için öngördükleri ve savundukları görüşler, sermayenin en acımasız kesimlerinin çıkarları ve talepleridir. İslamcı düşünürlerin arzuladıkları düzende, demokrasi, bağımsız sendikalar, toplu pazarlık ve grev hakları, birçok işçi hakkı ve iş güvencesi olmayacaktır. Şeriatı göre idare edildiği ileri sürülen İran ve Suudi Arabistan'da bugün yaşananlar, bu tehdidin bir hayal olmadığını göstermektedir.

HAK-İŞ Konfederasyonu ise, 1976 yılında, mevcut düzen içinde İslamcı bir sendikacılık yaratmak ve İslamcı bir düzene geçilmesine katkıda bulunmak amacıyla kurulmuştur. İlk yıllarda bu çizgisini daha açık bir biçimde sürdüren HAK-İŞ, 1986 sonrasında şeriatçı olmayanlara karşı izlediği politikayı yumuşatmış, daha geniş cepheler oluşturmaya çalışmıştır. Özellikle de 1989 yılından sonra HAK-İŞ Genel Merkezi ve bağlı sendikaların büyük bir bölümünün yönetimleri, İkinci Cumhuriyetçi bir çizgi içinde, daha çağdaş ve demokrat bir görünüm almışlardır. HAK-İŞ, TÜRK-İŞ'le ve DİSK'le olan ilişkilerini geliştirmeye çalışmış, Demokrasi Platformu içinde yer almıştır. Ancak, demokrasinin önkoşulu olan laiklik ve benzeri konularda, İslamcı çizgisini daha ince bir biçimde sürdürmektedir. HAK-İŞ'in bu yeni çizgisinin oluşmasında, İslamcılarının bir kanadı tarafından bir taktik adım olarak benimsenen İkinci Cumhuriyetçiliğin, HAK-İŞ'e İslamcılarının yönetimde bulunmadığı yeni sendikalar katma çabasının, HAK-İŞ'e bağlı sendikaların üye sayısının ve çeşitliliğinin

⁵ Mohaddessin, Mohammad, **Islamic Fundamentalism, The New Global Threat**, Seven Locks Press, Washington,D.C., 1993, s.17-18. Humeyni'den yapılan alıntının orijinal kaynağı: Ruhollah Moussavi Khomeini, **Velayat-e-faqih**, Necef, 1971, s.63.

artmasının ve sendikal mücadelenin kaçınılmaz gereklerinin etkisi vardır. Nitekim, HAK-İŞ'e bağlı sendikalar 12 Eylül öncesinde hiç grev uygulamamışken, son dönemde hayatın zorlamasıyla grevler de yapmışlardır.

I. İSLAMCI DÜŞÜNCEDE İŞÇİ HAKLARI VE SENDİKAL HAKLAR

A. İslamcıların Günümüzde Savundukları Düzen Kapitalizmdir

İslamcılar, kendi düşüncelerini, kapitalizmin ve sosyalizmin dışında ve onların alternatifi olarak göstermektedir. Ancak, gerek bugün İslamcı anlayışla yönetildiği ileri sürülen ülkelerde, gerek İslamcıların özledikleri toplum ve devlet yapısında, kapitalizmin temelini oluşturan ücretli emek sömürsü devam etmektedir. İslamcıların anlayışta karşı çıktıkları faizin alınması ve verilmesinde de "hile-i şeriye"lere başvurulmaktadır.

İslamcıların sendikacılık anlayışları değerlendirilirken, İslamcıların özledikleri ve savundukları düzenin kapitalizm olduğunu, işçinin işgücünü üretim araçlarının sahibi bir işverene sattığını, işverenin ise işçinin çalışması karşılığında yarattığı tüm değere el koyduğunu ve böylece işçinin yarattığı artı-değeri sahiplendiğini unutmamak gerekir. Aşağıda ele alınacak çeşitli konularda da görüleceği gibi, İslamcıların savunduğu düzen, şeriatçıların devlet erkini ellerinde bulundurdukları, halkın ve özellikle işçi sınıfının bağımsız örgütlenme ve mücadelesine izin ve olanak tanınmayan, demokrasinin reddedildiği bir kapitalist düzendir.

Cemalettin Kaplan, kapitalizmi aşağıdaki gibi eleştirirken, ücretli emek ile sermaye arasındaki ilişkiye hiç değinmemekte, kapitalizmin bazı olumsuzluklarını sergileyerek görünüşte kapitalizme karşı çıkmaktadır. İslamcıların kapitalizme görünüşte karşı çıkmalarının nedeni, kapitalizmin Hristiyanlık dünyası ile özdeşleşmiş gözükmemesi, kapitalizmin yarattığı tüketim eğiliminin İslamcı düzenin temellerini sarsması ve kapitalizmin olumsuzluklarının kitlelerde yarattığı tepkiden yararlanma niyeti ve çabası olsa gerektir. HAK-İŞ'e bağlı sendikaların bir bölümü de, 1992 yılına kadar kapitalizme karşı olduklarını açıklamışlardır. Ancak karşı çıkılan, kapitalizmin özünü oluşturan üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet ve ücretli emeğin sermaye tarafından sömürülmesi değildir. C.Kaplan şöyle demektedir⁶:

"Kapitalist düzen, ferde mülkiyet hakkı tanımış ise de meydana sermaye sahiplerine bırakmış ve onlara sınırsız ve kayıtsız kazanma ve harcama salahiyeti vermiştir..."

"Asıl kapitalist düzende; para ve malın, altın ve gümüşün her şeyin başında geldiği, hatta her şeyin yerini tuttuğu fikri hakimdir. Değer ölçüsü paradır. Bu fikre sapan insan; artık ister istemez ahlak ve fazilet duygusundan, hatta edep ve haya örtüsünden

⁶ Kaplan, Cemalettin, **İslam'da İşçi ve İşveren Münasebetleri**, 2. Basım, Ankara, tarihsiz, s.103-105.

uzaklaşır, 'para,' 'para' der durur. Her türlü kazanç yollarına baş vurarak, mana ve faziletten, insaf ve adaletten uzak; maddi bir hayat içerisinde çırpınacaktır.

"Faiz, rüşvet, karaborsacılık, yalan, hile ve desise bu sistemde mübah ve meşru bir kazanç yolu sayılacak, servetin pek az kişilerin elinde toplanmasına yol açacak; işçi, fakir ve küçük sermayeli insanların ezilmelerine, sömürülmelerine ve nihayet sefil bir hayat yaşamalarına sebep olacaktır. Bütün bunlar ise cemiyet için felakettir.

"Kapitalistler; her türlü kazancı meşru saydıklarından mal, mülk, para yığınlarını ele geçirmiş olacaklar; ahlaki ölçülerden ve manevi baskılardan uzak buldukları için de zevk ve eğlenceye, lüks ve israfa alabildiğine dalacaklardır.

"Bunların bu hali, emeğinin karşılığını alamayan, sırtına gömlek, karın tokluğu ekmek bulamayan işçi ve fakir sınıfının kalbini rencide edecek, kin ve husumet ateşini alevlendirecektir. Ve bu iki sınıf arasında hürmet ve merhametten, sevgi ve saygıdan eser kalmıyacaktır. Bu hal devam ettiği müddetçe toplum arasında huzursuzluk alıp yürüyecek; ayaklanmalar, ihtilaller birbirini takip edecektir."

İslamcı yazarlar arasında işçi-işveren ilişkilerine ilk eğilen kişilerden biri, Eşref Efendizade Şevketi'dir. Şevketi, kapitalist düzen ile İslamcı düzen veya anlayış arasındaki farkı özetlerken, kapitalizmin özünü oluşturan ücretli emek sömürüsüne hiç değinmemekte ve temel amaçlarından birinin, işçiler arasında sınıf bilincinin oluşmasını önlemek olduğunu da açıkça ifade etmektedir. Şevketi şunları yazmaktadır ⁷:

"Varlık ve hayatı bu alemden ibaret görenlerin yaşayış tarzı pek karışıktır. Bunlar yaşama vasıtalarının fitri ve sun'i hepsine baş vururlar, dünya hazlarının, dünya zevklerinin hepsinden faydalanarak, dünya hayatından kendilerine en büyük faydayı sağlamak sevdasında bulunurlar. Bu grup tabiat kuvvetlerine taparlar. Korkuları da, dilekleri de buradan başlayıp yine burada biter. Bu yolda çalışmak çok zaman aldığından bu kısım halkın vakitlerini hemen tamamen dünya meşgalesi tarafından yutulmuş ve kendileri dünyanın en çalışkan hizmetçileri olmuşlardır..."

"Tabiidir ki bu yolda bir faaliyet yüksek derecede bayındırlık ve medeniyet eserleri husule getirir. Şehirler genişler, yüksek saraylar, muhteşem daireler, muazzam üniversiteler, mükemmel müzeler, milli ve milletlerarası fuarlar, büyük fabrika ve bankalar, istasyonlar, tiyatro ve oteller, hususi kulübler, belediye binaları, askeri kışlalar, hastaneler, parlamento binaları, geniş caddeler, yemyeşil parklar, sanat eseri heykeller, hayvanat bahçeleri, muntazam çarşılar, pazar yerleri vücuda getirilir, arz üzerinde ulaştırma araçları ve çeşidli muhabere aletleriyle muameleler çabukluk ve kolaylık kazanır. Elektrik ışığıyla kuvvetinden çeşidli uygulamalar sayesinde büyük faydalar doğar. İlimler ve fenler içinde, tabii ilimler diğerlerine rehber olarak tabiat hazinelerini insan iradesinin emrine verir. Arzın çeşidli ürünlerinden, hayvan türlerinden, kara ve deniz ticaretinden, türlü sanatlardan işlenmiş araziden büyük büyük servetler elde edilir.

"Lakin büyük medeniyet ağır masraflarla vücuda geleceği gibi korunması da büyük ordulara ve kuvvetli donanmalara muhtaçtır. Bundan dolayı bu hayat tarzını seçip

⁷ Şevketi, Eşref Efendizade, **İslam'da Emek-Sermaye**, Hedef Yay., No.3, Ankara, 1964, s.14-17.

yüksek medeniyet kuran halk bir taraftan bu medeniyetin yüklediği mükellefiyetlerin ağır yüküne, diğer yönden de ordu ve donanma donatımına karşılık olmak üzere ağır vergilere katlanmak mecburiyetindedir. Vergilerle pahalılaştıran narhlar yüzünden ise geçim hususunda halk sıkıntılara uğrayarak çok kimseler refaha kavuşamazlar. Geçim vasıtalarının elde edilmesi ve hayatın zevklerinden faydalanılması için bu yaşayış tarzında hırs ve tamah en yüksek dereceye ulaşır..."

İslamcı düşünürler, Marksistleri anımsatacak biçimde, işgücünü bir meta olarak kabul etmektedir. Ancak, Marksistler işgücünü veya emekgücünü bir meta kabul ederken, İslamcıların emeğin bir meta olduğunu düşünmektedir. Dr. Şeref Bin Ali Eş-Şerif bu konuda şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Emek eşya hükmündedir."⁸ "İş akdi emeğin satışı demektir."⁹ Muhammed Fehr Şakfa da bu konuda şunları söylemektedir¹⁰: "Çalışma, piyasada fiat ve kıymeti tedavül eden mallardan bir maldır."

Eş-Şerif, işçinin sattığı işgücünün kullanımı sürecinde ürettiği değer kime ait olacağı konusunu da açıkça ifade etmektedir. İslamcıların bu konudaki görüşleri tümüyle sermayenin görüşleri ve çıkarları doğrultusundadır¹¹:

"İş akdinin sahih olması için, işten sağlanacak menfaatin işverene ait olması bütün İslam hukukçularınca şart koşulmuştur. Çünkü, bu menfaatin sağlanması uğruna işçiye ücret veren odur."

Şeriat düzenindeki hukuk sisteminde sermayenin artı-değer sömürüsü, aynen kapitalist düzende olduğu gibi, meşrulaştırılmıştır. "İşçi ücretini aldıktan sonra malla bir ilişkisi kalmamıştır."¹² Üretilen değer tümünün sahibi sermayedardır.

İslamcı düşünürlerin artı-değer sömürüsünü meşrulaştıran tavrı, bu konuları tartışırken verdikleri örneklerde de açıkça görülmektedir. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Dr. Celal Yeniçeri şu değerlendirmeyi yapmaktadır¹³:

"Bir işçinin, ücretine tam hak kazanabilmesi için gösterilen işi de tam yerine getirmesi gerekir. Bir işçiye muhakkak ki toplam gelire yapacağı katkıya göre bir ücret ödenir. Hiçbir kimse ve hiç bir müessese işçisine, sağladığı gelire eş bir ücret ödeyemez. Mesela bir işçi, çalıştığı yere günde 100 lira gelir sağlıyorsa, bu işçiye ödenecek günlük ücret 100 liranın çok altında olacaktır. İşçinin ücretini aldıktan sonra, işverene sağlayacağı gelir, o işyerini her türlü iktisadi şartlar altında düzenli çalıştırabilecek ve

⁸ Eş-Şerif, Ş., **İslam'da İş, İşçi ve Ücret Hukuku**, İhya Yay., İstanbul, 1986, s.292.

⁹ Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.415.

¹⁰ Şakfa, Muhammed Fehr, **İslam'da İş Ahkamı ve İşçi Hakları**, Nida Yayınevi, İstanbul, 1968, s.90-91. Böylesine temel bir konuda bile İslamcı hukukçular arasında görüş zıtlıkları bulunmaktadır. Prof.Dr.Ali Şafak şunları yazmaktadır: "Müslümanlıkta işçi emeği (insan ve emeği) bir mal değildir." Şafak, Prof.Dr.A., **İslam Dini ve Sosyal Adalet**, Diyanet İşleri Başkanlığı Cep Kitapları, Ankara, 1992, s.16. Yrd.Doç.Dr.Adem Esen'in görüşleri de aynı doğrultudadır: "İslam'a göre emek mal değildir. Kaynağı insan olduğundan emek, hürmet edilmesi gereken beşeri bir unsurdur." Esen, Yrd.Doç.Dr.A., **Sosyal Siyaset Açısından İslam'da Ücret**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1993, s.47.

¹¹ Eş-Şerif, Ş. a.g.k., 1986, s.153

¹² Atay, Hüseyin, **İslam'da İşçi-İşveren İlişkileri**, Kısmet Matbaası, Ankara, 1979, s.58.

¹³ Yeniçeri, Celal, "İslam'da Emek ve Karşılığı," ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.290-291.

daimi gelişmesini temin edebilecek bir miktarda olmalıdır. İşçinin teminatı da buna bağlıdır."

1. Sermaye Teşvik Edilmektedir

İslamcı düşünürler çeşitli açıklamalarda emeğe ilişkin övücü sözler söylerler. Fakat emek ile sermaye arasındaki ilişkide emek kayırılmaz. Aksine, sermaye korunur ve kollanır. Örneğin, sermayeden zekat alınmaz. Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Ekonomik Araştırma Merkezi Müdürü Doç.Dr.İlhan Uludağ bu konuda şunları söylemektedir¹⁴:

"Sermayeden zekat alınmıyor, üretime yönelik sermayeden zekat alınmıyor. İslamın mükemmelliğine bakın ki, yıllar, asırlar sonra, ancak bugün Batı sistemleri yatırım indirimi, yatırım teşviki adı altında İslam'ın bu uygulamasına yaklaşabiliyorlar.

"Evet, herşeyden zekat alınıyor ama sermayeden zekat alınmıyor. Demek ki üretime teşvik var, sermaye birikimine teşvik var."

İslamcı düşünürler arasında yaygın bir tavır, sermayenin kamu hizmeti yerine getirdiğini savunmaktadır. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Dr.Hayreddin Karaman bir kitabında şunları yazmaktadır¹⁵:

"İşveren bir amme hizmeti yapmakta, toplumun bir ihtiyacını karşılayarak farz-ı kifaye olan bir vazifeyi onlar namına yüklenmektedir. İşçilerin ve diğer vatandaşların işverene bu gözle bakmaları İslam gereğidir."

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Doç.Dr. Hamza Aktan ise, işverenlerin propagandalarında yaygın olarak işlenen bir görüşü, işverenlerin işçiye "ekmek kapısı" açtığı iddiasını yinelemektedir¹⁶:

"Meşru kazancından biriktirdiği sermayenin zekatını vermesi ve bir miktarını tasadduk ederek muhtaçlara yardım etmesi yanında, emeğinden başka arzedecek bir şeyi bulunmayan fakir kimselere iş imkanı hazırlamasının o sermayedarın fukaraya arzedeceği önemli hizmetlerden biri olarak tasvip göreceği ayetin esprisine uygundur diyebiliriz."

Doç.Dr.Hamza Aktan da iş bulan bir işçinin tavrının nasıl olması gerektiğini şöyle anlatmaktadır¹⁷:

¹⁴ Uludağ, İlhan, "Tartışmalar," **İslam'da Emek ve İşçi-İşveren Münasebetleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1986, s.99.

¹⁵ Karaman, H., a.g.k., 1981, s.63.

¹⁶ Aktan, Doç.Dr.Hamza, "İslam'da Emek ve Sermaye İlişkisi," ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.343.

¹⁷ Aktan, H., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.350.

"İşçinin kendi kapasitesine göre elinden geldiği nisbette dürüst olarak çalışması görevidir. İnancı bir müslüman işçi, emeğini kiralayabileceği bir işyeri bulmuş olmasını ilahi bir lutuf olarak kabul etmelidir."

Hayreddin Karaman, sermaye için gösterilen hoşgörüyü şöyle anlatmaktadır¹⁸:

"İslam'dan önce arapların, hayatlarını kazanmak için kullandıkları pekçok yolu sonradan İslam yasakladı; ancak sahiplerinin bu gayr-i meşru yollardan kazandıkları mal ve mülklerini ellerinden almadı; keza tefecilere, fuhuş yapanlara ve yağmacılara dokunmadı; yani geçmişte yaptıklarından dolayı onları sorumlu tutmadı."

İslamcı düşünörlere göre, İslamcı düzen ekonomik faaliyetin sermaye tarafından gerçekleştirilmesine dayanmaktadır. İslamcı düşünörlere özelleştirmeyi açıkça savunmaktadır¹⁹:

"İslam, prensip olarak ticaret, sanayi ve ziraat sektörlerinin yaptıklarını, onların yerine bizzat devletin yapmasını benimsemiyor. İslam'a göre, devletin vazifesi, ölkede dirlik ve düzeni sağlamak, eğitim ve öğretim yoluyla halka doğru ve hayırlı yolu göstermek, adaleti tesis etmek, bozukluk ve gayr-i meşruluklara son vermek, amme hizmetlerini yerine getirmektir."

"Eğer devlet, diğer ticari ve sınai işlere el atarsa, kurup yürüttükten ve başarı sağladıktan sonra bunları ilk fırsatta fertlere devretmelidir."

2. "Zenginlik ve Yoksulluk Allah'ın Takdiridir"

İslamcılar, kapitalist düzendeki mülkiyet ilişkilerini, gelir dağılımını ve gelir düzeyini Allah'ın takdirine bağlayarak, dünyadaki adaletsizlikleri savunmaktadır. İlginç olan nokta, aşağıda sunulan yaklaşımın, kapitalizmin gelişimi döneminde İngiltere'de geçerli olan Püritanlık ile yakın ilişkisidir. Cemalettin Kaplan'ın **İslam'da İşçi ve İşveren Münasebetleri** isimli kitabında bu konuda şu değerlendirmeler yer almaktadır:

"Allah Malik-i mutlakdır. Her şey O'nundur. Mal ve mülkün gerçek sahibi Allah'tır. İstedğine verir, istemedğine vermez. İstedğine bol, istedğine kıt verir. İstedği zaman verir, istediği zaman çeker alır. Bu itibarla mal-mülk, servet zengininin elinde emanettir. Mal sahibi elindeki malın adeta veznedarıdır. Gelir ve giderinden sorumludur; günün birinde hesabı kendisinden sorulacaktır."²⁰

"Mülk Allah'ındır, zenginlik Allah'ın lutfudur, mal, sahibinin elinde emanettir. Zengin zenginliğiyle imtihana çekilmektedir. İmtihanında başarı kazanırsa elinden alınmaz; zenginliği mezarda da devam eder, ahiret hayatında daha fazlasıyla devam eder. O, dünyada zengin, mezarda zengin, ahirette yine zengindir. Çünkü, zenginlik bir nimettir. Nimetin şükrü yerine getirilirse o nimet devam eder, hatta daha da artar."²¹

¹⁸ Karaman, H., a.g.k., 1981, s. 101.

¹⁹ Karaman, H., a.g.k., 1981, s.114 ve 115.

²⁰ Kaplan, C., a.g.k., 45.

²¹ Kaplan, C., a.g.k., s.50-51.

"Herkes zengin olsa ne olurdu? Daha iyi olmaz mıydı? Hayır! Denge bozulur, toplum hayatının düzeni bozulur; kimse kimseyi tanımaz olur, kimse kimsenin yardımına koşmaz, merhaba demez olur... Herkes, 'Benim!' derdi."²²

"Mal-mülk de böyledir. Herkes istediği kadar servete sahip olamaz; servet dağıtımı farklıdır, eşit değildir. Kiminin serveti az, kimininki çoktur. Ve ancak bu surettedir ki; toplumun fertleri birbirine muhtaç olur, dolayısıyla birbirini tanır, birbirine yaklaşır ve nihayet bir iş bölümüne girerler. Kimi bedeniyle, kimi sermayesiyle iş sahasına girecek, şirket olacaklar. Bir taraftan birbirlerini sevecek ve sayacaklar, bir taraftan da toplumun muhtaç olduğu iş kollarını yürüteceklerdir."²³

"Aziz kardeşlerim! Rızkın taksimi, servetin dağıtımı da gelişi güzel değildir, rastgele değildir; hikmete bağlıdır, hikmet terazisinden geçmiştir. Dolayısıyla herkes, haline münasip miktarda mala sahip olur. Öyleki: Zengin fakir olsaydı ne olurdu? Sabır ve kanaat etmesini bilmez, şeytana uyar, azgınlaşır, fert ve cemiyet için zararlı olur ve nihayet mahvolur gider. Fakir de zengin olsaydı ne olurdu? O da şükretmesini bilmez, haddini aşar, taşkınlaşır, şeytana uyar ve nihayet mahvolur gider."²⁴

"Cenab-ı Hak da herkesi her haliyle biliyor. Mümin kullarının hal ve istikballerinin, dünya ve ahiretlerinin durumuna en uygun olanı bildiği için, dünyalıklarını ona göre verir. Bu itibarla, kiminin hakkında -genellikle- hayır olan malının, dünyalığının bol olmasıdır; kimininki de kıt olmasıdır."²⁵

"Karşılıklı ihtiyaç, karşılıklı yardımı gerektirir. Şöyle ki: İnsanların bir kısmı zengin, bir kısmı fakirdir. Bir kısmı zeki, bir kısmı zeki değildir. Bir kısmı kuvvetli, bir kısmı zayıftır, bir kısmı güzel, bir kısmı güzel değildir. Yaratılış böyledir. Bunda hikmet ise; herkesin üzerinde bulunduğu hale şükredip etmediği veya sabredip etmediği meydana çıksın. Zengin fakire, zekinin zeki olmayana, kuvvetlinin zayıfa nasıl davrandığı, nasıl muamele ettiği anlaşılmalı ve her birinin kendi durum ve derecesine göre diğerine yardım etsin ve nihayet işbölümüne girip birbirlerinin çeşitli ihtiyaçlarını sağlasınlar ve bu suretle alemin nizam ve düzeni kurulmuş olsun.

"Çünkü, insanların hepsi zengin olsaydı, iş görecekti kimse bulunamayacaktı veya herkes işin kolayına bakacak, zor işlere kimse yanaşmayacaktı. Hizmetler duracak, sayısız işler yüzüstü kalacak, dünya hayatı felce uğrayacaktır. Herkes fakir olsa ne olurdu? O zaman da görecekteleri iş bulunmaz, hepsi aç kalırdı... Ama; kimi zengin, kimi fakir olunca, zengin işi için fakire merhaba der, hürmet eder, onunla ilgilenir. Fakir de ihtiyacına binaen zengine yaklaşır, ona hürmet eder ve her iki taraf da böyle davranmaya mecbur olur. Ve bu sebeple insanlar arasında karşılıklı saygı ve sevgi hüküm sürer, herkes rahatlıkla günlerini geçirir, huzur içinde yaşar. Artık zengin işinin görüleceğinden emindir. Fakir de iş bulacağından emindir ve dolayısıyla her iki taraf da geleceğinden emin, hayatından memnundur."²⁶

²² Kaplan, C., a.g.k., s.55.

²³ Kaplan, C., a.g.k., s.56.

²⁴ Kaplan, C., a.g.k., s.58-59.

²⁵ Kaplan, C., a.g.k., s.60.

²⁶ Kaplan, C., a.g.k., 64-65.

"Mal, mülk, Allah'ındır. Taksimatı yapan O'dur, rızkı veren O'dur. Zengin olma, servet sahibi olma gerçek manada Allah'ın dilemesine, nasip etmesine bağlıdır. Birinci derecede rol oynayan ilahi iradedir. Bir kimsenin zengin olmasını dilemiş, nasip etmiş ise, kimse buna mani olamaz, önüne geçemez. Şayet bir kimsenin fakir olmasını murat etmiş ise, onu da kimse zengin yapamaz; bir taraftan gelirse diğer taraftan gider, bir taraftan kar ederse diğer taraftan zarara, felakete uğrar."²⁷

İslamcıların bu konudaki görüşleri tümüyle sermaye ve servet sahiplerinin çıkarları, propagandaları ve talepleri doğrultusundadır.

3. "İşçi-İşveren Kardeşir"

İslamcı anlayışta müslümanlar kardeşir. Bu çerçevede, müslüman işçi ile müslüman işveren de kardeşir. Kapitalist sömürüyü meşrulaştıran bu anlayışı ifade edenlerden biri Cemalettin Kaplan'dır. C. Kaplan şunları yazmaktadır²⁸:

"İşçi Kardeşlerim! Siz işverenlerin, işverenler de sizin kardeşlerinizdir. Birbirinize karşı kardeşçe davranacaksınız. Sizin onlar üzerinde, onların da sizin üzerinizde hakları vardır. Ne işverenler sizlerin hakkına, ne de sizler işverenlerin hakkına tecavüz edemezsiniz."

Celal Yeniçeri de aynı düşünceyi açıklamaktadır²⁹:

"Sermaye ile emek, birbirinin iki ayrılmaz dostudurlar. Bu dostluğun bozulması toplum huzurunun ortadan kalkmasına yol açar."

Hüseyin Kaleşi ise, işverenin işçinin koruyucusu olduğu görüşündedir³⁰:

"İslamiyette karşılıklı hukuka riayet esastır. İşçi işverenin kolu-kanadı, işveren işçinin hamisidir.

Sermayenin propagandasının ana dayanağı da, işçi ile işverenin çıkar birliği ve kardeşliğidir. İslamcı düşünürler bu konuda da sermayenin sözcülüğünü yapmaktadır.

4. İşçi mi, İşveren mi Önde?

İslamcıların gözünde işçi mi öndedir, işveren mi? Bu konuda iki ayrı yaklaşım söz konusudur. Bir kesim, ikisi arasında bir ayırım yapılmadığını belirtirken, bir kesim de işverene büyük

²⁷ Kaplan, C., a.g.k., s.66.

²⁸ Kaplan, C., a.g.k., s.86.

²⁹ Yeniçeri, C., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.302.

³⁰ Kaleşi, Hüseyin, **İslam'da İş ve Ticaret Ahlakı**, Seha Neşriyat, İstanbul, 1990, s.91.

öncelik tanımaktadır. Ancak bütün bu tartışmalar öncesinde, İslamcı düşünürlerin köleliği kabul ettiğini vurgulamakta yarar vardır³¹:

Günümüzdeki kapitalist ülkelerde bile sık sık yinelenen sosyal politika ilkelerinden biri, iktisaden zayıf olanın, diğer bir deyişle, ücretli çalışanın veya işçinin korunmasıdır. Halbuki, bazı İslamcı düşünürlerde bu çağdaş anlayış reddedilmekte, işçi ve işverenin yasalar önünde eşitliğini savunmaktadır. Bu tavır da sermayenin en acımasız kesimlerinin talepleri ve çıkarları ile uyum içindedir. İslamcı çevrelerde işçi-işveren ilişkileri konusunda otorite kabul edilenlerden Dr.Haydeddin Karaman, bir toplantıda şu uyarıyı yapmaktadır³²:

"Tebliğlerinde emek-sermaye dengesinden bahseden arkadaşlarımız, bunlardan emeğe ağırlık verildiğini söylüyorlar. Ve zannediyorum, bugün işçiler mağdur gibi gözüktüğü için, biraz zamanın tesiriyle söylüyorlar bunu. Tabii, İslam'da diye söylüyorlar. Yani İslam'da emeğe ağırlık verilmiştir, diyorlar. Bundan hareketle de, madem ki emeğe ağırlık verilmiştir, o halde payın aslana ait olanı emeğe verilmelidir gibi bir netice çıkarmak istiyorlar. Okuduğum tebliğler bende bu intibayı uyandırdı. Halbuki, benim tetkik ettiğim bağlayıcı kaynaklarda, sermayeye nisbetle emeğin daha fazla pay alacağı konusunda bir mesned yoktur. Emeğe değer verildiği, emeğin adeta takdis edildiği, emek sahibinin nasırlı elinin öpüldüğü, bunlar tamam, doğru. Fakat bunlar, takdirdir, teşviktir. Yoksa, emek daha fazla pay alacaktır demek değildir."

Doç.Dr.Hamza Aktan, emek ve sermayenin aynı değerde olduğu görüşündedir³³:

"Burada sermaye ile emek arasında bir dengeden söz etmek mümkündür. Ne sermayenin emeğe rüchaniyeti vardır, ne de emeğin sermayeye bir üstünlüğü... Üretim faktörleri içinde değer üreten yegane aktif faktör emektir. Ne var ki sermaye olmaksızın sırf emek faktörüyle rasyonel bir değer üretimi mümkün değildir... Sermayenin emek karşısında bir rüchaniyeti yoktur... Hz.Peygamber zamanında emekle sermaye arasında bir tercih yapılmadığını görüyoruz."

Buna karşılık, dengenin işverenden yana olduğunu ileri sürenler de bulunmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Raportörü Dr.Abdülvehhab Öztürk şunu söylemektedir ³⁴:

"İşçi ile işveren anlaşmazlığa düşecek olurlarsa, işverenin sözü dinlenir. Hanefilerin görüşü budur."

Eş-Şerif ise çok daha açık konuşmaktadır³⁵. Eş-Şerif, işçilere açıkça hakaret ederken, çok temel bir çağdaş hukuk kuralına da karşı çıkmaktadır. Çağdaş hukuk anlayışına göre, sanık,

³¹ İhya Yayınları kölelik konusunda şu yorumu yapmaktadır: "İslam köleliği büsbütün kaldıramadığı için, kesin hüküm getirmemiştir kaldırılması için. Köleliği meydana getiren sebepleri ortadan kaldırmaya çalışmış ve köleliğin kendiliğinden kalkması yolunu benimsemiştir." Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.250. Kölelik konusunda İslamiyetin tavrı için bkz. Aydın, E., a.g.k., 1993, s.50-82.

³² Karaman, H., "Tartışmalar," ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.147.

³³ Aktan, H., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.340, 341, 342.

³⁴ Öztürk, A., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.47.

³⁵ Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.333.

suçsuzluğunu kanıtlamak zorunda değildir; savcı, sanığın suçluluğunu kanıtlamakla yükümlüdür. Halbuki Eş-Şerif bunun tam tersini savunmaktadır:

"Toplumda dürüstlük ve doğru sözlülüğün yaygın olduğu çağlarda, zahir hükümler, işçinin doğru söylediğini kabul eder. Onun sözü geçerli delil olur. Çünkü, kendisi davalı durumda olur. Suçdan da uzak kalır. Ama **hiyanet ve hilekarlığın yaygın olduğu devirlerde, zahiri durumlar işçinin ve sanatkarın ihanet ve hilekarlığını kesin olarak ispatlar. Onun için de suçsuzluğuna dair delil getirme şartı onun üzerine yüklenir.** Delil getirdiği zaman ancak tazminattan kurtulur. Yaşamakta olduğumuz çağda ise, işçiler ve sanatkarlar çoğunlukla ihanet ve sahtekarlık arkasındadırlar. **Böyle bir durumda ise, işverenin haklılığı ortadadır. Ve elbette ki işverenin sözü doğru olarak kabul edilir.** Demek ki, işverenin işçinin yanında bulunan mallarından işçi sorumludur. Telef olması durumunda tazmin etmesini isterse işveren, işçinin tazmin etmesi gerekmektedir. Ama işçi, kendisinin kayıpta bir suç olmadığını ispatlaması halinde, tazminattan kurtulur. İşçinin kendi yanındaki malın başına neler geldiğini bilmesi zor olan işverenin iddiasının tersini ispatlaması çok kolay bir iştir. **Anılan hüküm, yolsuzluklara engel olunması, işçilerin ihanete yeltenmeye cesaret edememesi maksadıyla konulmuştur.** Çünkü onlar kendilerinin suçsuzluklarını ispatlamakla yükümlü olmaları, her bakımdan daha mantıklı bir hukuk anlayışıdır. Çünkü, **işçiler, yanlarındaki işverene ait malın kayıbından sorumlu olmadığını bilirse, ihanet ve hilekarlık yapmakta tereddüt göstermezler."**

5. Devletin Görevi

İslamcı düşüncede devletin "sosyal devlet" olduğu ileri sürülmektedir. Halbuki, daha önce de değinildiği gibi, önerilen İslamcı düzen kapitalist düzendir ve şeriatçıların ellerine geçirdikleri devlet aygıtı da sermaye düzeninin devamı için işler. Şeriatçıların önerebilecekleri, emekçilerin günümüz koşullarında insanca yaşayabilecekleri bir ülke değil, emekçilerin gereksinimlerinin asgariye indirildiği ve bunun da dinin gerekleri olduğuna herkesin inandırılmaya çalışıldığı bir düzendir. Şeriatçıların devleti ele geçirdikleri İran'da yaşanan durum budur. Ancak Hayreddin Karaman "İslam'da devlet" konusunda şunları yazmaktadır³⁶:

"İslam'da devlet, tam manasıyla sosyal devlettir ve sosyal adalet onun baş hedefidir. Çalışanın normal olarak geçim şartlarını sağlamak devletin görevleri arasındadır. Bunu gerektiği zaman önce ücrete müdahale, asgari ücreti tayin ile gerçekleştirir. Bu yeterli olmadığı takdirde devletin kaynaklarını kullanır, vatandaşın ihtiyacını temin eder."

Ancak bu konuda İslamcılar arasında farklı ve hatta zıt düşünceler de vardır. Aşağıda ücretlere ve hizmet akdine ilişkin bölümlerde daha ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, bazı İslamcılar, işçinin işgücünü işverene satış sürecine devletin müdahale etmemesi gerektiğini savunmaktadır. İslamcı düşünce "sosyal devlet" kavramından genellikle anlaşılan, devletin vatandaşın asgari düzeyde yaşamasını güvence altına almasıdır. Ancak günümüzde kullanılan biçimiyle "sosyal devlet" anlayışının temel öğelerinden biri, işçi ile işveren arasındaki ilişkiye devletin işçi lehine müdahalede bulunmasıdır. İslamcı düşünürlerin büyük bir bölümü bu anlayışı reddetmektedir. İslamcı düzende devletin işçiyi işverene karşı

³⁶ Karaman, H., a.g.k., 1981, s.73.

koruyucu düzenlemeleri ya hiç yoktur, ya da asgari düzeydedir. Örneğin, Eş-Şerif bu konuda şunları söylemektedir³⁷:

"Satış akdi ancak tarafların rızası ile olur. Demek ki, bu akitlerde tek şart, tarafların karşılıklı rızasıdır. Malların veya işlerin piyasasını ve fiyatını belirleme hususunda taraflara serbestiyet tanımak, onların yararınadır. Hukukçular bu konuda ihtilafa düşmemişlerdir."

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Dr. Ali Bardakoğlu'nun görüşü de şöyledir³⁸:

"Ücretlerin tespit ve ayarlanmasında sürekli işçiyi korumak gibi yanlış bir eğilim yerine her zaman tarafların ikisinin de hukukunu korumak veya karşılıklı istekleri makul bir dengede tutmak daha adil bir çözümdür."

İslamcı düşünürler, üretim araçlarına sahip olan işveren ile, işgücünden başka satacak birşeyi olmayan işçiyi, devletin karşısında eşit kabul ettiklerini ileri sürerek, sermayenin sömürsünü meşrulaştırmakta, işçinin konumunu daha da zayıflatmaktadırlar.

İslamcı hukukçular emekgücünü de bir meta (mal) gibi değerlendirdikten sonra, mal alımsatımında geçerli olan devletin müdahale etmemesi anlayışını, emekgücünün alımsatımı için de geçerli kılmaya çalışmaktadırlar. Diğer malların alımsatımında taraflar eşit güçte olabilir ve devletin bu ilişkiye müdahalesi gereksiz olabilir. Ancak emekgücü veya işgücü ayrı nitelikte bir metadır. Örgütsüz ve devletin desteğinden veya korumasından yoksun işçi ile üretim araçlarının sahibi ve genellikle siyasal gücü elinde bulunduran işveren, aynı güçte değildir. Eğer emekgücünün satışında devletin müdahale etmemesi ve işçiyi koruyucu mevzuatın bulunmaması mantığı uygulanırsa, ortaya çıkan, sermayenin sınırsız sömürsününün meşrulaştırılmasıdır.

İslamcıların işçi ve kadın konusuna yaklaşımları ilginçtir. İşveren karşısında zayıf konumdaki örgütsüz işçinin işverenle güç açısından eşit olduğunu ileri sürerek işçinin sömürülmesini meşrulaştıran İslamcı anlayış; kadınların güç açısından zayıf olduğunu ileri sürerek ve onları koruma bahanesini kullanarak, kadınların temel insan haklarını kısıtlamaktadır³⁹.

İslamcıların düşündüğü ve istediği düzen, özünde kapitalist düzendir. İslamcıların bir bölümünün savunduğu kara ve mülkiyete katılımcı "dayanışmacı" düzen de, kapitalizmden farklı değildir. İşin ilginç yanı, kara ve mülkiyete katılımın, sömürüyü yoğunlaştırma çabası içindeki bazı sermayedarlar ve ideologları tarafından da açıkça savunulmasıdır.

İslamcıların ekonomik ve toplumsal konularda ana kaynaklardan kabul edip sık sık atıfta buldukları Pakistanlı İslamcı Fazlurrahman hakkında, önce Atatürk Üniversitesi İlahiyat

³⁷ Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.246.

³⁸ Bardakoğlu, Dr.Ali, "İslam Hukukunda İşçi ve İşveren Münasebetleri," ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.238. Ali Bardakoğlu HAK-İŞ'e bağlı Hizmet İş Sendikası'nın eğitim seminerlerine konuşmacı olarak katılmıştır. Bkz. **Hizmet-İş Gazetesi**, 1990, Sayı 12, s.4.

³⁹ Kadınların İslamiyetteki yerine ilişkin olarak bkz. Aydın, E., a.g.k., Cilt 3, 1993..

Fakültesi Öğretim Üyesi ve daha sonra Polis Akademisi Hukuk Öğretim Üyesi olan Prof.Dr.Ali Şafak şu değerlendirmeyi yapmaktadır⁴⁰:

"Araştırmacının tebliğinde (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi Vecdi Akyüz'ün "Devlet ve İşçi-İşveren İlişkileri" tebliği) yer alan birçok konular sanki bizim 1982 Anayasasında yer alan ve şu anda işçilerin tümüyle dert yandığı önerilerle dolu... Buralarda hep dayandığı temel kaynaklar birkaç tane olup birisi de Fazlurrahman adlı bir Pakistanlı'nın eseri... Fazlurrahman denilen o zat için Amerikalı meslekdaşları ve müslüman düşünürler, eserlerinde aynen şu deyimini kullanırlar: 'He is a renegade muslim...' (o, iktidat eylemiş bir müslümandır). Hal böyle olunca, sırf onun kapitalist düşüncelerine dayanan görüşler nasıl olur da İslami gibi takdim edilir ve bu ve bunun gibiler, çağdaş İslam hukukçuları olanak nitelenir."

Özetle; günümüzde İslamcı düşünürleri ücretli emek ile sermaye arasındaki ilişkiler açısından savdukları düzen, kapitalist sömürünün en acımasız biçimidir.

B. İslamcı Düzendeki Çalışma Hakkı

İslamcı düşüncede "işçi" veya "ecir" kavramı bir sınıfı ifade etmez. "İşçi" veya "ecir," "çalışan" anlamında kullanılmaktadır. "Ecir," bir işi yapmak için nefsinin kiraya veren kimsedir. Bu çalışma çok değişik biçimlerde olabilir. Her türlü çalışma iyi kabul edilir ve ibadet sayılır. Diğer bir deyişle, işverene çalışma da bir tür ibadettir. Prof.Dr.Hüseyin Atay bu konuda şunları söylemektedir:

"Eski Arapça ve Kur'an'daki manası daha geniştir. 'İşçi' olarak 'amil' veya 'ummal' diye bir sınıf olmadığı için 'amil' bir iş yapan, işleyen, çalışan manasına gelirdi... İnsanın yaptığı her iş, ister iyi olsun, ister ibadet, ister ziraatçılık, ister el işi, ister maddi, ister manevi iş olsun, hepsine delalet etmek üzere Kur'an'da kullanılmıştır."⁴¹

"İnsan ne yaparsa yapsın, ne işlerse işlesin, yaptığı iş ister ibadet, Allah'a karşı kulluk olsun, ister tarlada, ister fabrikada, camide çalışsın, ister işçi, ister işveren, ister serbest iş yapıp satan, ister hazır alıp satan olsun... İslamın baktığı, önem verdiği, üzerinde çok titizlikle durduğu ve övdüğü husus, yaptığı işin faydalı, iyi olması ve yaptığı işi en iyi şekilde ve gönül rızası ile yapması, bunları yaparken Allah'ın bulunduğunu, O'nun kendisini gözetlediğini ve kontrol ettiğini bilmesidir. İşte bundan dolayı, bütün o işleri ayrıca ibadet sayılacak; yalnız dünyada maddi ve manevi karşılığıyla kalmayacak, Allah ona 'sevap' verecek ve bilmediği, gücünün yetmediği hususlarda ona yardım da edecektir."⁴²

Dr. Hayrettin Karaman ise bu ilişkiyi şöyle anlatmaktadır⁴³:

⁴⁰ Şafak, Ali, "Tartışmalar," İSAV, a.g.k., 1990, s.205.

⁴¹ Atay, H., a.g.k., 1979, s.40.

⁴² Atay, H., a.g.k., 1979, s.42.

⁴³ Karaman, H., a.g.k., 1981, s.39.

"İslam'da işçi ve işveren, birer sınıf teşkil edecek ve birinden diğerine geçiş veya ikisini bir anda temsil mümkün olmayacak şekilde birbirinden ayrılmış değildir... Herkese iş yapan zanaatkarlar, sanayiciler, doktor, avukat gibi serbest meslek sahipleri bu vasıflarıyla işçidirler (ecir-i müşterek); işlerini yaparken başkalarının emeğinden de istifade ediyor, yani işçi kullanıyorlarsa, bu vasıflarıyla da işverendirler. Buna mukabil, yalnız bir şahsa veya müesseseye çalışan kimse sırf işçidir (ecir-i hass); ancak bu işçi, emeği karşılığında ücret yerine, üretim ve gelirden pay alıyorsa, işçilik vasfına bir ölçüde işverenlik de katılmaktadır."

1. Müslüman Olmayanların Yanında Çalışma Hakkı

İslamcı düşünürlerin ilgilendikleri konulardan biri, müslüman bir işçinin bir gayri-müslimin yanında çalışmasının uygun olup olmadığıdır. Eş-Şerif önce hizmetçilik konusunda şu değerlendirmeyi yapmaktadır⁴⁴:

"İslam hukukçularının çoğunluğu, bir Müslümanın hizmetçi sıfatıyla beden gücünü bir Müslüman olmayan kişiye satmasının caiz olmadığı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Çünkü, hizmetçilikte, Müslüman hor, hakir ve aşağılanmış olacaktır. Müslüman, hizmetçilik etmek üzere, Müslüman biri tarafından kiralanması, akit gereği, Müslüman olmayanın, Müslüman üzerinde egemenlik kurması anlamına gelir..."

"Hizmetçilikten anlaşılan, temizlik yapmak, yemek hazırlamak, çamaşır yıkamak ve benzeri özel hizmetler yapmaktır. Bunları bir Müslüman, Müslüman olmayana yaparsa onuru ezilecektir.

"Bazı İslam hukukçuları, Müslümanın hizmet etmek üzere, kendi bedeni gücünü Müslüman olmayan birine kiraya vermesinin caiz olduğunu söylemişlerdir... Şunu söylemek gerekir ki, cumhurun görüşü daha kuvvetlidir. Çünkü, hizmetçilik akdi, Müslümanın kendi bedeni gücünü sırf işveren kafirin şahsına tahsis etmesini gerekli kılmaktadır. Ona hizmete etmesi, aşağılanması demektir. Bu akit, aynen, bir Müslüman köleyi kafir birine satmaya benzemektedir. Zira hizmet amacıyla yapılan icar veya iş akdi, işçinin, kararlaştırılan süre zarfında, işverenin emrinde ve ona mahsus hizmette bulunmasını hükme bağlamaktadır. Satış akdi de, aynı şekilde, satılan şeyin, alıcının emrinde ve ona mahsus olmasını hükme bağlamaktadır. Müslüman kişinin kafire satılması caiz olmadığına göre, ona, kiraya verilmesi de asla caiz olamaz."

Dikkat edileceği gibi, Eş-Şerif'in rahatsızlık duyduğu konu, bir insanın bir insana hizmet etmesi veya köle olarak satılması değil, bir Müslümanın Müslüman olmayan birine hizmet etmesi veya köle olarak satılmasıdır.

Eş-Şerif, bir Müslümanın bir gayri-müslimin yanında işçi olarak (hizmetçilik dışında) çalışması konusundaki İslamcı görüşleri de şöyle özetlemektedir⁴⁵:

⁴⁴ Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.72, 73.

"Müslüman olmayanın, hizmetçilikten başka bir amaçla, bir günlüğüne, bir aylığına, belli bir süre için Müslüman işçiyi kiralamasının caiz olup olmayacağı hususunda, hukukçular görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bazısı, Müslümanların aşağılanması bahis konusu olmayan işlerde çalışabilir olduğunu söylemekte, bazısı da böyle bir çalışma mümkün olabileceği halde, kerhen olabilir görüşüne, bazıları da mutlak bir yasak var olduğu kanaatindedirler.

"Hanefilerle Hanbeliler, Müslümanın Müslüman olmayan birine iş yapmasının caiz olacağını söylemişlerdir... Malikiler ve Şafiiler, bir kafirin, Müslüman işçiyi kiralaması mekruhdur demişlerdir. Çünkü, bu akdin icabı olarak, Müslüman kendi bedeni gücünü onun emrine vermektedir, bu da onun aşağılanmasına sebep olmaktadır..

"Müslümanın işçi olarak kendi bedeni gücünü kafir birine kiraya vermesi, eşyanın kiraya verilmesi gibidir ki, böyle bir kira caiz ve sahih olmaz. Çünkü, onun kiralınması, hizmetçilikten başka işler için olsa bile, sırf kafirin emirleri doğrultusunda hareket etmesini gerekli kılar ki, bu da onun, kafirin egemenliğini kabul etmesine yol açar. Bu akit, aynen, bir Müslüman köleyi, Müslüman olmayan birine satmak gibidir. Onun içindir ki, caiz değildir."

2. Kadınların Çalıştırılması

İslamcı düşünürlerin çağdaş anlayışlardan temelden farklı olduğu bir nokta, kadınların konumu ve haklarıdır. İslamcılar, kadını zayıf, korunmaya muhtaç ve bu zayıflığı ölçüsünde de hakları kısıtlanmış bir insan olarak kabul etmektedir. Kadının toplumsal konumu, İslamcı anlayışta reddedilmeyen kölenin biraz üzerinde olunca, kadınların çalışma hakkı ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Kadınların çalıştırılmaları konusunda Eş-Şerif'in çeşitli değerlendirmeleri şöyledir:

"Biri, yabancı bir kadını kendi hizmetinde çalıştırmak üzere icar ederse, bu icar akdinin caiz olup olmayacağı hususunda islam hukukçuları arasında görüş ayrılığı doğmuştur. Şafiiler, böyle bir icarın haram olduğunu söylemişlerdir. Hanefiler, bekar bir erkeğin, işçi bir kadınla başbaşa kalmamaları şartı ile, kadını icar etmesinin mekruh olacağını; ama evli ise, işçi kadınla başbaşa kalmamak şartıyla, hizmet etmesi için onu icar edebileceğini söylemişlerdir. İmam Ahmed bin Hanbel, erkeğin ona bakmaması ve onunla başbaşa kalmaması şartıyla, yabancı kadını hizmet için icar etmesinin caiz olacağını söylemiştir. Malikilere gelince; onlar bu konuda ayırım yaparak demişlerdir ki: Güvenilir biri de olsa, bekar bir erkeğin, kendine hizmet etmek üzere yabancı bir kadını icar etmesi caiz olmaz. Ama erkek evli ve güvenilir, hizmetçi kadın da erkeklerin iştahını çekecek bir vasıfta değilse, yani, yaşlı ve çirkin biri ise; yahut da, tam tersine,

⁴⁵ Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.74, 75. Abdülvehhab Öztürk ise şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Bir Müslümanın gayri müslimlerin yanında çalışması, fakihler arasında ihtilaf konusu olmakla beraber, caizdir... Gayri müslime hizmet, caiz olmakla beraber, kerahetten değildir. Zira hizmette bir nevi zillet manası vardır. Bir müslümanın ise gayri müslim karşısında hor duruma düşmesi hoş bir şey değildir." Öztürk, A., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.36- 37.

tutulan kadın genç, fakat tutan erkek, kadın istemeyecek kadar yaşlı olursa, böyle bir icar akdi sahih olabilir.

"Bence tercihe şayan olan, güvenilir biri de olsa, bekar bir erkeğin, kendine helal olmayan bir kadını kendi şahsi hizmetinde çalıştırmak için icar etmesinin, sedd-i Zerai açısından, haram kılınmasını öngören görüştür. Kadınlarla erkeklerin birarada çalışarak kötülöklere yol açması ancak bu şekilde önlenabilir..."⁴⁶

"Sadece bu konuda bekar erkeği özel olarak kesin bir yasağa muhatab kıldık. Zira kötölöklere, çoğunlukla bekarlarda meydana gelir. Güvenilir olmayan evli erkeklerin de, yabancı kadınları kendi yanlarında çalıştırmaları mekruhdur. Yalnız olarak başbaşa kalmamaları şartıyla, güvenilir olan evli erkeklerin, yabancı kadınları yanlarında çalıştırmaları caiz olur. Ancak bakması haram edilen taraflarına bakmaması da şarttır."

"Gerçek İslam düzeninde, kadının çalışması kendi evindedir. Çünkü, bir kadının asli görevi, çocuklarının ve dolayısıyla da, toplumun terbiyecisi olmaktır... İslam bilginleri, kendini kocasının rahatını sağlamaya vakfettiği için, kadının nafakasını kocasına görev olarak yüklemişlerdir... Kadının evinden dışarda çalışmasını isteyenler ona büyük zulmetmiş ve en büyük hakkını elinden almış demektirler. Onun topluma sunmuş olduğu güzellikleri tanıyıp anlamamış, erkekleri terbiye etmesine engel olmuş ve kadını mutsuzluğa sürüklemişlerdir... Zaruret hali olmaksızın kadının kendi evi dışında çalışmasına İslam dini izin vermemiştir. Zaruret sebebiyle dışarda çalışan kadının, erkeklerle bir arada çalışmaması, evden çıkarken, diğer erkeklerin dikkatini çekecek şekilde süslenip, açılıp saçılmamalıdır."⁴⁷

"Zaruret halinde veya kız çocuklarını eğitmek için, toplumun ihtiyacı olan işleri yapmak veya kadın tabiatına uygun bir iş olan, kadınlara hastabakıcılık gibi işleri yapmak üzere, kadının kendi evi dışında çalışması caiz olur. Ancak, dışarda çalışırken, dikkatleri üzerine çekmeyecek şekilde tesettürlü olmalı ve erkeklerle bir arada çalışmamalıdır. Aksi takdirde dışarda çalışması haramdır."⁴⁸

İslamcı düşünürler kadınların evde çalışmalarını teşvik etmektedir. Bu anlayış, günümüzde sermayenin tüm dünyada sistemli bir biçimde yaygınlaştırmaya çalıştığı ve işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin önemli sorunlarından birini oluşturan eve-iş-verme sistemini teşvik etmektedir.

Eş-Şerif'in kitabını yayınlayan İhya Yayınları da bu konuda şöyle bir ekleme yapmıştır⁴⁹:

⁴⁶ Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.102-103.

⁴⁷ Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.104-107.

⁴⁸ Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.108.

⁴⁹ İhya Yayınları'nın açıklaması, bkz.Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.104. Prof.Dr.Mehmet Yazıcı da, eski bir tartışmaya atıfta bulunarak, şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "İkinci bir husus da İslam'da kadının ev işlerinde çalışması konusu. Bundan yirmibeş yıl önce, arkadaşım Sayın Prof.Dr.Nevzat Yalçıntaş bilir, tesadüfen burada o zamanki terimi ile münazara yaptık: Kadınlara iktisadi hayatta ev işleri dışında yer verilmeli mi, verilmemeli mi, diye. Tabii biz o zaman iktisadi hayata girmemeli tezini savunduk ve özel hayatımızda da onu uyguladık. Ama, büyük çoğunlukla girdi." Yazıcı, Prof.Dr. Mehmet, "Tartışmalar", İSAV, a.g.k., 1990, s. 170.

"Devrimizde, zaten kadın-erkek farkı kalkmış, **yanında çalıştırmak üzere tutulan kadınlar, kendilerini tutan erkeklerin aynı zamanda metresi olmuştur ve bu durum adeta örf haline gelmiştir.**"

Kadınların zayıf olduğu iddia edilerek eve hapsedilmeleri ve çalışma yaşamının dışında tutulmak istenmeleri, erkeklerin kadınlar üzerindeki hegemonyasını daha da pekiştirmeyi amaçlayan çağdışı ve demokrasi-karşıtı bir anlayıştır.

3. Devletin Zorla Çalıştırması

İslamcı anlayışta, şariatçıların hakimiyetindeki devletin insanları zorla çalıştırma hakkının olduğu da kabul edilmektedir. Burada ileri sürülen tek koşul, piyasada geçerli olan ücretin ödenmesidir. Muhammed Fehr Şakfa şu değerlendirmeyi yapmaktadır⁵⁰:

"İbn-i Teymiye daha ileri giderek şuna da kani oldu: 'Ümmetin muhtaç olduğu işleri, insanlar yapmadıklarında onları zorlamak devlet reisinin vazifelerindedir. Ancak şu kadar var ki, ecr-i bimisil (yaptıklarının piyasadaki karşılığı olan ücret) verilmesi şart olur.' Zira angarya İslam'da haram kılınmıştır. Bunun misali, ümmet patlayıcı maddeler imal eden bir fabrikaya veya buna benzer çok tehlikeli zaruri şeyler yapan fabrikaya muhtaç olursa, insanlar bu sanatların tehlikesine maruz olmaktan korktuklarından çalışmak istemezlerse, bu durumda devlet reisi, ücret karşılığında çalışmaya muktedir olanları çalışmaya zorlamalıdır."

Eş-Şerif de aynı nitelikte bir açıklama yapmaktadır⁵¹:

"İbni Kayyum der ki: 'İnsanlar, bazı kimselerin çiftçiliklerine, dokumacılıklarına veya inşaatçılıklarına ihtiyaç duyarlarsa, bu sanatlar ve işler, halkın hakkı durumuna gelirler. Devlet yöneticileri, anılan işçileri rayiç bedelle çalışmaya zorlayabilir. Bu işçilerin, halktan rayiç bedelden fazlasını istemeye hakları yoktur.' "

Sermayenin önemli taleplerinden biri, işçilerin devletçe belirlenen ücret üzerinden çalışmaya zorlanabilmesidir. İslamcı düşünürlerin bu konudaki görüşleri de sermayenin en acımasız kesiminin çıkarları ve talepleri doğrultusundadır.

C. İslamcı Düzende İşçinin Görevleri

Şariat düzeninde veya İslamcı düzende işçinin görevlerinin ne olduğu, Mecelle'ye dayanılarak, konuyla ilgili bütün metinlerde benzer biçimde formüle edilmektedir⁵²:

⁵⁰ Şakfa, M.F., a.g.k., 1968, s.33-34.

⁵¹ Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.255.

Celal Yeniçeri de aynı kaynaktan hareketle, benzer bir yorum yapmaktadır. "İbni Teymiyye ve el-Cevzi'ye göre, halkın ihtiyaç duyduğu inşaatçılık, dokumacılık, ziraatçılık işlerinden ve ihtiyaç duyulan diğer işlerden anlıyan sanatkar kişileri, devlet başkanı bu işlerde çalışmaya mecbur edebilir ve kendilerine de emsal bir ücret tayin eder. İşveren bu tayin edilenden daha az bir ücret veremeyeceği gibi, sanatkar da bundan daha fazla bir ücret isteyemez." Yeniçeri, C., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.296.

"İşçinin borçları fıkıh kitaplarında kısaca beş cihette hulasa edilir:

1. İş bizzat kendisinin yapması,
2. Tayin edilen müddet zarfında fiilen çalışması,
3. İş iyi yapması, sağlam yapması,
4. Kendisine emanet edilen malları muhafaza etmesi,
5. Telef garantisi."

Kapitalist düzende en önemli sorunlardan ve amaçlardan biri, işçinin belirli bir süre içinde en yoğun biçimde çalışmasının sağlanmasıdır. Sömürünün azamileştirilmesinin yollarından biri bu uygulamadır. Ancak kapitalist düzende sermayenin bulabildiği hiçbir gözetim tekniği veya teşvik unsuru, işçinin yoğun bir biçimde çalışmasını sağlamada, İslamcı düşünürlerin önerdikleri kadar etkili değildir. İslamcılar, insanların dini inançlarını kullanarak, sermayeye hizmet etmekte, ücretli emeğin sermaye tarafından sömürülmesini yoğunlaştırmaya çalışmaktadırlar.

İslamcı düşünürler, işçinin işyerinde "ibadet eder" gibi kendini vererek ve yoğun bir biçimde çalışmasını istemektedir. Bu anlamda da, kaytarmalara ve işi yavaşlatmaya karşı çıkmaktadır. İşverenlerin, ölümlüye çalıştırmak ve sömürmek istedikleri işçilere sürekli olarak söyledikleri, kaytarmamaları gerektiğidir. İş kötü yapmak, çalışmamak ve benzeri uygulamalar en ilkel işçi tepkileridir; bu tür davranışların süreklilik kazanmasını onaylamak olanaklı değildir. Yapılması gereken, belirli bir tempoda ve yoğunlukta çalışmak, diğer taraftan da sömürüyü azaltma ve kaldırma mücadelesine girmektir. Ancak, İslamcı düşünürlerin önerdikleri ise bu değildir; "kaytarmama" görünümü altında, köle gibi çalışmaktır.

Abdulvehhab Öztürk, işverenin denetiminin yerine, insanın dini inançlarının denetimini getirmektedir⁵³:

"İşi olduğu müddetçe devamlı çalışacaktır. Kaytarma, işi yavaşlatma, kendi işi veya başkasının işi ile meşgul olma gibi davranışlar caiz değildir. Bu sebeple işveren aleyhine kaybolan saatlerin ücretine hak kazanamaz. Mesai içinde çalışmadığı,

⁵² Şakfa, M.F., a.g.k., 1968, s.48. Açıklamalar için bkz. s.48-66. Karaman ise dört görev sayıyor: (1) İşçi işini kendi yapacaktır. (2) İşçi mesai saatleri içinde devamlı çalışacaktır. (3) İşçi işi sağlam ve iyi yapacaktır. (4) İşçi işyerini, alet ve malzemeyi emanet bilecektir. Bkz. Karaman, H., a.g.k., 1981, s. 64-69.

⁵³ Öztürk, A., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.41. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Dr.Yunus Vehbi Yavuz'un çalışma konusundaki görüşü şöyledir: "Bir kimse çalışmadan bir ücrete hak kazanamaz. Aldığı ücreti hak etmeli. Yani bütün gücü ile gayret gösterip çalışmalıdır." Yavuz, Y.V., "Tartışmalar," ENSAR Vakfı, 1986, s.307. Eş-Şerif "vaktin boşa harcanması" konusunda şunları söylemektedir: "İşçi eğer bir şirkette çalışan veya hizmetçilik yapan biri gibi özel bir işçiye, sözleşmede belirtilen sürenin tümünü çalışmakla yükümlüdür... Kendisini ilgilendirmeyen şeylerle meşgul olup, işverenin yararına olmayacak şekilde vaktini boşa harcaması asla caiz değildir." Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.305-306. Eş-Şerif'in, "işçinin kaytarması" konusundaki yorumu şöyledir: "Kaytarmasının ne gibi sonuçlar doğurabileceğini bilmeyecek kadar cahil biri için, işi bırakmış olmakla meydana gelen zararı, işveren işçiye telafi ettirir. Ama kaytarmasının doğuracağı sonuçları bilerek işten kaçmışsa kişi, ayrıca günahkar olur...İşveren süre zarfında işçinin emeğini satın almıştır. İş aksatması sebebiyle işveren zarara uğrayacak olursa, işçi sorumlu olur." Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.308-309.

kaytardığı zamanların ücreti işçiye helal olmaz; çünkü anlaşma şartlarına riayet Allah emridir. Allah emrine riayetsizlik ise hıyanettir."

M.H.Şakfa da dini inançların denetiminden söz etmektedir⁵⁴:

"İşçi fiili çalışma saatinden eksiltmek için kaçma, kaytarma, yapmama yollarına başvurursa, iş sahibini aldatmış olur, Allah taala huzurunda günahkar olur."

Hüseyin Atay da gerektiği gibi çalışmayan işçileri dini inançlarla korkutmaktadır:

"Eğer işveren işçinin hakkını vermiyorsa, işveren haksızlık yapıyor, zulmediyor ve haram yiyor demektir. Aynı şekilde işçi de haksızlık eder, kendisine ödenen paranın karşılığında kafi istihsal yapmaz ve işi görmezse, o da haram yiyor demektir."⁵⁵

"İşçi de aldığı para kadar iş çıkarmıyorsa onun da vay haline."⁵⁶

Eş-Şerif, işverenin emirlerine uymayı bir zorunluluk olarak kabul etmektedir⁵⁷:

"Her müslümanın sürekli olarak Allah'ın kontrolünde olduğunu düşünmesi ve yaptığı işleri bu haleti ruhiye içinde yerine getirmesi gerekir. Üstlendiği yükümlülükleri de bu hava içinde yerine getirmelidir. İşverenin emirleri sözleşme çerçevesinde kalırsa ve Allah'a itaatın sınırlarını aşmazsa, islamiyet, işçinin bu emirlere itaat etmesini zorunlu bir vecibe olarak sayar."

Hayreddin Karaman da gerektiği gibi çalışmayan işçiler konusunda sert değerlendirmeler yapmaktadır⁵⁸:

"İşi olduğu müddetçe devamlı çalışacaktır: Kaytarma, işi yavaşlatma, kendi işi veya başkasının işi ile meşgul olma gibi davranışlar caiz değildir; bu sebeple işveren aleyhine kaybolan saatlerin ücretine hak kazanamaz, mesai içinde çalışmadığı, kaytardığı zamanların ücreti işçiye helal olmaz; çünkü anlaşma şartlarına riayet Allah emridir, Allah emrine riayetsizlik ise hıyanettir."

Prof.Dr.Sabahaddin Zaim, MÜSiAD tarafından 1994 yılı Aralık ayında yayınlanan **İş Hayatında İslam İnsanı** isimli derlemede yer alan makalesinde, bu konudaki geleneksel yazılara uygun bir biçimde, işçinin işverene bağlılıkla çalışmasının dinsel bir zorunluluk olduğunu ileri sürmektedir⁵⁹:

⁵⁴ Şakfa, M.F., a.g.k., 1968, s.54.

⁵⁵ Atay, H., a.g.k., 1979, s.46.

⁵⁶ Atay, H., a.g.k., 1979, s.55.

⁵⁷ Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.310.

⁵⁸ Karaman, H., a.g.k., 1981, s.65.

⁵⁹ Zaim, Prof.Dr.Sabahaddin, "Ekonomik Hayatta Müslüman İnsanın Tutum ve Davranışları," MÜSiAD, **İş Hayatında İslam İnsanı**, 1994, s. 103 ve 104. Cemalettin Kaplan'ın işçilere öğütleri de aynı niteliktedir: "Muhterem işçi kardeşlerim! Sizler; işin cinsini, miktarını, çalışma saatlerini ve yerini, alacağınız ücretleri işverenle görüştünüz ve anlaştınız. Emaneti yüklendiniz, sorumluluğun altına girdiniz. Artık; işten kaçmak, kaytarmak, vakit öldürmek, hile yollarına baş vurmamak olmaz; işi angarya kabul edip baştan savmak olmaz. İşe gereken ciddiyet ve önemi vermemek olmaz; işyerindeki

"Bir işçi olarak Müslüman insanın davranışları" başlığı altında şöyle denilmektedir: Müslüman işçi,

"Allahın ve Peygamberimizin şu sözlerini bilerek çalışır: 'En iyi kazanç, işine özen gösteren ve işverene saygı ile bakan işçinin elde ettiği kazançtır.'..."

"Müslüman adam işinde şu prensiplerle çalışır:... emir ve talimatları dinler. İşini sever, işini sonuna kadar yapar,... işini tam yapar, süratli çalışır, temiz iş çıkarır,... alet-teçhizat, ham madde ve malzemelere gerektirdiği gibi ihtimam eder, alet ve motorlu teçhizatı uygun şekilde kullanır, ham madde ve malzemeleri ekonomik şekilde kullanır, verimli çalışma metodlarını uygular... Bütün bu çalışması sonucunda aldığı ücretten dolayı Allaha şükretmesini bilir; başkalarının kazancına göz dikip haset etmez. İşverene kinle bakmaz."

Cemalettin Kaplan'ın aşağıdaki öğütleri de ilginçtir ve işin özünü özetlemektedir⁶⁰:

"İşçi kardeşlerimize de mühim işler düşmektedir. Yukarıda da görüldüğü üzere, onlar da meşru ve kanuni haklarına razı olacak, iş ve **işyerini zarara sokacak şekilde fazla ücret istemeyecek**, anlaşma gereğince çalışmasını tam ve mükemmel bir şekilde yapacaklardır. **İşverenin malına, kazancına göz dikmeyecek, makinasına, alet ve edevatına hiyanet etmeyeceklerdir. Komünizmin uşaklığını yapanların propagandalarına kulak vermeyecek, işverenleri kardeş bilip seveceklerdir.**"

İşçinin kullandığı aletler konusundaki yükümlülüklerini Eş-Şerif şöyle özetlemektedir⁶¹:

"İşçinin yükümlülüklerinden biri de, çalışırken kullanması için kendisine teslim edilen alet ve edavatı kollamasıdır. Bu alet ve makinelerin bozulmaması için, dikkatle kullanılmalı, sanki kendi malıymış gibi kullanırken titizlikle koruyarak kullanılmalıdır. Zira islam dini, onu, kendisine teslim edilen alet ve makinalar üzerinde bir emanetçi olarak kabul etmiştir. İşçi, onları kendi yanında bir emanet mal olarak korumakla emrolunmuştur... İşçinin önce Allah'a, sonra işverene sorumlu olduğuna bu hadis açıkça işaret etmektedir... İşçi, işverenin iş aletlerini ve işyerini korumak, temiz tutmak ve

makineyi, alet ve edevatı normal çalıştırmamak, dikkatsizlik ederek fazla yıpranmasına, kırılmasına sebebiyet vermek olamaz. Bütün bunlar; senin için caiz olmaz, haram olur, emanete hiyanet olur, günah olur. Kıyamet gününde hesabı sorulur. Aldığınız paranın da bereketi olmaz...O halde, Kardeşlerim! İşverenin işini kendi işinizmiş gibi, alet ve edevatınızı kendinizinmiş gibi veya en azından öz kardeşinizinmiş gibi kabul edip ona göre çalışacaksınız ve koruyacaksınız. İşe gereken önemi ve emeği verip güzel ve düzgün bir şekilde yapacaksınız. İstenilen evsaf ve kalitede meydana getirecek ve vaktinde bitireceksiniz. Söz verdiniz, teahhüt ettiniz. Ahde vefa edip sözünüzü mutlaka yerine getireceksiniz. Caymak olmaz, döneklik olmaz. Bunlar müslümana asla yakışmaz." Kaplan, C., a.g.k., s.92-94. Cemalettin Kaplan, işverene bağlılıkla çalışan işçinin Allah sevgisini kazanacağını söylemektedir: "Saygıdeğer İşçi Kardeşlerim! Demek oluyor ki; üzerinize almış olduğunuz bir işi güzel, düzgün ve sağlıklı bir şekilde yaparsanız hem emanete riayet etmiş olursunuz, aldığınız para hem helal olur; hem de Allah sevgisini kazanmış olursunuz. İtibar ve itimadınız artar; güvenilir birer insan olursunuz, herkes size güvenir, arar, bulur ve iş verir. Dünya ve ahirette rahat eder, mutlu birer insan olursunuz." Kaplan, C., a.g.k., s.95.

⁶⁰ Kaplan, C., a.g.k., s.123-124.

⁶¹ Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s. 314-315.

emredilenden başka işlerde kullanmamak, itina ile korumakla mükelleftir. İşverenin bulunmadığı zamanlarda iş alet ve makinalarını kendi özel işleri için kullanmamalıdır. Zira işveren orada hazır bulunmasa da, şunu bilmelidir ki, kesinlikle Allah kendisini gözlemlemektedir. Kişi, herkesten önce Allah'dan korkmalıdır."

İslamcılar, işçinin, Allah tarafından cezalandırılma korkusuyla ve kendi kendisini denetleyerek köle gibi çalışacağı bir sermaye düzeninden yanadırlar. Bu konuda da İslamcı düşünürlerin görüşleri, sermayenin en acımasız kesimlerinin çıkarları doğrultusundadır.

D. İslamcılar ve Sınıf Çelişkilerinin Yumuşatılması

İslamcı düşünürler komünizmi baş düşmanlardan biri olarak kabul etmektedir. Soğuk Savaş döneminde İslamcılarla uluslararası tekelci sermayenin ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin bir ittifak oluşturmasının ana nedenlerinden biri bu çelişkidir. İslamcı düşünürler, sınıf ve sınıf mücadelesi olgularının, komünistlerin çabalarının ürünü olduğunu sanmakta, ücretli emek ile sermaye arasındaki çelişkinin komünizmi doğurmasından ve komünizmin de sermayeye ve şeriatçılara zarar vermesinden korkmaktadırlar.

Din İşleri Yüksek Kurulu uzmanı Abdülvehhab Öztürk şunları yazmaktadır⁶²:

"Bir cemiyet için sınıf mücadelesinden daha kötü bir şey yoktur. Komünistler bu mücadeleyi tesise çalışmakta ve garplı kapitalist cemiyetler de bertaraf edememektedir.... İslam, ... işçi olsun, işveren olsun bütün müslümanları kardeş kabul eder."

Üretim araçları sermayedarların özel mülkiyetinde olunca, ücretli emek - sermaye çelişkisinin çıkması doğaldır. Komünistler ise kapitalizmin kendiliğinden yarattığı bu çelişkiyi kullanarak sermaye düzenini yıkmaya ve toplumsal yaşamda materyalist bir anlayışı hakim kılmaya çalışmaktadır. Bu koşullarda, İslamcıların, sermaye düzenini ve kendi varlıklarını korumak için yapmaları gereken iş, ücretli emek ile sermaye arasındaki çelişkiyi azaltmak ve mümkünse sona ermiş göstermektir.

Önemli İslamcı düşünürlerden Eşref Efendizade Şevketi, 1925 yılında yayınlanan **İslam'da Emek-Sermaye** kitabında bu sorunun çok iyi bilincinde olduğunu göstermektedir. Şevketi şöyle bir yol önermektedir: İki çeşit hayat tarzı vardır. Birincisi, varlığı ve hayatı bu dünyadan ibaret görür. Mümkün olduğunca çok tüketmeye ve servete sahip olmaya çalışır. Devlet harcamaları artar. Toplumda aşağı ve yukarı tabakalar arasında büyük farklar ortaya çıkar. Sınıf bilinci gelişir⁶³:

"Müşterek felakete karşı alt tabaka arasında sınıf suuru uyanıp yapılan aydınlatmalarla gelişmekte ve felaketin giderilmesi için aralarında dayanışma ortaya çıkmaktadır. Üst tabakanın gösterdikleri örneklerden ibret alarak din ve ahlakın uyarmalarına karşı bu sınıfın da sür'et bulub başkaldırması pek tabii bir hal idi."

⁶² Öztürk, A., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.60.

⁶³ Şevketi, E., a.g.k., 1964, s.26.

Önerilen çözüm ise şudur⁶⁴:

"Ulu peygamberler tarafından vaz'olunan basit hayat tarzında dünyaya bu derecede rağbet gösterilemeyeceği cihetle hiçbir vakit böyle bir maddi sınıf şuuru meydana gelemez."

Hayreddin Karaman da aşağıdaki değerlendirmeyi yapmaktadır ⁶⁵:

"İslam... herkese hakkını vererek, zulmün yollarını tıkayarak, sınıfların teşekkül ve çatışmasını önleyen köklü tedbirleri alarak, işçisi, köylüsü, tüccarı, zanaatkarı, idare edeni ve edileni birbirini kardeş bilen, bu duygu içinde çatışma değil, sosyal dayanışma yolunu seçen insanların oluşturduğu bir sosyal ve ekonomik düzen kurmuştur. Bu düzen içinde herkes gibi emekçi de hakkını alır. İşsiz, yaşlı, hasta ve benzeri ise çalışmadan, ortalama refah ölçüsünde yaşama imkanını bulur."

İslamcı düşünürler, materyalist komünizm tehlikesini yaratabilecek maddi güç olarak kabul ettikleri ücretli emek ile sermaye arasındaki çelişkiyi yumuşatmanın ve bu arada sermaye düzenini güçlendirmenin araçlarından biri olarak, işçilerin kara ortaklığı ve mülkiyete ortaklığı önerisini getirmektedirler. Bu konunun kuramsal sunuşu, "çatışmacı" toplumdaki "dayanışmacı" topluma veya "ortaklık merhalesine" geçiş biçimindedir.

Doç.Dr.Arif Ersoy bu konuda şunları söylemektedir⁶⁶:

"İslam Dünyası'ndaki arayışlar ve Batı'da çözümlenemeyen meseleler, ileride insanlar ve ülkeler arasındaki iktisadi ilişkilerin menfaat paralelliğine göre düzenlendiği Ortaklık Merhalesine geçiş ortamı hazırlayacaktır. Günümüzde içinde bulunduğumuz işçilik merhalesinde işçi ile işveren arasındaki ilişkiler mevcut müesseselerle dengeli bir şekilde düzenlenip sürdürülmektedir.

"Ortaklık Merhalesi: Günümüzde işsizlik, enflasyon ve gelir dağılımındaki dengesizlik gibi çözümlenemeyen kitleler üzerindeki olumsuz etkilerinin giderek artmasının, yakın bir gelecekte Ortaklık Merhalesine geçilmesine ortam hazırlayacağı ileri sürülebilir. Bu merhalede iktisadi faaliyetler menfaat paralelliğine dayanan bir dünya görüşüne göre müesseseleştiği gibi, Ortaklık Merhalesi'nde kurulacak yeni medeniyet, Mezopotamya'da oluşan ve İslam Dünyası'nda şekillenen ve insanlar arasında menfaat paralelliğini esas sayan ve haklıyı güçlü kabul eden bir dünya görüşüne göre müesseseleşecektir. Bu merhalede işçi ve işveren ilişkileri patron-işçi ilişkileri şeklinde güçlü olan tarafca belirlenerek güçsüz tarafa empoze edilmeyecek; aralarında menfaat paralelliğine dayanan ilişkilerin bulunduğu iki tarafca ortaklaşa yapılan akitlerle düzenlenecektir."

Vecdi Akyüz'ün değerlendirmeleri de aynı doğrultudadır⁶⁷:

⁶⁴ Eşref E.,Ş., a.g.k., 1964, s.16.

⁶⁵ Karaman, H., a.g.k., 1981, s.48.

⁶⁶ Ersoy, Doç.Dr.Arif, "Tartışmalar," İSAV, a.g.k., 1990, s.293-294. Arif Ersoy, Öz Gıda-İş'in 7-9 Ocak 1988 günleri Ankara'da yapılan eğitim seminerine konuşmacı olarak katılmıştır.

⁶⁷ Akyüz, Vecdi, "Devlet ve İşçi-İşveren İlişkileri," İSAV, a.g.k., 1990, s.200.

"İslam hukuki, iktisadi, sosyal ve ahlaki anlayışıyla çatışmacı değil, dayanışmacı bir toplum türünü öngörür. Böyle bir toplumda herkes hakkını alır, başkasına zulmedemez, çatışmaya girişemez. Aksine, herkes birbirini kardeş bilir, dolayısıyla yardımlaşma ve dayanışma toplumun temelini oluşturur. Benimsediği anlayış çerçevesinde İslam, sağlam bir iş ahlakının ve bu ahlaka dayalı bir çalışma barışının kurulmasından ve sürdürülmesinden yanadır."

Ücretli emek ile sermaye arasındaki çelişkileri yumuşatmak, şeriatçılara olduğu kadar sermayedarlara da yaramaktadır. İslamcı düşünürler, bu çelişkiyi yumuşatmanın yolu olarak, işçilerin kara ve mülkiyete katılımlarını savunmaktadır.

Hayreddin Karaman şöyle demektedir⁶⁸:

"Emek de sermaye gibi, üretim unsurlarından biridir: emek sahibine sabit bir ücret vererek onu teşebbüsün dışında tutmak doğru değildir. Teşebbüsün kazancından, emek sahibine de pay ayırmak ve onu kara ortak etmek gerekir."

Hayreddin Karaman bir başka yerde daha aynı değerlendirmeyi yapmaktadır ⁶⁹:

"Sosyal adaleti de ihtiva eden İslami bir toplum düzenini gerçekleştirebilmek için alınacak hukuki ve iktisadi tedbirler:... İşçilere ve çalışanlara ücret yerine, işyerlerinin gelirlerinden pay verdirmek; bu pay -ücrette olduğu gibi- asgari geçim karşılığında az olmayacaktır."

İşçileri mülkiyete veya kara ortak ederek ücretli emek ile sermaye arasındaki çelişkileri yumuşatmak ve sömürüyü yoğunlaştırmak konusundaki önerilerde İslamcılar ve sermayenin ideologları tam bir uyum içindedir.

⁶⁸ Karaman, H., a.g.k., 1981, s.53.

⁶⁹ Karaman, H., a.g.k., 1981, s.80, 82. Hamza Aktan'ın görüşü de aynı doğrultudadır: "Yetimlere ait sermayelerin Hz.Ebu Bekir ve Hz.Ömer devrinde kara ortaklık esasına göre işletildiği rivayet edilmektedir. Bu sistem 'mudarebe' adı ile İslam ticaret hukukunun önemli bir müessesesi olarak sonraki dönemlerde detaylı olarak işlenmiş ve uygulanmıştır. Bu müessesenin prensiplerine göre sermayedarla emeğini arzeden kimse kar ve zarara ne ölçüde ortak olacaklarını serbetçe kararlaştırabilirler... Bir sermayenin işletilmesinde emek gücünü ortaya koyan her bir işçinin, sermaye sahibinin kar payı kadar pay alacağı sonucu çıkarılmalıdır." Aktan, H., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.342-343. Vecdi Akyüz ise her iki yöntemi birden savunmaktadır: "Kara Katılma: Devlet, toplumun ihmal ettiği sosyal dayanışmayı sağlamak amacıyla, işçilere ve çalışanlara, ücret yerine, işyerlerinin gelirlerinden pay verilmesini düzenleyebilir. Bu pay, -ücrette olduğu gibi- asgari geçim karşılığında az olmaz; eğer işverenin bunu sağlaması mümkün olmazsa üzerini devlet tamamlar. İşçiler, ayrıca çalıştıkları işyerinin elde ettiği kardan belli bir oranda yararlandırılabilir. "Mülkiyete Katılma (İşçi Aksiyonerliği): İşçilerin işyerinin mülkiyetine katılmaları konusunda Fazlu'r Rahman'ın görüşü ilgi çekicidir: 'İşçiler daimi adaletsizlikten şikayet ederlerse, işçileri iktisadi teşebbüste, sanayide diyelim, hisse sahibi etmek iyi olacaktır. Şimdiye kadar bütün söylediklerimi in ışığında İslam için, bu tedbirlerden daha makul bir şey olamaz.' Gerçi, buradaki 'hisse sahibi etmek' ifadesi, kara katılma olarak da anlaşılmaya elverişlidir. Ancak, mülkiyete katılma şeklinde düşünülmesi yerinde görünüyor." Akyüz, V., a.g.m., İSAV, a.g.k., 1990, s.203. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Doç.Dr.Süleyman Aydemir de mülkiyete katılımı savunmaktadır: "Emeğin ücret alması yerine işletmeye ortak olarak girmesi ve hasıladan pay alması sistemi kabul edilmiştir." Aydemir, S., a.g.m., İSAV, a.g.k., 1990, s.21.

E. İslamcılar ve Sendikalaşma Hakkı

İslamcı düşünürler, şeriatçıların elindeki devleti sınıflarüstü bir yapı olarak sunmaktadır. İslamcıların, tartışılmaz kuralları olan şeriat düzenine göre yöneteceklerini savundukları bu devlette, bağımsız sınıf örgütü olan sendikalara yer yoktur. "Sendika" adıyla kurulan örgütler de bağımsız sınıf örgütü değildir. İşçileri kontrol altında tutmanın ve daha çok çalıştırmanın araçlarıdır. Dr.Hayreddin Karaman şu değerlendirmeyi yapmaktadır⁷⁰:

"İslam devletinde hak aramak, adalet sağlamak için teşekkül kurmaya gerek yoktur. Eğer devlet vazifesini yapmıyorsa -veya devlete yardımcı olmak üzere- işçi ve esnaf teşekkülleri kurulabilir; ancak bu teşekküller politikanın aleti olamaz, gayelerinin dışına çıkamazlar."

Bu konuda Tahsin Sınav'ın görüşleri ise şöyledir⁷¹:

"İslamda devletin ücretlere gerektiği zaman müdahale hakkı vardır. Ücretler yetersiz görüldüğünde devlet bu ücretleri artırma yoluna gidebilir. Bu açıdan sendikanın islamda yeri yoktur. Ayrıca sendika siyasal amaçla kullanılamaz. Ancak, sendika işçilerin bir araya toplanarak dayanışmasını sağlayacağı için, pek de mahsurlu görülmeyebilir."

TÜRK-İŞ ve DİSK'in üyesi bulunduğu Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu Yönetim Kurulu'nun 1-3 Aralık 1993 tarihli Yönetim Kurulu toplantısında oybirliğiyle kabul edilen "Sendikal Haklar Tehdit Altında" kararında, Suudi Arabistan Çalışma Bakanı'nın ülkesinde sendikacılığın yasaklanması konusundaki tavrı şöyle anlatılmaktadır⁷²:

"Sendikal hakların İslam'ın ilkeleriyle uzlaştıramayacağı da ileri sürülmüştür. Suudi Arabistan Çalışma Bakanı, ülkesinde bu tür hakların tümüyle reddedilmesinin, Hükümetinin İslami ilkelerle yönetilmesi ve bu ilkelerin koruyucusu olması gerçeği ile doğrudan bağlantılı olduğunu Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na söylemiştir."

Suudi Arabistan Çalışma Bakanı bu görüşünü, 1993 yılında ILO Uluslararası Çalışma Konferansı sırasında Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu Genel Sekreteri Enzo Friso ile yaptığı görüşmede, ifade etmiştir⁷³.

Hüseyin Kaleşi de, İslamcı düzende işçilerin baskı grupları oluşturmasının önlenmediğine değinmektedir⁷⁴:

⁷⁰ Karaman, H., a.g.k., 1981, s.73.

⁷¹ Milliyet, 15.3.1988, İslami İlimler Araştırmalar Vakfı (İSAV) tarafından düzenlenen seminerde sunulan tebliğden.

⁷² ICFTU Yönetim Kurulu'nun 1-3 Aralık 1993 tarihli toplantısında kabul edilen 9 no.lu "Sendikal Haklar Tehdit Altında" kararı, paragraf 30.

⁷³ ICFTU'nun 25.5.1994 tarihli yazısı.

⁷⁴ Kaleşi, H., a.g.k., 1990, s.91.

"İslamiyet, insan fıtratına en uygun sistem olarak, işçi-işveren hukukunu tam bir dengede tutmuş, iki tarafın hakkını da tanıyan, birini diğerine tercih etmeyen hükümler getirmiştir. İslamiyette sermaye-emek uzlaşması ve dengeli bir kalkınma hedef alınmıştır. Adil iş, adil mükellefiyet, islam iktisadında önemli prensiplerdir. Bu suretle işçi ve işverenin baskı grupları oluşturması önlenmiş, içtimai barışın sağlanması hedef alınmıştır."

Celal Yeniçeri, sendikaların ve sendikal mücadelenin zararlarını şöyle anlatmaktadır⁷⁵:

"Ücretleri, normal şartlar altında emeğin arz ve talebi belirler. Eşya fiyatlarına olduğu gibi buna da sun'i müdahaleler olabilir. İşçiyi işten çıkarma yasağının uygulanması ve ücretleri artırmak için gidilen grevler ve sendikal rekabetler sonucu işe girmiş olanların ücretleri gelire göre daha fazla artış gösterirken, dışarda işe giremeyen ve bir iş bulamayan çok sayıda insan bulunabilir. Böyle bir durumda emeğin arz ve talep mekanizması tabii şartları içinde çalışmaz ve işverenler ücretlerin yüksek oluşu sebebiyle az sayıda işçi ile yetinebilirler. Bunun sonucu olarak işçi sınıfının bir kısmı mevcut iş ve çalışma imkanları üzerinde diğer kısım aleyhine hakimiyet kurmuş olur."

Prof.Dr.Mehmet Yazıcı ise sendikacıları suçlamaktadır⁷⁶:

"Hele sendikacılar, işçi ağaları -ki ahirette onun hesabını verecekler- onlar daha çok ücret alır ve daha az çalışır."

Ancak kapitalizmin işçiler açısından yarattığı sorunlar öylesine büyüktür ki, sendikaların öneminin İslamcılarca da kabulü kaçınılmaz olmaktadır. Hayreddin Karaman şunları söylemektedir⁷⁷:

"Şayet sendika, gerçekten zulme uğrayan insanlardan zulmü def etme, onların hakkını almaya yönelik ise, tatbik edilebilir, dediler ve de diyorum... Bugün eğer, müslüman, mümin işçi kardeşlerimizin haklarını almaları için sendikadan daha uygun bir çareleri, bir vasıtaları yok ise, hak almağa yönelik olmak kaydı ile tabii ki sendikalaşma vardır."

Vecdi Akyüz de sendika gerçeğini kabullenmiştir⁷⁸:

"Özellikle, kapitalist sistem içindeki gelişmeler dikkate alındığında... gerek işverenlerin, gerekse işçilerin çıkarlarını korumak amacıyla sendika kurmaları ve haklarını bu yolla elde etmeleri kaçınılmaz olabilir. Özellikle her zaman işçilerden daha avantajlı olan işverenlere karşı işçi sendikalarının kurulması daha zaruri bir durum olarak görünüyor. **Kurulan bu sendikaların haklı yol ve şekillerle görev yapması gerekir."**

İslamcıların katıldığı ve konuşmacıların bir bölümünün sendikacılığa karşı çıktığı bir toplantıda, HAK-İŞ Genel Eğitim Sekreteri Salim Uslu şöyle tepki göstermektedir⁷⁹:

⁷⁵ Yeniçeri,C., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.299.

⁷⁶ Yazıcı, M., "Tartışmalar", İSAV, a.g.k.,1990, s.171.

⁷⁷ Karaman, H., "Tartışma", İSAV, a.g.k.,1990, s.375-376.

⁷⁸ Akyüz, V., a.g.m., İSAV, a.g.k., 1990, s.200.

⁷⁹ Salim Uslu'nun konuşması, İSAV, a.g.k., 1990, s.373.

"Ne üretim 'Hak'çadır, ne bölüşüm 'Hak'çadır. Ne nimetler 'Hak'ça dağıtılıyor, ne külfetler 'Hak'ça yükleniliyor. Temeli faiz, zam, zulüm ve sömürü olan kapitalist sistemlerde sendikalar haksızlığa başkaldırı örgütleridir. 'Marufu emretmek, mürkerden nehyetmek' ilkesinden hareketle, gelişmeyi, yeniliği, hakkı ve adaleti, insanımızın beynine ve sosyal düzenin temeline nakşedecek yeni biçimler oluşturmaya ya da oluşan kurumları insan haysiyetine ve insan olmanın amacına yaraşır şekilde 'Hak' üzere biçimlendirmeye mecburuz."

İslamcılar, kapitalizmin baskı ve sömürüsüne karşı mücadeleye giren işçilerin oluşturduğu sendikaları kabullenmek zorunda kalmışlardır. Ancak İslamcı düzende sendikalar olacak mıdır? Olacak ise, İslamcı düzende varolmasına izin verilebilecek sendika nasıl bir örgütlenmedir?

Doç.Dr.Yusuf Balcı, bugünkü düzendeki sendikalar ile İslamcı düzendeki sendikaların çok farklı nitelikte olacağına işaret etmektedir⁸⁰:

"Sendikaların bu sistemdeki rolü, iki farklı kutup arzeden işçi ve işveren çelişkisinde işçilerin hak ve menfaatlerini güç kullanarak korumak ve geliştirmektir. Burada tartışılan sendika kavramı ile İslami bir çalışma düzenindeki muhtemel bir sendika arasında fonksiyonları itibariyle çok önemli farkların olması tabiidir... Sanayi toplumu güçlerin farklılığına ve bunların çatışma neticesinde dengelenmesine dayanan bir üst sistem ortaya çıkarmıştır. Sosyal ve siyasi hayatta olduğu gibi, çalışma ve endüstri ilişkileri de bu sistemi esas alır. **İslam ise çatışmacılık yerine dayanışmaya dayanan bir toplum düzeni öngörür.** Bu bakımdan iki toplumun yapısı ve dolayısıyla meseleleri ele alış ve sorunları çözüm tarzı bakımından tamamen farklılık arzeder. Bu sebeple modern sendikacılık ile grev ve lokavtlı toplu pazarlığı İslami bir sistem içerisine yerleştirmek oldukça güçtür. **Fıkhi bakımdan sendikalara ve toplu iş sözleşmesine İslam'da cevaz bulunabilse de, temeldeki bakış açılarından kaynaklanan farklılık, bu müesseseleri İslam'ın iktisadi ve sosyal yapısına yerleştirmeyi mümkün kılmaz."**

Yukarıdaki soruya Doç.Dr.Süleyman Aydemir de şöyle yanıt vermektedir ⁸¹:

"Hz.Muhammed'ten önce Mekke halkı akile adı verilen kabileler şeklindeki gruplardan oluşuyordu... Mensuplarına Eman Hakkı veren bu kuruluşlardan birine ait olmadan Mekke'de yaşamak mümkün değildi... İşçi işveren ilişkileri de bu akile sistemi içinde değerlendirileceğinden, çeşitli ve mahiyeti hakkında kısa da olsa bir bilgi vermek istiyoruz. Akile Sistemi toplumdaki gruplaşmaları yansıtan, hukuki esas ortaklık sorumluluğuna dayanan, devletin önderliğinde ve bütün vatandaşları kapsamına alan, nisbi seçim esasını benimseyen bir sistemdir. Akile Sistemi toplum içinde dayanışmayı sağlamak ve mağduriyetleri önlemek amacıyla teşkil edildiğinden, mensuplarına danışma, teminat verme, savunma gibi fonksiyonlarla hizmet de vermektedir. Kurulacak sosyal gruplar ancak bu fonksiyonları taşımaları halinde mensuplarına hizmet verebilir ve ancak kişiler böyle sosyal gruplar içinde temel hak ve hürriyetlerini

⁸⁰ Balcı, Doç.Dr.Yusuf, "İslam'da Çalışma İlişkileri," MÜSİAD, a.g.k., 1994,s.124. Adem Esen şunları yazmaktadır: "Kanaatimizce, İslam'a göre, sınıf esasına dayanmayan işçi veya işveren sendikaları kurmak mümkündür. Bu sendikalara sosyal, siyasi ve iktisadi fonksiyonlarını İslami esaslar içinde gerçekleştirmek için tüzel kişilik de tanınabilir." Esen, A., a.g.k., 1993, s.36.

⁸¹ Aydemir, S., a.g.m., İSAV, a.g.k., s.12, 13, 14, 15.

etkin bir biçimde kullanabilirler. İslamiyette sosyal gruplar için devletin öngördüğü bazı düzenlemeler vardır....(b) İktisadi dayanışma (Akile) : Mesleki Sosyal Gruplar: Mesleki eğitimde bulunurlar. Mensuplarına beceriler kazandırır. Teminatlı ehliyet ve talimatlar verirler. Çalışanların beceriksizliğinden dolayı çıkacak zararları tazmin ederler. İşçilerin ve işverenlerin bağlı buldukları gruplar bu organizasyon içindedir. Mesleki akile çalışma hayatının düzenlenmesini ifade eder. Çalışanlar bu gruplar içinde bulunarak çalışma hak ve hürriyetlerini kullanırlar... İşçi ve işverenler akit yaparken birbirlerinin işçilik ve işverenlik ehliyetlerine bakmakta ve hangi akileden ve ne miktarda teminat gösterdiklerini belirledikten sonra birbirlerini tanımalarına dahi gerek kalmaksızın anlaşma yapabilmektedirler. Bu ilişkilerde sonunda taraflardan biri vecibesini yerine getirmediği zaman, mesela, bir işçi işyerine gelmediği veya bir işveren ücretini ödemediği zaman zarara uğrayan, diğerinin dayanışma ortaklığına (akilesine) başvurmakta ve devlet gerekli tazminatı hemen tediye ederek mağduriyeti ortadan kaldırmakta ve sonra işçinin veya işverenin akilesine veya kendisine rücu etmektedir. Bu suretle bütün anlaşmalar devletin kefaleti altında yürümeyle işverenler ve işçiler güven içinde ve teminatlı olarak üretimde bulunabilmektedirler."

Doç.Dr.Süleyman Aydemir'in sendikaların ne yapması gerektiğine ilişkin görüşleri, bu durumu daha açık bir biçimde sergilemektedir⁸²:

"Sendikaların gerek işçi ve gerekse işverenlere götürebilecekleri bir önemli hizmet de, bonservislerin onaylanmasıdır..."

"Ancak, bonservisi onaylanmış bir işçi bir zarar iras ettiğinde, sendika zararları ödemelidir. Grevde kullanacağı paraları bu gibi yerlerde harcamalıdır. Üye sayısını çoğaltmak için bonservis miktarını arttırmak isteyen sendika, çıkacak zararları ödeyeceğini hesap ederek bonservisleri verirken gerekli titizliği göstermiş olacaktır. Bu sistemin faydası işçilerin kolay iş bulmaları ve kendilerine güvenin sağlanması olarak görülür. Bu sistem sendikalar tarafından yavaş yavaş geliştirilerek Dayanışma Ortaklığı (akile sistemi) şekline dönüştürülebilir."

Görüldüğü gibi, İslamcı düzende varolması düşünülen sendikaların, işçilerin bağımsız hak ve çıkarlarını koruyan örgütlenmelerle uzaktan yakından ilgisi yoktur. İslamcıların sendikaları, işçileri şeriatçıların kontrolü altında tutmayı ve sermayeye daha yararlı hale getirmeyi amaçlayan araçlardır, bağımsız değildir, şeriatçıların denetimindeki devletin parçalarıdır. İran'da şeriatçılar döneminde oluşturulan "İşçi Evi" bu niteliktedir.

İslamcıların öngördüğü dayanışmacı toplum biçiminde sendikalar, işçilerin bağımsız ve sınıf çıkarlarını koruyan örgütler olmayacaktır. Hristiyan sendikacılığının ilk aşamalarında görülen bir uygulama, işçilerin ve işverenlerin aynı örgütün çatısı altında birlikte örgütlenmesidir. Örneğin, Hollanda'da Protestan işçiler ve işverenler 1871 yılında Yurtsever İşçiler Birliği'ni birlikte oluşturdu. 1877 yılında kurulan Patrimonium Hollanda İşçileri Sendikası'nda da işçiler ve işverenler birlikte örgütleniyordu. Patrimonium 1909 yılında bile Protestan işçilerin ve işverenlerin birlikte örgütlenmesini savunuyor, farklı mezheplerden işçilerin aynı çatı altında örgütlenmesine karşı çıkıyordu⁸³. İran'daki İşçi Evi'ni oluşturan İslamcı Emek

⁸² Aydemir, S., a.g.m., İSAV, a.g.k., s.19-20.

⁸³ Bkz. Hutsebaut, Martin, **The Trade Union Movement in The Netherlands**, INFO 35, Brüksel, 1992, s.10-12.

Konseyleleri'nde de, işçi temsilcilerinin yanı sıra, işletme yönetiminden bir kişi yer almaktadır. Dayanışmacı anlayışın sendikalarında, din ve mezhep birliği ve işçi-işveren kardeşliği temel ilkedir.

İslamcıların dayanışmacı toplum düzenine HAK-İŞ'in 1989 yılında yapılan 6. Genel Kuruluna sunulan çalışma raporunda da değinilmektedir⁸⁴. İşin ilginç yanı, aynı kavramın Kosta Rika'da aynı içerikle sendika-düşmanı bir harekette kullanılmasıdır.

Kosta Riko'da Alberto Marten Chavarria tarafından başlatılan "Dayanışmacılık" ("Solidarismo") hareketi, işçilerin işyerinin mülkiyetinde küçük bir hisse satın alarak işçilikten çıkmış görünmelerini ("deproletarianisation") ve bağımsız sendikalarda örgütlenmek yerine, işyerinde işverenin desteklediği bir yardımlaşma sandığı kurmalarını öngörmektedir. Dayanışmacılık hareketi, işçilerle işverenlerin çıkar birliğini ve bütünlüğünü de savunmaktadır. 1940'lı yılların sonlarında ortaya atılan bu anlayış, 1970'li yıllarda yeniden canlandırılmış ve 1984 yılında kabul edilen 6970 sayılı Dayanışmacı Örgütler Yasası sonrasında hükümet tarafından desteklenerek yaygınlaşmıştır. Dayanışmacı örgütlenmeler 1980'li yılların sonlarında diğer Orta Amerika ülkelerinde de işverenlerin desteğiyle geliştirilmiştir.

İslamcı düşünürler, işçilerin kendi çıkarlarını işverenlere ve hükümetlere karşı korumak için oluşturacakları ve devletten, hükümetlerden ve işverenlerden bağımsız gerçek sendikacılığa karşıdır. İslamcı düşünürlerin bu konudaki görüşleri, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün belgelerinde ve diğer uluslararası belgelerde yer alan sendikalaşma hakkını kabullenen sermayenin çizgisinin bile gerisindedir.

F. İslamcılar ve Toplu İş Sözleşmeleri

İslamcı hukuk düzeninde işçi ile işveren arasındaki ilişkilerde genel ilke, tek başına işçi ile tek başına işveren arasında imzalanan bireysel hizmet akdidir, çalışma sözleşmesidir. Böyle bir anlayışın, işgücünü satmaktan başka geçim kaynağı olmayan örgütsüz işçi ile üretim araçlarına sahip sermayedarı karşı karşıya getirmek ve bunu da "adalet ve eşitlik" adına savunmak olduğu açıktır. Ancak toplu iş sözleşmelerinin yasaklandığına ilişkin bir hüküm de yoktur. "İslam'da işçi hükümleri ferdiyetçi ve liberal görüşe dayanmaktadır."⁸⁵

Ahmet Tabakoğlu bu konuda şu değerlendirmeyi yapmaktadır⁸⁶:

⁸⁴ HAK-İŞ, **6. Genel Kurul Çalışma Raporu**, Ankara, 1989, s.368, 486, 495-496.

⁸⁵ Akşit, Doç.Dr.M.Cevat, "Tartışmalar," İSAV, a.g.k., 1990, s.90.

⁸⁶ Tabakoğlu, Dr.Ahmed, "İslam Ekonomisinde Emek ve Sermaye Kavramları," ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.86. Vecdi Akyüz de benzer görüşler dile getirmektedir: "İslam, ilke olarak ferdi iş sözleşmesini benimsemiştir. Toplu sözleşme yapılması yasaklanmamış olduğundan, bu çeşit sözleşmenin meşru olabilmesi için, sözleşmeyi yapanlara işçilerin ve işverenlerin, serbest irade ve rızalarıyla temsil yetkisi vermiş olmaları gerekir, yetki verilmeyen maddelerde tarafların kabul veya red hakları vardır." Akyüz, V., a.g.m., İSAV, a.g.k., 1990, s.201. Hayreddin Karaman'ın değerlendirmeleri de aynı doğrultudadır: "Bugün işe ilk girişte genellikle ferdi sözleşme veya akit yapılırken, muayyen müddet geçtikten sonra, işçi ve işveren temsilcileri arasında toplu sözleşme yoluna gidilmektedir. Toplu sözleşmenin İslam'ca meşru olabilmesi için, sözleşmeyi yapanlara işçilerin ve işverenin, serbest irade ve rızalarıyla temsil (vekalet) selahiyeti vermiş olmaları, selahiyet verilmemiş mevzularda ise, tarafların kabul veya red

"İslam'da ilke olarak ferdi iş sözleşmesi geçerlidir. Fakat toplu pazarlığın yasaklandığına dair hiç bir delil de yoktur... Toplu sözleşmenin meşru olabilmesi için işçi ve işverenlerin temsilcilerine kendi hür irade ve rızalarıyla temsil yetkisini vermeleri gerekir. Böyle bir temsil yetkisinin verilmediği maddelerde işçi ve işverenler nihai kararlarında serbesttirler. Zorlama ve tehdit altında yapılan hiç bir sözleşme meşru ve sahih değildir."

Burada ortaya çıkan diğer bir sorun, "zorlama ve tehdit" unsurlarının sözleşmeyi hükümsüz kılmasıdır. Ücretli emek ve sermaye arasındaki ilişkide, "zorlama ve tehdit" ana öğelerdir. Sermaye, işçileri işsizlikle tehdit eder ve zorlar. İşçi ise sermayeyi çeşitli eylem biçimleriyle tehdit eder ve zorlar. Toplu iş sözleşmesi, kimin ne kadar haklı olduğuna değil, kimin ne kadar güçlü olduğuna göre oluşan bir dengeyle belirlenir. İslamcıların anlayışına göre, bu toplu iş sözleşmelerinin tümü hükümsüzdür, gayrimeşrudur.

İslamcı düşünürlerin toplu iş sözleşmesine yaklaşımları, uyuşmazlıklarda hakeme başvurma anlayışlarının bir sonucudur. İslamcı düşüncede bir uyuşmazlık doğduğunda başvurulabilecek yöntemlerden biri, tarafların birer hakem belirlemeleri ve bu hakemlerin aralarında görüşerek "hakka uygun" bir sonuca varmalarıdır. Bireysel hizmet akdinin esas alındığı düzende bir anlaşmazlık durumunda, benzer bir süreç işletilmekte, işçinin hakemi rolündeki sendikaya işçilerin belirli konularda yetki vermesi ve buna göre de hakemlerin karara varması beklenmektedir. HAK-İŞ Konfederasyonu'nun ilk kuruluş dönemindeki belgelerde HAK-İŞ'in haktan yana bir hakem olduğunu ileri sürmesinin ardındaki mantık da budur.

G. İslamcılar ve Grev Yasağı

İslamcı düzende grev ve diğer her tür eylem kesinlikle yasaktır. İslamcı düşünürler, mevcut düzende de greve ve diğer tür eylemlere olumlu bakmamaktadırlar. İslamcıların bu konudaki görüşleri, sermayenin görüşlerinden hiç farklı değildir. Hatta bu konuda bir dönem sermayenin daha hoşgörülü olduğu, uluslararası belgelerde grev hakkının yer almasını kabullendiği hatırlandığında, İslamcı düşünürlerin grev hakkı konusunda sermayenin bir kanadından da acımasız olduğu söylenebilir.

İslamcı düşünürlerin grev konusundaki sermaye yanlısı tavırlarından biri de, grevi ve lokavtı eşit hak ve yetkilermiş gibi göstermeye çalışmalarıdır. Sermayenin bugünkü politikası da aynen bu doğrultudadır. Grev, işgücünden başka satacak birşeyi olmayan işçinin meşru ve haklı bir mücadele aracıyken, lokavt işverenlerin gayrimeşru bir yetkisidir. Uluslararası belgelerde grev hakkından söz edilirken, lokavtı işverenlere bir yetki olarak tanıyan hiçbir uluslararası belge yoktur. 1961 Anayasasında grev bir hak olarak tanınmışken, işverenlere lokavt yetkisi verilmemiştir. İşverenlere lokavt yetkisi, önce 1963 yılında Bülent Ecevit'in Çalışma Bakanlığı döneminde kabul edilen 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası'nda, daha sonra da 12 Eylül askeri darbesi sonrasında 1982 Anayasasında tanınmıştır.

muhayyerliklerinin bulunması gerekir. Tehdit, zorlama ve tazyik altında kalan taraf veya tarafların yaptıkları akit ve sözleşme meşru ve sahih değildir." Karaman, H., a.g.k., 1981, s.40.

İslamcı düşüncede genel kural, işçinin çalışma saatleri içinde bir ibadet aşkıyla çalışması ve işverenler için değer üretmesidir. Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, işçinin çalışmasını engelleyecek her türlü eylem kesinlikle yasaktır⁸⁷.

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Dr. Hamdi Döndüren bu yasak konusunda şunları söylemektedir⁸⁸:

"İşçi saat, gün, hafta, ay veya yıl gibi süre üzerinde akit yapılarak işe alınmışsa, mesai süresince işyerinde bulunmak ve iş verildiği sürece devamlı çalışmak zorundadır... İş olduğu sürece işi yavaşlatma, işi bırakma, kendisinin veya üçüncü bir şahsın işiyle uğraşma hakkı yoktur. Çünkü işveren, onun mesai saatleri içindeki emeği üzerinde hak sahibidir."

Prof.Dr.Hüseyin Atay, 1979 yılında yayınlanan kitabında greve karşı olumsuz bir tavır sergilemektedir⁸⁹:

"İşçi az olur veya işçiler birleşir işi terkeder. İşveren, işinin aksamaması için fazla ücret vermek zorunda bırakılır. Aynı şekilde işveren, işçi çoktur diye, nasılsa ekmek parası çıkarmak mecburiyetinde olacağı için işçiye az ücret verir. Her iki tutum ve davranış İslam dini açısından doğru değildir."

İşveren işçiye karşı yükümlülüklerini yerine getirmemezse işçinin eylem ve grev hakkı doğar mı? Bu konuda Hüseyin Atay'ın değerlendirmesi şöyledir⁹⁰:

"Eğer işveren işçinin hakkını vermiyorsa, işveren haksızlık yapıyor, zulmediyor ve haram yiyor demektir. Aynı şekilde işçi de haksızlık eder, kendisine ödenen paranın karşılığında kafi istihsal yapmaz ve işi görmezse, o da haram yiyor demektir."

Suriyeli yazar Muhammed Fehr Şakfa'nın **İslamda İş Ahkamı ve İşçi Hakları** kitabında bu konu şöyle ele alınmaktadır⁹¹:

"İşçinin grevle, işini atıl bırakmaya hakkı olamaz. Zira bunda, kendisine emanet edilen iş sahibinin mallarına zarar vardır. Gerçekte grev, akit şartlarını değiştirmek için başvurulmuş gayrimeşru bir vasıta... Grevin devlete ve iktisadiyatına verdiği kötü neticeler gizli değildir."

Dr. Ali Bardakoğlu, işverenin işçiye karşı yükümlülüklerini yerine getirmemesi durumunda da greve karşı çıkmakta, işçinin tek hakkının işten ayrılmak olduğunu ileri sürmektedir⁹².

⁸⁷ Pakistan'lı Prof.Dr.M.A.Mannan bu tür eylemlere başvuran sendikaların da kapatılacağını ifade etmektedir: "İslam devletinde, ... Devlet, toplum yararına aykırı düşen eylemlere hoşgörüle bakan, onlara göz yuman işçi sendikalarını yasaklayan yasalar koyma yetkisindedir." Mannan,M.A., **İslam Ekonomisi, Teori ve Pratik**, 4. Baskı, Fikir Yay., İstanbul, 1980, s.206.

⁸⁸ Döndüren, Hamdi, "İslam'da İşçi ve İşveren Münasebetleri, " ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s. 426.

⁸⁹ Atay, H., a.g.k., 1979, s.44.

⁹⁰ Atay, H, a.g.k., 1979, s.46.

⁹¹ Şakfa, M.F., a.g.k., 1968, s.61.

⁹² Bardakoğlu, A., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.247-248. Bardakoğlu, grevin topluma büyük zararlar vereceğini de iddia etmektedir : "Akit süresi içinde akdin bağlayıcılığı devam ettiği için"

Cemil Kıvanç da grevi işveren üzerinde hukukdışı bir baskı olarak kabul etmekte ve greve karşı çıkmaktadır⁹³.

İslamcı düşünürler, grevin zararlı olduğuna ve, işveren işçilere zarar verse bile, grev yapmanın yanlış olacağına inanmaktadırlar. "Zarar verici bir davranışın bir başka zarar verici davranışla ortadan kaldırılmaya çalışılmasının" doğru olmadığını savunmaktadırlar.

Grev yapılmayacaksa, uyuşmazlıklar hangi yollarla çözümlenecektir. İslamcı hukukçulara göre, uyuşmazlık durumunda başvurulacak dört yol vardır: Aracılar yoluyla anlaşma, hakeme başvurma, hisbe teşkilatı ve mahkeme. Hamza Aktan bu konuda İslamcılar arasında en yaygın olan "hakeme başvurma" görüşünü şöyle özetlemektedir:

"Her toplu sözleşme bitimine doğru işçi ve işveren temsilcilerinin toplanarak yeni bir anlaşmaya varmaları beklenir. Eğer anlaşma sağlanamamışsa hakem kurulunun günün şartlarını, o işkolunun ve işyerinin imkanlarını dikkate alarak vereceği karara tarafların uymaları gerekir. Uymak istemeyen tarafa hem adaletle verilmiş hükmün uygulanması

beklenmedik durumların (özür) ortaya çıkmasıyla işçiler için ancak mevcut akdi fesih hakkı olur. Yoksa ki, akdin yeni şartlarda tamamını istemek ve işi bırakıp işyerini tatil etmeyi de bunda bir baskı unsuru olarak kullanmak doğru olmaz. Toplu sözleşme dönemlerinde iş akdinin sona erdiğini kabul ettiğimizde de sonuç değişmeyip grev lokavt hakkını benimsemek yine mümkün değildir.

"Günümüz hukukunda grev hakkı yasal olarak kullanıldığı takdirde daha çok ücretlerin yükseltilmesi ve geniş manada ücret sayılabilecek bazı hakların tanınması gayesiyle yapılmaktadır. İslam Hukukunda devletin her sahada olduğu gibi bu konuda da adaleti gerçekleştirmek, işçi ücretlerini makul ve adil bir seviyede tutmak zorunda olduğunu biliyoruz. Enflasyonun sabit ücretler üzerindeki olumsuz tesirinin giderilmemesi ve işverenin de paranın değer kaybetmesine rağmen aynı ücreti ödemekte ısrarı halinde işçinin zarara uğrayacağı, her zarar gibi bunun da izale edilmesi gerektiği açıktır. Bu durumda ücretin akit günündeki kıymeti üzerinden ödenmesi, devletin de asgari ücretle olsun, diğer yasal düzenlemelerle olsun, iş hayatına müdahale etmesi mümkün ve gereklidir. Böylece zarar izale edilmiş, işçi ücretleri adil bir seviyeye yükseltilmiş olur.

"Grev ve buna karşı lokavt hakkının kullanılması ülke ekonomisini büyük ölçüde etkilemekte, bunun doğurduğu pahalılık, karaborsa, üretim yetersizliği gibi kötü sonuçlar dolayısıyla bütün topluma zarar vermektedir. İşçilerin mağduriyeti, düşük seviyede ücretle çalıştırılarak istismar edilmeleri gerçekten izale edilmesi gerekli açık bir zarardır. Fakat zararın zararla izalesi de mümkün değildir.

"O halde, belki de günümüzdeki ekonomik sınıflaşmanın, bozuk ve hasmane beşeri münasebetlerin yol açtığı problemlere bir çare olarak düşünülmüş grev ve lokavt hakkını benimsemek, gerek tarafların hukuku ve gerekse toplumun korunması açısından pek isabetli gözükmemektedir."

⁹³ "Grev konusuna gelince, elbetteki işçinin başlangıçta razı olduğu akdi şartların korunması, enflasyonun işçi ücretlerindeki olumsuz tesirinin giderilmesi gerekir. Önemli olan bu prensibin benimsenmesidir. Uygulamada zemin ve zamana göre farklı olacak, pozitif hukuk en geçerli ve etkili müeyyideyi geliştirecektir. Bizim katılmadığımız, grev hakkının böyle bir gayeyi ve çoğu zaman başlangıçtaki iş akdinin çerçevesini aşan istekleri gerçekleştirmede baskı unsuru olarak kullanılması durumudur. İşçinin veya işçi teşekkülünün belli istekleri sıralayarak, 'işverenin ya bu şartları kabul etmesini, ya da işyerini kapatıp kabul edinceye kadar beklemesini' istemesi bizce isabetli bir çözüm değildir. Adaletsizliğin adil bir çözümle izalesi gerekir. Zararı zararla gidermeye çalışmak çözüm değildir. Grev tehdidi altında sağlıklı bir iş akdi yapılamaz. Devletin bu konuda hakem görevi yapacak tarafsız müesseseler kurması, etkili tedbir alması gerekir. 'Devlet bu tedbirleri almıyorsa' denemez, çünkü devlet bunun için vardır. Devletin çözemediği ve adilane bir şekilde barışa kavuşturamadığı iş kavgasını tarafların güç ve tehditlerine bırakmanın müsbet bir neticesi olmaması gerekir." Kıvanç, Cemil, "Tartışmalar," ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s. 260.

adına, hem de toplumun hukukunun korunması adına zorlayıcı müeyyideler uygulanabilir."⁹⁴

"İşveren eğer işçi karşısında pazarlık bakımından daha güçlü durumda bulunuyorsa bu durumdan istifadeyle işçiyi düşük ücretle çalıştırmaya kalkışmamalıdır... Haksızlığa uğradığını iddia eden tarafın başvurabileceği bağımsız hakem kurulları teşkil edilebilir. Tarafların hakem kurulunun vereceği kararı kabul etmeleri zaruridir. Uymak istemeyen tarafa zorlayıcı müeyyideler uygulanabilir."⁹⁵

Uyuşmazlıkların çözümünde önerilen "hisbe teşkilatı" ise, devletin tayin ettiği bazı görevlilerin bir uyuşmazlığa kendiliklerinden müdahale ederek sorunu çözmeleridir. Aracılar yoluyla anlaşmada ve hakeme başvurmada, uyuşmazlığın tarafların iradeleri gerekir. Hisbe görevinde ise bu irade aranmaz. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Doç.Dr.Hayreddin Karaman hisbe teşkilatını şöyle anlatmaktadır⁹⁶:

"Hisbe görevi İslam toplumuna ait olup, marufu emretmek, münkeri yasaklamak ve önlemek vazifesi ile yakından ilgilidir. Maruf, İslam Dini'nin ve müslümanların iyi, doğru ve gerekli buldukları inanç ve davranışlar; münker, ise bunun zıttıdır. Müslümanlar toplum içinde marufu gerçekleştirmek, münkeri de yok etmekle yükümlüdürler. Her müslüman bunu gücü ve imkanı nisbetinde yerine getirme durumundadır; ancak hem görevin tam olarak yerine getirilmesi, hem de anarşiye meydan verilmemesi için, baştan beri, devletin tayin ettiği hisbe görevlileri bulunmuştur. Hz. Peygamber devrinde bu işi Hz.Ömer'in yürüttüğü bilinmektedir. Hisbenin önemli bir özelliği ve mahkemeden farkı, tahkikat ve isbata muhtaç olmayan açık ihlallere müdahale etmek, anında icra ve infaz ile münkeri önlemek, ortadan kaldırmaktır. Bunun için mağdurun veya bir başkasının başvurması da şart değildir. Hisbe görevlileri İslami talimatın çiğnenmesi muhtemel yerlerde devamlı kontroller yapar, gördükleri gayr-i meşru, çirkin, haksız, ahlaka aykırı davranışlara müdahale eder, bunları ortadan kaldırırlardı. Eğer münker konusu tahkikatı ve isbatı gerektiriyorsa, yahut hüküm ve infaz bakımından mahkemenin selahiyetine giren bir suç teşkil ediyorsa, bunu mahkemeye götürürlerdi... Muhtesib adı verilen hisbe görevlileri, stokçuluk, tekelleşme, toptan işi bırakma gibi amme menfaatine ve ihtiyacına aykırı davranışlarla da ilgilenmiş, bunları önlemiş, gerek iş sahibi ve gerekse çalışanların haklarını vermek şartıyla onları işe zorlamış, çalışmaya mecbur etmişlerdir. İbnu'l-Kayyim'in kitabında konumuzla ilgili çok önemli ifadeler yer almaktadır: 'Hisbe görevlisi, fiat ve ücretleri yükseltmek için kurulan ortaklıklara mani olacaktır... Bir de insanların, çiftçilik, dokumacılık, inşaat gibi belli bir zanaatın icrasına ihtiyaçları bulunur. Devlet, görevlisi vasıtasıyla, bunları, emsal ve raic ücretle bu işleri yapmaya mecbur eder.' ...

"İşçi ile işveren arasındaki anlaşmazlıklar, taraflardan birinin haksızlığından, hakkı teslim etmemekte direnmesinden, gücüne dayanarak karşı tarafa zulmetmesinden kaynaklanıyorsa, devlet ve onu temsilen hisbe görevlileri duruma müdahale etmek, haksızlığı gidermek ve böylece anlaşmazlığı çözmekle yükümlüdürler. Bugün işçi-işveren anlaşmazlıklarının sürüncemede kalmasının sebeplerinden biri de -hisbe

⁹⁴ Aktan, H., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.350.

⁹⁵ Aktan, H., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.347.

⁹⁶ Karaman, H. "İşçi-İşveren Anlaşmazlıklarında Çözüm Yolları," İSAV, a.g.k., 1990, s.184-185.

teşkilatı gibi- hakkın ve adaletin tarafını tutan, taraflarla birlikte amme menfaatini de gözeten, tam manasiyle tarafsız ve güvenilir bir kuruluşun bulunmamasıdır."

Abdulvehhab Öztürk de greve kesinlikle karşı çıkmakta ve uyuşmazlıkların çözümünde "hisbe teşkilatı"nı önermektedir⁹⁷.

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi Doç.Dr.Yusuf Balcı da, günümüzdeki sendikacılığın ve toplu pazarlığın İslam'da yerinin pek olmadığına değindikten sonra, greve kesinlikle karşı çıkmaktadır⁹⁸.

İslamcı düşünürler, üretim araçlarından yoksun işçiyi sermayedar sınıf karşısında tümüyle örgütsüz ve grev haksız bırakmayı amaçlamaktadır. Bu konuda en küçük bir hoşgörü eğilimi

⁹⁷ "İslam devletinde işçiler yönünden tam ve genel bir grev, netice olarak tembellik ve umumi menfaate zarardan başka bir şey getirmez. Burada iş sahiplerinin böyle durumdan faydalanarak işçilere yüklenmelerine ve ücretlerini kısmalarına bir yol açılacağı söylenebilirse de, buna İslam devletinde yer yoktur. Çünkü devlet adaleti sağlamakla görevlidir.

"İslam'da iş adaleti hisbe teşkilatı ile sağlanır. Eğer çalışan kimse çalıştığı şahsın hakkını kısar, gerekli şekilde iş yapmaz ve haksız olarak ücretinin arttırılmasını isterse, bu hareketine engel olunur. Bunun iyi bir hareket tarzı olmadığı kendisine bildirilir. Muhtesib bu durumda gerekli tedbirleri alır ve olay hakkında kararını verir... İşçilerin grev yapmamaları ve müzakere esnasında işe devam etmeleri İslam nazarında daha iyidir ve memleket yararınadır." Öztürk, A., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.61.

⁹⁸ "Sendikacılık ve toplu pazarlık bu şekilde İslam'a uygun olsa da, ihtilaf (hak ve menfaat uyuşmazlıkları) halinde, tarafları uzlaştırıcı hakem veya yargı mekanizmaları işletilir. Grev ve lokavt ise İslam'da uygun görülmemiştir. Balcı, Y., a.g.m., MÜSİAD, a.g.k., 1994, s.124. "Bilim adamları, İslami bir hukuki-ekonomik-sosyal düzen içinde (günümüzde de en kötü, zararlı ve en son çare olarak sığınılacak bir hak arama vasıtası olan) greve yer olmadığı hususunda hemfikirdirler. Zaten çatışmaya ve greve yol açan sorunlar İslam'ın sosyal adalet düzeni içinde ve nihai olarak devletin müdahalesiyle çözüleceğinden, greve ihtiyaç bulunmamaktadır. Balcı, Y. a.g.m., s.125. "İslam'da toplu münasebetler mümkün olmakla beraber, grev ve lokavta izin verilmemiştir." Balcı, Y., a.g.m., s.126. Dr.Yunus Vehbi Yavuz ise bir konuşmasında "grevin İslami bir yol olmadığını" söylemektedir "İslami manada bir iş hayatında grevin yeri olabilir mi? Kelime ve terim olarak İslami olmayan bir mefhumun İslam'da var olduğunu nasıl düşünebiliriz? İslam'a göre, işçilerin kendilerine gösterilen işi, akd edilen ücret karşılığında yapmaları esastır. İş yaptıkları vakit işçiler ücrete hak kazanırlar. Ancak, varılan anlaşmada konuşulan ücret, çeşitli sebeplerle yıpranırsa, o takdirde konu ile ilgili müzakere mahkemeye intikal ettirilebilir, yahut hakemler nezaretinde duruma bir çözüm getirilebilir. Devlet, asgari geçim ölçüsünde ücret adaletini sağlamak zorundadır. İşveren bunu vermiyorsa, yahut işçiler bunu yeterli bulmuyorlarsa, işverenle yaptıkları akdi bozmak hakkına sahiptir. Fakat, grev yapma hakkına sahip değildir. İşini değiştirme, Allah'ın rızkını başka işkollarında, yahut sanatta veya geçim sahalarında aramalıdır. İşçiler bu konuda müstağni davranmalı, ille de tatminkar bulunmayan işte zillet içinde çalışmaktan sakınmalı ve bunun için grev gibi İslami olmayan yollardan rızık artırma yollarına başvurmamalıdır. Çalışan insanlardaki tembellik alışkanlığı böylece yok edilmeli, yeni rızık imkanları araştırılarak aranan bir kıymet olduğu ortaya konulmalıdır. Kendini zorla kabul ettirmek, aksi netice verir." Yavuz, Y.V., "Tartışmalar," ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.74-75. Yunus Vehbi Yavuz'un bir başka değerlendirmesi de şöyledir: "Grev ve lokavtın, İslam'ın ruhuna aykırı olduğu, esasen bu gibi eylemlere kapitalizmin yapısında ancak rastlanabileceği, İslam'ın iktisat sisteminde rastlanamayacağı ifade ediliyor. Allah razı olsun, kelimeler bile bize yabancı. Grev, batının kullandığı terimdir. İslamda olmayan bir şeyi İslam'da var kabul etmek, yahut İslam'a mal etmek, yahut, İslam'da buna göre bir emsal hüküm bulmak isabetli değildir. İslam bizatihi bir sistemdir. İş hayatındaki tüm çözümleri, o gibi eylemlere ihtiyaç hissettirmeyecek ölçüde getirmiştir" Yavuz, Y.V., "Tartışmalar," ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.104.

bile tepkiyle karşılanmaktadır. Prof.Dr.Cemil Kıvanç, "grev tehdidi"nin bir silah olarak kullanılabilmesi gerektiği konusunda bir öneri getirmektedir⁹⁹:

"Sosyal siyasette, grevde, işçi-işveren münasebetlerinde önemli olan grev tehdididir. Grev konusu bizde yozlaşmıştır. Günlerce, aylarca ve birkaç sene devam eden grevlere rastlanmıştır. Bu konu, böyle yozlaştırıldığı gibi değildir. Mühim olan grev hakkını bir tehdit olarak kullanmaktır. Üç-beş gün devam eder veya hiç etmez. Anlaşmazsak, hakkımı vermezsen, greve giderim tehdidi işveren için daima bir sorumluluk vesilesidir ve işçinin pazarlık gücünü artıran bir silahtır. İşveren bu tehdit karşısında bir hesap yapmak zorunda kalacaktır. Greve gidilirse karım ne olur, zararım ne olur? O halde, bu kapıyı aralamak gerekmiyor mu?"

Bu öneriye gelen tepkiler şöyledir:

"Kıvanç Bey, grevde asıl olan grevin işçi elinde bir tehdit unsuru olarak bulunmasıdır, yoksa grevin fiilen uygulanması değildir, görüşünü ileri sürüyorlar. Grevin bir tehdit silahı olabilmesi için bu silahın kullanılabilir olması gerekir. Biz ise hakkın elde edilmesinde işçinin tek taraflı bir iradeyle işi tatil etmesini tecviz edecek bir delil bulamadık. Sermayenin gücünü ve işçinin çoğu kere zayıf ve muztar durumda bulunabileceğini hesap ederek meselenin hallinde hakkaniyet prensiplerine uygun başka çıkış yolları teklif ettik."¹⁰⁰

"Grev bir manada tehdittir, yani onun bir yaptırım gücü vardır. Yaptırım gücü olan şey bazen de yapılır. Eğer, kılıç, silah duvarda asılı durursa, onun inmeyeceğini bilirsek onun yaptırım gücü yok demektir. O bazen inecek. Yani grev de şurda veya burda, uzun veya kısa, bazen uygulanacak ki, onun bir yaptırım gücü olsun. 'Grev olmasın ama, tehdit unsuru olarak bulunsun; aksi halde, İslam'da bu konu açık kalıyor' görüşüne iştirak etmemiz mümkün değildir."¹⁰¹

İslamcı düşünürler, "İslami düzen"de grevin ve çalışmayı aksatacak her türlü eylemin kesinlikle yasak olduğunu belirtmektedir. Grevin yasaklanması, kendi mantık sistemleri içinde bazı nedenlere bağlanmaktadır: (1) İslamcı düzende devlet, yaptığı düzenlemelerle, greve yol açan çelişkileri ve sorunları ortadan kaldıracak ve böylece greve gerek kalmayacaktır. (2) Grevler zararlıdır. (3) Grev, "karşılıklı rıza" ilkesine uymaz.

Doç.Dr.Hamza Aktan ve Dr.Hamdi Döndüren bu konuda şu görüşleri ileri sürmektedir:

"Günümüz sendikalarının hali hazır fonksiyonları, hak ve yetkilerinin islami hak ve adalet prensiplerine uygunluğu tartışılabilir. İşçilerle işveren arasında bir uyuşmazlık söz konusu olduğu takdirde işçinin işyerini kapatması ve çalışmayı zoraki tatil etmesi kabul edilemez. Her toplu sözleşme bitimine doğru işçi ve işveren temsilcilerinin toplanarak yeni bir anlaşmaya varmaları beklenir. Eğer anlaşma sağlanamamışsa hakem kurulunun günün şartlarını, o işkolunun ve işyerinin imkanlarını dikkate alarak vereceği karara tarafların uymaları gerekir."¹⁰²

⁹⁹ Kıvanç, C., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.355.

¹⁰⁰ Aktan, H., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.261.

¹⁰¹ Karaman, H., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k.,1986, s. 149.

¹⁰² Aktan, H., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.350.

"Toplu iş sözleşmeleri anlaşmazlıkla sonuçlanırsa, grev ve lokavt tehdidiyle karşı tarafı baskı altına almaya çalışmak, serbest iradeyi zedeler. İşçi veya işveren, bu korku altında gerçek değerinin altında veya üstünde bir ücreti kabul etmek zorunda kalabilir. Bu da, tarafları adil ücretten uzaklaştırır. Ücret normalin altında belirlenmişse bundan işçi, normalin üstünde belirlenmişse bundan da işveren zarar görür. Ancak işveren bu fazlalığı ürettiği malların fiyatlarına yansıtacağı için gerçekte bundan toplum zarar görür. Bu nedenle, anlaşmazlık halinde, ücretin mahkemece belirlenmesi daha sağlıklı bir yoldur."¹⁰³

Şeriat düzenine göre, işinden memnun olmayan, işverenin hizmet akdini ihlal ettiğini düşünen veya haksızlıkla karşı karşıya kaldığına inanan işçi işinden ayrılma özgürlüğüne sahiptir. İşçi isterse hakeme veya mahkemeye başvurur. Hakem veya mahkeme kararını beğenmezse, yapabileceği tek iş, işten ayrılmak ve yeni iş aramaktır. Direniş veya greve olanak tanınmamıştır:

"İslam'ın getirdiği hukuki, sosyal ve iktisadi düzende greve ihtiyaç duyulmaz. İşçi, ücretinden memnun değilse ilgili mercilere başvurarak artırılmasını ister. Bu merciler tarafsızdır. Ücret uygun görüldüğü halde işçi razı olmuyorsa, işi bırakır. İşçi işsizliğe karşı devletin sigortası altındadır. Amma, hem işi bırakmamak, hem çalışmamak, hem de ücret almak İslam hukukuna uygun düşmez. Baskı yoluyla akit yapmak ise 'karşılıklı rıza' prensibine aykırı düşer."¹⁰⁴

İslamcı düşünürler, yapılmış bir sözleşmeye göre çalışan işçinin gerçek ücretinin enflasyon nedeniyle düşmesi karşısında bile grev hakkını kabullenmemektedirler. Grev o kadar "zararlıdır" ki, bir başka zararı ortadan kaldırmak için bile kullanılamaz.

Tahsin Sınav da grev hakkı ve lokavt yetkisini eşit kabul etmekte ve grev hakkının kullanılmasının topluma zarar vereceğini iddia etmektedir¹⁰⁵:

"Nitekim İslam hukukçuları tarafından toplu iş sözleşmesi yapmak için, grev ve lokavt tehdidiyle karşı tarafı baskı altına almaya çalışmanın serbest iradeyi zedeleyeceği görüşü savunulmaktadır. Grev ve lokavt korkusunun tarafların serbest iradelerini zorlayacağı açıktır. İşverenin taahhütlerini, senet ve çeklerini, belki de işyerinin tahrip olacağını düşünerek, normalin üstündeki işçi isteklerini kabul etmesi, işçilerin de lokavt tehdidi altında işlerini kaybetme korkusuyla normalin altında düşük ücrete razı olmaları, tarafları 'mükreh, iradesi zorlanmış, iradesi sakatlanmış' duruma getirebilir. Kısaca, işçi veya işveren, bu korku altında gerçek değerinin altında veya üstünde bir ücreti veya katlanılmasında zorlanılacak çalışma şartlarını kabul etmek zorunda kalabilir. Bu da tarafları adil ücretten ve adil dengeden uzaklaştırır. Ücret normalin altında belirlenmişse bundan işçi, normalin üstünde belirlenmişse bundan da işveren zarar görür. Ancak işveren bu fazlalığı ürettiği malların fiyatlarına yansıtacağı için gerçekte bundan toplum da zarar görür. Hülasa, bunun için grev ve lokavt hakkı, tarafların iradesini sakatladığı ve onlara zarara karşı zarar verme noktasına ittiği için meşru görülmemiştir."

¹⁰³ Döndüren, H., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s. 430-431.

¹⁰⁴ Karaman, H., a.g.k., 1981, s.75.

¹⁰⁵ Sınav, Tahsin, "Sendikaların Kurulması, Faaliyetleri ve Toplu İş Sözleşmesi Yapma İmkanları," İSAV, a.g.k., 1990, s.229.

Dr.Hamdi Döndüren ise grev hakkı konusundaki bir açık kapıyı kapatmaktadır¹⁰⁶:

"Grev ve lokavt yasağını zarar bazına oturtmak, bizi zarar konusu olmadığı zaman bunların meşru olduğu sonucuna götürür. Kimi zaman grevdeki işçi ücretini sendikadan alır. İşveren de grev bahanesiyle gerçekte ödemek istemediği borçlardan ve diğer bazı mali yükümlülüklerden kurtulmak isteyebilir. Grevden bir bakıma yararlanmış olur. İşletmenin faaliyetini durdurmak istiyorsa, bunu lokavt tarzında yapar. Bu durumda taraflar için zarar bir yana, bazı yararlar da söz konusudur.

"Zarar olsun olmasın, işçinin iş akdi şartlarına aykırı bir şekilde işi bırakması ya da işverenin hiçbir sebep yokken, işyerini kapatması karşı tarafa bazı haklar kazandırır. Bu yüzden biz, konuyu 'iş akdini ihlal etme' prensibine dayandırmayı daha uygun bulduk."

Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Ekonomik Araştırma Merkezi Müdür Yardımcısı Dr.Ahmed Tabakoğlu'nun görüşü de, İslamcı düzende greve yer olmadığı biçimindedir¹⁰⁷.

Sermayenin acımasız saldırısı karşısında işçilerin grev yapma eğilimine girmeleri karşısında, grevi bir hak olarak tanımak gerektiğini düşünen düşünürler de bulunmaktadır. Nitekim Ali Şafak, adaletsizlikler karşısında grevi sorgulamaktadır.

Ali Şafak şunları söylemektedir:

"Adil ücret nedir? Şayet bu sağlanamazsa veya devlet de sağlanması için yetkisini kullanmazsa grev hakkı tabii bir hal olmaz mı? Bir hak olarak doğmaz mı?"¹⁰⁸

"Acaba hak ettiği ücreti alamayanların bunu sağlamak için giriştikleri grevlerde birbirleriyle dayanışma içerisine girmelerine müdahale edilebilir mi? Bir taraftan milli menfaat nedeniyle grev iyi bir şey değil ama öbür yandan layık olan ücreti alabilmek için işçinin elinde grevden başka silahı yoksa buna başvurması yine yasaklanacak mıdır? Yasaklanacaktır denilince, bu işçilerin sorunlarını çözme için yeni arayışlar hangi cephelerde, sistemlerde yürütülecektir?... İşte bu sıkıntılar nedeniyledir ki, grev, dayanışma grevi gibi kurumlar acaba İslami açıdan nasıl karşılanır? Günümüz yasalarında bunların bir kısmı yasaklandığından işçilerin arasında çarpık bir kısım düşünceler doğrunun yerine geçmeye başlamaktadır."¹⁰⁹:

¹⁰⁶ Döndüren, H., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.453.

¹⁰⁷ "İslam'da işçi sınıfı kavramı olmadığı gibi grev hakkı ve buna bağlı olarak da lokavt hakkı kavramı yoktur. Yani grev, işi bırakma İslam iktisadında bir kural değildir. Böyle bir duruma mevcut bir adaletsizliği gidermek için en son çare olarak başvurulmalıdır... Grev ve dolayısıyla lokavta yol açan faktörler kapitalizmin yapısında mevcut olduğu için grev ve lokavt hakları bu sistem içerisinde kurumlaşmıştır. Dolayısıyla bunlara birer kurum olarak İslam iktisadında rastlanmaz." Tabakoğlu, A., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.88.

¹⁰⁸ Şafak, A., "Tartışma", İSAV, a.g.k., 1990, s.144.

¹⁰⁹ Şafak, A., "Tartışma," İSAV, a.g.k., 1990, s.187.

Hayatın zorlaması karşısında, grev hakkının olmaması gerektiğini ve olmadığını ileri süren düşünürlerden Hayreddin Karaman bu kapağı aralamak zorunluluğunu duymaktadır¹¹⁰:

"Grev, dediniz. Benim de kitabımdan nakiller yapılmak suretiyle, grev meselesinde bizim karşı tavır aldığımız söylendi. O, söylediğim şartlarda idi. Çünkü, orada gerçekten greve ihtiyaç yoktu. Grevi meydana getiren ihtiyaç olmadığı için grev de söz konusu değildir. O halde, o zaruret hale gelirse, oturur, düşünürüz. Düşünürüz, düşünülür, onun için ona temas etmemişiz, bu şartlar içerisinde."

Grev konusunda İslamcı düşünürlerin görüşleri tümüyle sermayenin çıkarları ve talepleri doğrultusundadır. İslamcı düşünürlerin bu konudaki görüşleri, Avrupa Konseyi ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nde sermaye yanlısı hükümetlerin bile onayladıkları temel hakların çok gerisinde kalmaktadır. İran'da ve Suudi Arabistan'da grevlerin açıkça yasaklanması da, bu anlayışın somut sonucudur.

H. İslamcılar ve Ücret Sorunu

İslamcı düşünürlerin ücret konusundaki görüşleri de sermayenin çıkarları ile uyum içindedir.

İslamcılara göre ücret iki türdür: Ecr-i müsemma (akitte taraflarca belirlenen ücret), ecri misil (tarafsız bilirkişiler -adil iki kişi- tarafından takdir edilen ücret). Ali Bardakoğlu bu görüşü şöyle anlatmaktadır¹¹¹:

"İslam Hukukçuları işçiye ödenecek olan ücreti ikili bir ayırıma tabi tutmuşlardır. Ecri müsemma ve ecri misl.

"Ecri müsemma, tarafların üzerinde anlaşmaya vardıkları ücret, Mecelle ifadesiyle, 'hini akidde zikr ve tayin olunan ücrettir.' Ecri misl ise, işçinin çalışmasının veya ifa ettiği işin belli esaslara göre takdir ve tespit edilen piyasa değeridir. Bir işçinin ecri mislinin takdirinde o işçiye müsavî diğer işçiler, ayrıca işin ifa edildiği yer ve zaman göz önünde bulundurulur. Ecri mislin tespitinde genellikle bilirkişiye başvurulduğu içindir ki Mecelle'de ecri misl, 'bigaraz ehli vukufun takdir ettikleri ücret' şeklinde tarif edilmiştir."

İslamcı düşünürlerin üzerinde en çok durdukları konu, ücretin işçiye önceden bildirilmesi ve işçiye ücretinin zamanında ödenmesidir. Ücret karşılığı çalışanın ücretinin alınının teri kurumadan verilmesi gerektiğine ilişkin hadis¹¹², bu konuda temel anlayışlardan birini ifade etmektedir. Ayrıca, "Hz.Peygamber'in, 'üç sınıf insan vardır ki, kıyamet günü ben bunların hasmı olacağım... Bu üç sınıf insandan biri de ücretle bir kişi tutup o kimse de işini bitirdikten sonra ona ücretini ödemeyendir' buyurduğu rivayet edilir."¹¹³:

İslamcı düşünürler arasında yaygın olarak tartışılan ve farklı görüşlerin bulunduğu bir konu, ücretin düzeyinin ne olması gerektiğidir. Bu konuda iki ayrı yaklaşım söz konusudur. Bir

¹¹⁰ Karaman, H., "Tartışma", İSAV, a.g.k., 1990, s.375-376.

¹¹¹ Bardakoğlu, A., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.230.

¹¹² "Ecirin ücretini daha teri kurumadan veriniz."

¹¹³ Aktan, H., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.346.

yaklaşım, günün rayici ve bununla bağlantılı olarak işçinin ihtiyacıdır. İkinci yaklaşım ise işçinin işverene sağladığı menfaatin esas alınmasıdır.

Hayreddin Karaman, ücretin belirlenmesinde her iki ilkenin aynı anda gözönünde bulundurulması gerektiğini savunmaktadır¹¹⁴:

"Ücret emeğin fiatıdır; emeğin verimine uygun olmalı, emeğin vasfına, miktarına ve verimine göre değişmelidir... Ücret emek sahibini yaşatacak bir gelir olmalıdır. Cemiyetin menfaati, işçinin hususi ve ailevi durumunu gözönüne alarak ücret verilmesini amirdir."

Celal Yeniçeri, ücretlerin ihtiyaca göre belirlenmesi gerektiğini savunmaktadır¹¹⁵:

"Maaşın yeterliliği kaidesi her kesimdeki memur için uygulanmıştır. Devlet başkanlarına maaş tayininde de buna uyulmuştur. Kaynaklar ilk halifelere, yeterlilik göz önünde bulundurularak maaş tayin edildiğini yazarlar... Emevi Halifesi Ömer İbni Abdülaziz kendisine maaş tayin ettirirken, bir işçi ücreti ölçüsünde maaş bağlanmasını istemişti. Onun bu konudaki tutumu şöyle anlatılır: 'O, babasından çok miras bulmuştu. Halife olmadan önce nimetler içinde yüzerdi.' Halife olduğu zaman Bağdad'ın yetimlerini, fakirlerini emri ile toplattı ve bütün malını bunlara taksim etti, sonra şehrin amillerinden (vali ve defterdarlarından) günde bir işçinin kaç liraya çalıştırıldığını, kaç liraya bir ırgat tutulduğunu sordu. Onlar da 4 dirhem dediler. Bunun üzerine halife; 'Beytü'l-mal (hazine)'den bana 4 akçelik işçi ücretinden verin, benim ailem onunla hayatlarını sürdürsünler, ben de müslümanların işiyle uğraşayım, dedi. Böylece Hz.Ömer kendisine yetecek miktar olarak bir işçi ailesine yeten bir miktarı seçmişti."

Ancak bu yaklaşım Yunus Vehbi Yavuz tarafından eleştirilmektedir¹¹⁶:

"Halife Ömer b. Abdülaziz'in, kendisine bir işçi ücretine denk gelecek kadar ücret tayin edilmesini istemesi de eşit işe eşit ücret ilkesini yıkmaktadır."

Ücretin ne kadar olması gerektiği sorusuna Eş-Şerif, işçinin işverene sağladığı menfaat yaklaşımıyla yanıt vermektedir¹¹⁷:

"Üstad Muhammed Fihri Şakfa; 'ücretlerin belirlenmesinde esas, günün rayicidir. Yani, ecr-i misildir. Bu ecr-i-misili, peşin yargısı olmayan uzmanlar tespit ederler... Emeğinin değeri gözönünde bulundurulmakla birlikte, işçinin ücreti, geçimine yetecek şekilde takdir edilmelidir, şeklinde özetlenebilecek olan Muhammed Ebu Zehra'nın görüşünü de ele alacağız... Kanaatimce, ücretin belirlenmesinde yegane esas, ecr-i-misildir. Ecr-i-misil, genel emek piyasasındaki emek fiyatlarına göre, adil bir hakimin başkanlığı altında adaletli bilirkişilerden oluşan bir komisyon tarafından takdir edilir... İşçinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin, geçimlerine yetecek bir meblağın, ücret takdirinde yegane bir ölçü olarak kabul edilmesi sahih değildir... İşvereni, yanında çalıştırdığı kişinin geçimini sağlayacak kadar ücret vermeye zorlamak, şayet işçi,

¹¹⁴ Karaman, H., a.g.k., 1981, s.53.

¹¹⁵ Yeniçeri, C., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.284-285.

¹¹⁶ Yavuz, Y.V., "Tartışmalar," ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.310.

¹¹⁷ Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.264-269.

kalabalık bir nüfusu geçindirmekte ise ve işverene sağladığı menfaat de kendi ihtiyacından daha aşağıda olursa, o zaman işverene hakketmediği bir yük yüklemiş ve zulmetmiş oluruz... Adil bir devlet yönetimi, gerektiğinde emek piyasasını dengeler ve ücretleri duruma göre ayarlar. Onları, işverenlerden, işçilerden, devlet sorumlularından oluşan adalet ve insaf sahibi komisyonun takdir ettiği ücreti ödemeye zorlar. Anılan komisyona adil olan devlet de katılır ki, bu komisyonda bulunanlar, ne işçiden, ne de işverenden yana tavır koyamazlar... Bu ücret, işçinin harcadığı emeğe ve işverene sağladığı verime göre, artıp eksilebilir. Bazen ihtiyacı giderdiği gibi, bazı kere ihtiyaçtan fazla da olabilir. Bazı kere ise, ihtiyaca yetmediği halde daha da aşağılara düşebilir. Çünkü, işveren, işçinin geçimine yetecek kadar bir ücret vermeye mecbur ve sorumlu değildir. Çünkü, bir insanın geçimini temin etmek İslam devletinin görevidir. Onun ve ailesinin ihtiyacını karşılayacak bir sosyal güvenliği sağlamak, devletin en baş görevleri arasındadır. Demek oluyor ki, **ücretin takdirinde yegane ölçü, işçinin sarfettiği emek ve işverene sağladığı menfaattir.**"

Ali Bardakoğlu da ücretin belirlenmesindeki yol gösterici ilkenin işçinin işverene sağladığı menfaat olduğunu belirtmektedir¹¹⁸.

Ücretin düzeyi konusunda da bir tartışma söz konusudur. Celal Yeniçeri bu konuda şu değerlendirmeyi yapmaktadır¹¹⁹:

"Bu kaide, Resulullah'ın bir sözlerinde görülür. Onun, memurlarına ve işçilerine ferahlık getiren hadisleri herkesçe bilinir: 'Bizim bir işimizde çalışan kimsenin; hanımı yoksa bir hanımla evlensin. Kimin de evi yoksa kendisine bir ev edinsin. Bineği olmıyan da bir binek edinsin ve kimin de bir hizmetçisi yoksa kendisine bir hizmetçi tutsun. Kim ki bunlardan ayrı olarak başka şeyler edinirse o kimse kenz (yığıma) yapmıştır. Allah onu kıyamet gününe bir hırsız olarak getirir.' Bu hadis, Hz. Peygamberin, çalıştırdığı insanlara, bir yuva kurup geçinebilecekleri miktarda maaş verdiğini ve bu maaşın;

¹¹⁸ **"İslam Hukukunda ücret, menfaatin karşılığıdır. Bu sebeble işçiye ödenecek olan ücretin takdirinde esas olan menfaattir.** İşçiden elde edilen menfaatin artmasıyla ücretinin de yükselmesi gerekir...

"İşçi ücretinin takdirinde aslolan, işçiden elde edilen menfaattir. Menfaat, emek ve çalışmadan daha geniş bir kavram olup aynı zamanda işçinin bilgi, maharet ve kabiliyetini de içine alır. Daha doğrusu, akit konusu işin ifası sırasında işçiden elde edilecek bütün yararlanmalar ve işçinin bütün özellikleri ücretin takdirinde göz önünde tutulur...

"O halde işçinin harcadığı emek, geçen süre, işin mahiyeti, işçinin kabiliyet, bilgi ve tecrübesi gibi unsurlar ücretin takdirinde esas olmalıdır. Bütün bu unsurların arasında bir dengenin kurulması adalet esasının zaruri icabıdır. Buna 'fiyat adaleti' denir. Bu tür adalet, ecri misl ve asgari ücretin tespitinde olduğu kadar ücretlerin tek tarafı olarak tespit edildiği devlet hizmetlerinde de riayet edilmesi gereken önemli bir esastır.

"Adil ücrette, işçinin geçimini temin de önemli bir unsurdur. İşçinin çalışması, daha da öte toplumun bir üyesi olarak hayatını devam ettirebilmesi, bazı temel ve zaruri ihtiyaçlarının karşılanması ile mümkündür. Bu sebeble bir işçinin gıda, giyim, mesken gibi zaruri ihtiyaçlarını karşılamayan ücret, adil ücret değildir. İşçinin geçimini temin, onun içinde bulunduğu coğrafi ve içtimai şartlar, zaman ve mekan unsurları göz önünde bulundurularak gerçekleşir. Şüphesiz ücretin takdirinde tek ölçü işçinin geçimini temin değildir. Çünkü sadece geçim yüklerindeki farklılık sebebiyle eşit işte ve eşit durumda bulunan işçilerin farklı ücretler alması pek adil bir sonuç gözükmemektedir. Fakat bu husus, işçiye verilecek ücretin o işçinin zaruri ve hayati ihtiyaçlarını karşılayacak bir seviyede olması esasını zedelemez"

Bardakoğlu, A., a.g.m., ENSAR Vakfı, 1986, s.239-241.

¹¹⁹ Yeniçeri, C., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.278-279.

mesken, eş, binek ve eğer gerekli ise hizmetçi edinilmesini karşılayacak bir miktarda olduğunu gösterir. Bunlar ise kişinin vazgeçilmez asli ihtiyaçlarıdır. Bunlardan bir kısmı, mesela binek bugün için mahiyet değiştirmiştir. Bu, özel bir araba olabileceği gibi, yol masraflarını karşılayacak para da olabilir. Hizmetçi de her aile için bir ihtiyaç değildir. Bugün memleketimizdeki memur ve işçilerin büyük bir kısmı vazgeçilmez temel ihtiyaçlarını tedarik edebilecek ve bilhassa ev satın alabilecek bir düzeyde mali imkanlara kavuşturulamamışlardır. Bu, bize gösteriyor ki, Hz.Peygamber, asli ihtiyaçları pek basitten ele almamakta ve çalıştırdığı insanlara ortalama bir hayat seviyesi vadetmektedir. Bugün pek çoklarımız bu seviyeye çıkamamış bulunuyoruz."

Hadislerin yorumlanmasında önemli sorunlar çıkmaktadır. Yorumunda büyük farklılıkların olduğu bir konu, Hz.Muhammed'in kölelerle köle sahiplerinin yaşam düzeylerinin eşit olması gerektiği konusundaki hadisidir. Ali Bardakoğlu bu konuda şunları söylemektedir¹²⁰:

"İşçiler kardeşlerimiz olup, temel insani haklarına saygı gösterilmelidir. Hz.Peygamber (s.a.v) çalışanları kastederek, 'onlar sizin kardeşleriniz olup Allah onları sizin sorumluluğunuz altında kılmıştır. Böyle bir din kardeşi eli altında bulunan kimse ona yediğinden yedirsın, giydiğinden giydirsın. Onlara güçlerinin yetmeyeceği işleri yüklemeyin; şayet yüklerseniz onlara yardım' edin buyurmuş."

Ali Bardakoğlu aynı yazısının bir başka yerinde de şu değerlendirmeyi yapmaktadır¹²¹:

"Ebu Zerr el-Gıfari rivayet ediyorlar: 'Rasulullah köleler hakkında şöyle buyurdu: 'Onlar sizin kardeşleriniz olup Allah onları sizin mülkünüzde kılmıştır. Böyle bir din kardeşi eli altında olan kimse ona yediğinden yedirsın, giydiğinden giydirsın. Onlara güçlerinin yetmeyeceği işleri yüklemeyiniz. Şayet yüklerseniz onlara yardım edin.' ' Hadis'i Şerif'ten şunları anlıyoruz: İşçi ve işveren birbirlerini kardeş olarak kabul edip münasebetlerini her seviyede kardeşçe tanzim etmelidirler. Temel ihtiyaçlar, yiyecek ve giyim ihtiyaçları yönünden işveren ile işçi arasında makul bir dengenin olması gerekir. Bu husus bir bakıma İslam'ın sınır kavramını kabul etmemesinin ve bütün insanları eşit kabul etmesinin bir ifadesidir."

Celal Yeniçeri de aynı görüştedir¹²²:

"İşverenle işçinin yeme ve giyme alanındaki eşitlikleri bizzat Resulullah'ın istediği bir husus olmuştur," dedikten sonra, yukarıdaki hadisi aktarmakta ve şöyle devam etmektedir: "Bu bildirimleriyle Hz. Muhammed, efendilerden kölelerine kendileri gibi yedirip giydirmelerini istemekte ve bu konuda her hangi bir farklılığı kabul etmemektedir. Resulullah'ın, köleler için efendilerden bunu isteyince, hür işçiler için işverenlerden elbette aynı şeyi isteyecektir. Köle için istek böyle olunca hür insan için öncelikle ve en azından gene böyle olacaktır."

Hayrettin Karaman ise bu hadisi tümüyle farklı yorumlamaktadır¹²³:

¹²⁰ Bardakoğlu, A., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.187.

¹²¹ Bardakoğlu, A., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., s.245.

¹²² Yeniçeri, C., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.280.

¹²³ Karaman, H., "Tartışmalar", ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.146.

"Demek istiyorum ki, 'yediğinizden yedin, giydiğinizden giydirin...' Hadis-i Şerifi; işverenle işçinin, yemede, giymede, yaşamada, binekte, hizmetçide v.s. eşit olmasını gerektirmez. Böyle bir anlayış İslam'da mevcut değildir. Maksat da bu değildir."

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi Mehmet Erdoğan da bu hadisten işçilerle işverenlerin yaşam düzeylerinin eşit olması yönünde bir sonuç çıkarmamaktadır¹²⁴:

"Bu itibarla ücret konusunda aslında kölelerle ilgili olan.... hadisini delil olarak kullanarak işçi ve işverenin aynı eşit seviyede hayat sürmesini istemek isabetli değildir."

Yunus Vehbi Yavuz ise, köle ile köle sahibinin yaşam düzeyinin aynı olması gerektiğini savunan hadisten hareketle işçi ücretlerine ilişkin bir sonuç çıkarmanın yanlış olduğunu, işçilerin zaruri ihtiyaçlarının esas alınması gerektiğini belirtmektedir¹²⁵:

"Hadis-i şerif işçinin ücreti konusunda olmayıp, köleler için buyurulmuştur. İşçi ve memurlar bu köleleri edinen kimselerdi. Bu ikisini aynı mütalaa etmek isabetli bir mutalaa olmasa gerekir. İslam'ın ilk devirlerinde, var olan kölelere karşı, müslümanların iyi ve adil davranmaları için bir tenbih niteliğini taşıyan bu hadisi işçiler için mekisüaleyh almamız şu noktadan da mahzurludur: Köleler belli bir mesaiye göre belli bir işi yapmakla sorumlu sözleşmeli kişiler değillerdi. Onların, işçiler ve memurlar hilafına, hiçbir hürriyetleri yoktur. Çalışmalar bile çalıştıkları efendilerine aitti. Binaenaleyh, burada köleler yerine, zaruri ihtiyaçları asgari ücret tesbitinde esas alabilmeliyiz. Hem İslam'a göre ücretin asgarisi yahut azamisi diye bir şey olmaması gerekir. İslam'da normal bir ücret vardır. Bu da hak edilen ücrettir. Kifayet miktarı ücret. Asgari ve azami ücret, maddeci anlayışın ortaya koyduğu bir ölçü olabilir."

Ancak Ali Bardakoğlu bu farklı görüşlere katılmamakta, sözkonusu hadisin günümüzde işçilerle işverenler arasındaki ilişkide esas alınabileceği düşüncesini şöyle yinelemektedir ¹²⁶:

"Hz.Peygamber (S.A.) devrinde köleler, efendilerinin hemen her çeşit işlerini görmekteydiler. Resulullah bu kölelerin, yeme ve giyim sahasında efendileriyle eşit bir seviyeye ulaştırılmalarını onların sahiplerinden istemiş bulunuyordu. Bundan hareketle hür işçiler için, en azından aynı şeyin istenmiş olacağına hükmetmenin hatalı bir tarafı olmamalıdır."

Ücretlerin düzeyinin ne olması gerektiği konusunda ilginç görüşlerden biri de Cemalettin Kaplan'a aittir. C. Kaplan Adana müftüsü için yayınladığı bir kitabında sermayenin karını ve artı-değer sömürsünü meşrulaştırmaya çalışırken, ücret düzeyine ilişkin bir değerlendirme de yapmaktadır:

"İşçinin ücreti günlük kazancının yarısından aşağı olmamalıdır, dedik. Neden? Çünkü, işçinin gücü işverenin sermayesine eşittir de ondan. Yani emek sermayeye denktir.

"Dinimiz; işçi ücretinin miktarı hakkında net ve kesin bir hüküm koymamıştır; bir nevi serbest bırakmıştır. Örf ve adete bırakmıştır; tarafların anlaşmasına bırakmıştır."¹²⁷

¹²⁴ Erdoğan, Mehmet, "İslam Hukuk Nazariyatında ve Tatbikatta Ücret," İSAV, a.g.k., 1990, s.131.

¹²⁵ Yavuz, Y.V., "Tartışmalar," ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.310.

¹²⁶ Bardakoğlu, A., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.311.

"Sermaye ile emek, aslında aynı değer ve kıymete sahiptir ve birbirlerine denktir. Terazinin bir kefesine birini, diğer kefesine de birini koyacak olursanız, terazi dengede kalır. Bu itibarladır ki, sermaye olmadan emek bir işe yaramayacağı gibi, emek olmadan da sermaye bir kazanç sağlamaz. Biri diğerini tamamlar ve biri diğerine muhtaçtır.

"O halde, kar getirmede, kazanç sağlamada müsavi görülmeli, eşit muameleye tabi tutulmalıdır ve dolayısıyla işçinin ücreti, işyerindeki günlük kazancının (kendi emeği ile meydana gelen kazancının) yarısından aşağı olmamalıdır." ¹²⁸

İslamcı düşünürler, işçiye ödenen ücretin işçinin çalışmasının karşılığı olduğunu, buna göre de ücretini alan işçinin hakkını aldığını savunmaktadır. İşçinin hakkının tümü olan ücretin ise "adil" olması gerektiğini söylemektedirler. Ancak, adil ücret konusunda da bir açıklık yoktur. Hayreddin Karaman şunları söylemektedir ¹²⁹:

"Adil ücretin miktarı işe, zamana, bölgeye, sosyal ve ekonomik şartlara göre değişik olmaktadır... Ücret emeğin fiatıdır... Ücret emek sahibini yaşatacak bir gelir olmalıdır."

İslamcılar arasında tartışılan konulardan biri, şariatçıların devletin ücretleri sınırlamasının olanaklı olup olmadığıdır.

Devlet ücretlere iki biçimde müdahalede bulunabilir. Ücretler çok artıyorsa, ücretlerin belirli bir düzeyin üstüne çıkmasını engelleyebilir. Ücretler çok düşme eğilimindeyse, asgari ücret saptayabilir.

Ücretlerin artmasını engellemek amacıyla devlet müdahalesi, işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi açısından son derece önemlidir. Böyle bir uygulama, sermayenin ancak askeri darbe dönemlerinde cesaret edebileceği anti-demokratik bir kısıtlamadır. İslamcı düşünürler bu konuda da sermayenin politikasını izlemektedir.

Celal Yeniçeri bu konudaki görüşleri şöyle özetlemektedir¹³⁰:

"İslam müelliflerinden bilhassa İbni Teymiyye ve el-Cevzi emeğin karşılığı olan ücretlerin de narha tabi tutulabileceği kanaatindedirler. Onlara göre bir malın yapımında harcanan emek değerlendirilerek narh konulur... İbni Teymiyye ve el Cevzi, imam Ebu Hanife'nin bir içtihadından hareket ederek emeğin karşılığı ücretlere narh konulabileceğini daha açık bir dille belirtirler. İmam Ebu Hanife'nin bu içtihadı çeşitli fıkıh kitaplarında yer almış bulunmaktadır ve diğer Hanefi imamları da onun bu içtihadını benimsemişlerdir.

¹²⁷ Kaplan, C., a.g.k., s.88. Bu konuda Mısırlı Prof.Seyyid Kutub da şöyle yazmaktadır: "İşçilerin ücretlerini karın yarısı kadar vermek gerekir." Kutub,S., **İslam ve Kapitalizm Çatışması**, Dini Neşriyat, Konya, 1967, s.44.

¹²⁸ Kaplan, C., a.g.k., s.89-90.

¹²⁹ Karaman, H., a.g.k., 1981, s.52.

¹³⁰ Yeniçeri, C., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.296-300.

"İmam Ebu Hanife'ye göre; ücret karşılığında akar ve diğer malları bölen kimseler (kasimun) halk kendilerine muhtaç olduğu halde birlik olup çok fazla fiat isterlerse buna engel olunur. Tarla, arsa ve çeşitli emlakı, miras veya ortaklığın son bulması gibi sebepler yüzünden bölme ve taksim etme ihtiyacı belirir. Halk veya mahkeme bu işten anlıyan kimseleri, yani ehl-i vukufu, yeni tabiriyle bilirkişileri bu işlerde çalıştırır. Eğer bu taksim ediciler kendi aralarında anlaşıp halktan kendilerine verilen işler için yüksek bir ücret isterlerse İmam Ebu Hanife'ye göre buna engel olunur. İşte adı geçen iki müellif, kanaatlarının delili olarak bu içtihadı ileri sürerler.

"İbni Teymiyye ve el-Cevzi'ye göre halkın ihtiyaç duyduğu inşaatçılık, dokumacılık, ziraatçılık işlerinden ve ihtiyaç duyulan diğer işlerden anlıyan sanatkar kişileri, devlet başkanı bu işlerde çalışmaya mecbur edebilir ve kendilerine de emsal bir ücret tayin eder. İşveren bu tayin edilenden daha az bir ücret veremeyeceği gibi, sanatkar da bundan daha fazla bir ücret isteyemez... İbni Teymiyye, harp silahları yapan ve gene harp ve diğer maksatlar için köprü yapanların da aynı işleme tabi tutulabileceğini, kendilerine ihtiyaç olduğu müddetçe ne işverenlerin ve ne de bu sanatkarların kararlaştırılan ücrette bir eksiltme ve bir artırım yapamayacaklarını kaydeder ve 'işte bu, amellere narh koymaktır' der...¹³¹

"Ücretleri normal şartlar altında emeğin arz ve talebi belirler. Eşya fiatlarına olduğu gibi buna da sun'i müdahaleler olabilir. İşçiyi işter çıkarma yasağının uygulanması ve ücretleri artırmak için gidilen grevler ve sendikal rekabetler sonucu işe girmiş olanların ücretleri gelire göre daha fazla artış gösterirken dışarda işe giremeyen ve bir iş bulamıyan çok sayıda insan bulunabilir. Böyle bir durumda emeğin arz ve talep mekanizması tabii şartları içinde çalışmaz ve işverenler ücretlerin yüksek oluşu sebebiyle az sayıda işçi ile yetinebilirler. Bunun sonucu olarak işçi sınıfının bir kısmı mevcut iş ve çalışma imkanları üzerinde diğer kısım aleyhine hakimiyet kurmuş olur.

"Ücretlere narh konulması, emeğin karşılığı ücretin sınırlandırılması zamanımızda önemli bir olaydır. Gerek asgari bir ücretin ve gerekse ücretlerin üst sınırının belirlenmesi hem işverenler ve hem de işçiler için faydalı bir iştir. Böyle yapmak iş sahalarının genişlemesine ve para değerinin muhafazasına da yardımcı olur. Sendikal rekabetler ve tek taraflı direnmeler yüzünden bazı işçi kesimlerine aşırı ücretler ödenirken maliyetler yükselmekte ve para değerinde de düşüşler olmaktadır. Para değerinin düşmesi yeni istek ve direnmelere sebep olduğu gibi sendikal rekabetlerin ve dirençlerin dışında kalan işçi kesimi ve memur zümresi de daha büyük sıkıntılara düşmektedirler. Herkes para değerinin düşüşüne sebep olacak aşırı isteklerden kaçınmalıdır. Bu sebeplerden dolayı **ücretlerin üst sınırının belirlenmesi gerekir...** Devletin işe müdahale ederek tarafsız bir şekilde emeği değerlendirmesi ve işverenleri de buna mecbur etmesi uygun bir iş olur."

¹³¹ Daha geniş bilgi için bkz. İbn Teymiyye, **Bir İslam Kurumu Olarak Hisbe**, İnsan Yay., İstanbul, 1989. Adem Esen de şunu yazmaktadır: "İbn Kayyim el-Cevziyye piyasa normalinin üzerinde ücret almak için ücretlilerin birleşmelerini, yani yapay ücret artışlarına sebep olmalarını caiz görmez, 'böyle bir birleşmeyi hisbe teşkilatı önler' der. Günümüzde de, sosyal sorumluluk anlayışına sahip olmayan ülkelerde sendikaların enflasyona sebep oldukları bilinmektedir." Esen, A., a.g.k., 1993, s.56.

Ali Bardakoğlu da, genel kuralın müdahalesizlik olduğunu belirttikten sonra, "amme menfaatinin korunması" amacıyla narh yoluna gidilebileceğini belirtmektedir¹³². Eş-Şerif de devletin ücretlerin artmasını önlemek amacıyla müdahale yetkisinin bulunduğunu ileri sürmektedir¹³³.

İslamcı hukukçuların bazıları, işçi ile işveren arasındaki ilişkiye, asgari bir ücret konarak müdahale edilmesi gerektiğini de söylemektedir. Bu konuda M.F.Şakfa'nın görüşleri şöyledir¹³⁴:

"Çalışma, piyasada fiat ve kıymeti tedavül eden mallardan bir maldır. Hakiki kıymeti, imalın mükellefiyetleridir. İmalın mükellefiyetleri de, kuvvetini muhafaza ve hayatını devam ettirmek için işçinin zaruri maddeleri elde etmesidir. Bu da işçinin şahsi olarak yeme, giyme ve sıhhi meskene muhtaç olmasına şamil olur. İşçiye bunu temin etmeyen ücret, İslama aykırı bir zulümdür. Adil devlet reisinin vazifesi ücrete en aşağı bir had koymaktır. Bu, işçinin geçimini, esaslı ihtiyaçlarını temin eder, memleketin umumi iktisadi seviyesine uygun düşer ve ihtiyaç maddelerinin teminine uygun olur. En aşağı ücret haddinin üstündeki ücret işin tabiatı, işçinin ehliyeti, sanatı ve mahareti ve ihtisasına göre değişir."

İslamcı düşünürler, grev hakkının kullanılarak ücretlerin yükseltilmesi durumunda söz konusu sözleşmenin feshedilebileceği görüşündedir. Ali Bardakoğlu, grevle sağlanan yüksek ücretli

¹³² "Ücret, karşılıklı hür iradeye dayalı bir anlaşma zemininde serbestçe takdir edilir. Ücretin miktarında bir alt veya üst sınır çizmek, tarafların irade ve akid serbestisine bir müdahale anlamını taşır. Kaide budur. Fakat çağımızda işçi ve işveren guruplarının çeşitli mesleki teşekküller halinde toplanması, ücretlerin arz-talep dengesine bağlı olarak sıhhatli bir şekilde teşekkülünü büyük ölçüde zedelemektedir... O halde, ücretin iradi teşekkülüne müdahale ederek ücretler için asgari bir sınır çizmek mümkün müdür? Ücretler için asgari bir sınır tespit edilmesinin 'narh' müessesesiyle yakın alakası vardır. İslam Hukukçularının çoğunluğuna göre fiyatların devletçe tespiti demek olan narh caiz görülmemiş olmakla birlikte, İmam Malik ve bazı müteahhirun hukukçular belli şartlarda caiz, hatta fiyatlarda adaleti sağlayıp bozulan dengeyi gerçek değer (semeni misl, ecri misil) üzerine tesis etmesi halinde vacip görmüşlerdir.

"Fakat İslam Hukukçuları fiyat tahdidini mallar, özellikle gıda maddeleri için tartışmış, menfaatlerin yani ücretlerin narh konusu olup olamayacağına genellikle temas etmemişlerdir. Bu da, işçi ücretlerinin o devirlerde gıda maddeleri gibi içtimai hayatı yakından ilgilendirmemesi ve o ölçüde yaygın olmaması sebebiyledir. Büyük sayıda, toplu işçi istihdam eden işyerlerinin olmaması yüzünden konu üzerinde durulmamıştır. O halde kaide olarak değil ama gerekli durumlarda devletin işçi ücretlerini de alt ve üst sınır koyarak tespiti düşünülebilir. Gelişen içtimai şartlar böyle bir tedbir almayı haklı göstermektedir. Nitekim narhı caiz gören İslam alimleri de ilk planda amme menfaatinin korunmasını esas almışlardır." Bardakoğlu, A., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k.,1986, s.235-236.

¹³³ "Bu ifadeler, işçi ücretlerinin devlet yöneticileri tarafından tahdid edilmesinin caiz olduğunu açıkça dile getirmektedirler. O kadar ki, bazı yerlerde, İbni Kayyum, devlet yöneticilerinin, işe el koyup taraflardan hiç birinin zararına olmaksızın, işverenle işçiyi günün rayicine uymaya zorlamasının vacih olduğunu söylemektedirler. Ücretlerin tahdid edilmesinin caiz olduğuna şu ayeti kerime de işaret etmektedir: 'İyilik etmek ve kötülükten sakınmak hususunda birbirlerinize yardımlaşın. Günah işlemek ve haddi aşmak üzerinde ise yardımlaşmayın.' (Maide:2)" Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.256. "İşverenler işçileri sömürmeye yeltenir, yoksulluğa veya işçi rekabetlerinin baskısı altında kalan işçilere güçlerinin yetmeyeceği işler yaptırılmalarını emrederlerse, veya işçiler işverenlerin ihtiyaçlarını göz önüne alarak onları sömürürler, az bir çalışma karşılığında onlardan çok ücret talep ederlerse, devlet yetkilileri işe el koyma, adalet ve ihsanı öngören şer'i hükümlere uygun olarak çalışma sürelerini sınırlama hakkına sahip olur."Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.389.

¹³⁴ Şakfa, M.F., a.g.k., 1968, s.90-91.

akdin feshini ve onun yerine piyasadaki rayiç ücretin uygulanması gerektiğini söylemektedir¹³⁵:

"Günümüzde daha çok grev ve lokavt haklarının kullanımında göze çarpan yasal veya yasa dışı baskılarda da en az bu derecede bir zorlamanın bulunduğu açıktır. Bu nevi baskılar altında tespit edilen çok düşük veya çok yüksek ücretler toplum iktisadi hayatını altüst etmekte, aynı veya benzeri işkolunda çalıştığı halde aynı baskıyı kuramamış diğer işçileri mağdur etmektedir. İşveren artan işgücü maliyetini üretime yansıtacağından sonuçta her gurup işçi zarar görmektedir.

"Kaldı ki ücretlerin tespit ve ayarlanmasında sürekli işçiyi korumak gibi yanlış bir eğilim yerine her zaman tarafların ikisinin de hukukunu korumak ve karşılıklı istekleri makul bir dengede tutmak daha adil bir çözümdür.

"O halde söz konusu baskı ve şartlar altında razı olunmuş gabni fahişli iş akdini mağdur olan tarafın feshedebilmesi ve ücretin ecri misl olarak ödenmesini isteyebilmesi gerekir."

İslamcı hukukçular, işverenden kaynaklanmayan nedenlerle çalışmanın aksaması durumunda işverenin ücret ödememesi gerektiğini savunmaktadır. İslamcıların bu konudaki görüşleri de sermayenin çıkarları doğrultusundadır. Eş-Şerif bu konuda şu değerlendirmeyi yapmaktadır¹³⁶:

"İşçinin hiç çalışmaması veya işi bırakması, korku hali, yağmur ve benzeri şeylerden biriyle olması halinde, işçi ve işverenin önleyemediği bir sebebe dayanıyorsa, bence tercih edilecek görüş odur ki, işi engelleyen harici sebepler işverenden kaynaklanmadığına ve de bu engeli bertaraf edemeyeceğine göre, işçi ücret alma hakkına sahip olmaz. Ücret işçinin işverene sağladığı menfaatin karşılığıdır. Bu durumda da, işveren hesabına hiçbir menfaat geçmiş değildir. Böyle olmasına rağmen, işvereni ücret ödemeye zorlarsak, onu gücünün üzerinde bir işe zorlamış oluruz ki, bu da asla caiz değildir. Batıl sebepler ve yollarla malını elinden almış oluruz."

Halbuki günümüzde yasalarda ve toplu iş sözleşmelerinde bu tür nedenlerle işçinin zarar görmesini önleyici ve işçiyi koruyucu hükümler yer almaktadır.

İslamcı hukukçulara göre, işçi alacaklarının herhangi bir önceliği yoktur. Halbuki günümüzün sermaye düzeninde bile, bir işletmenin borçlarını ödeyememesi durumunda, işçi alacaklarına belirli bir öncelik tanınmaktadır. İslamcılar bu konuda da sermayenin çıkarlarını savunmaktadır. Eş-Şerif işçi alacaklarının bir önceliğinin olmadığını şöyle ifade etmektedir¹³⁷:

"Eğer üzerinde emek sarfettiği eşya henüz işçinin elindeyse, ücretini tahsil hususunda işverenin diğer alacaklarına oranla, o eşya üzerinde daha fazla hakka sahiptir. Çünkü o eşyayı sahibine teslim etmişse, ücretini tahsil etmede diğer alacaklılarla aynı statüye girer. Bu durumda **işçiyi diğer alacaklılardan ayıracak bir durum mevcut değildir.**

¹³⁵ Bardakoğlu, A., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.238.

¹³⁶ Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.286.

¹³⁷ Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.297.

Çünkü, işverenin bütün alacaklıları ona emeklerini satmışlardır. Onun için hak almada hepsi de eşit durumdadırlar."

İslamcı düşünürlerin sermaye yanlısı görüşlerinden biri de, ücret artışlarını üretim artışlarına bağlamalarıdır. Bu da tümüyle sermayenin politikasıdır. Doç.Dr.Süleyman Aydemir, makalesinin "İslamiyetin İşçi-İşveren İlişkilerinde Ayırıcı Özellikleri" başlığı altında, "İşçilerin Ücretlere Zammı, Üretimi Artırmaları Halinde İstemeleri Esası" altbaşlığı ile günümüzdeki somut ilişkilere ilişkin şu değerlendirmeyi yapmaktadır¹³⁸:

"Bugünkü enflasyonun tabii bir sonucu olarak işçiler sürekli zam istemektedirler. İşçilere yapılan zamlarla beraber eğer üretim de artmıyor ise bugünkü sistem içinde enflasyonun önlenmesine imkan yoktur. Ücretlere yapılan zamlar fiyatlara fazlasıyla inikas eder ve bunun sonucu olarak işçilerin reel alım güçleri düşer ve sonunda zarar eden yine ücretliler olur. Enflasyon dönemlerinde yapılan zamlar işçilerin reel ücretlerini arttırmaya yetmemiştir. Bunun çaresi ve çözümü, işçilerin ücretlerinin artırılması için üretimde bir artış olmasıdır. Ancak bu suretle hem işçilerin aldıkları para miktarı artar, hem de piyasaya fazla mal girdiği için bütün işçilerin satın alma güçleri yükselmiş olur..."

"İşçiler zamanlarını ve imkanlarını ne kadar iyi değerlendirirlerse aynı emek, malzeme ile daha çok üretim elde edebilirler. Dolayısıyla işçilerin reel ücretlerine zam isteme hakları doğar.

"Farz edelim ki, ilk anlaşma yapıldığı zaman mevcut imkanlarla üretilecek miktar tespit edilmiştir. İşçiler iyi çalıştılar ve beklenenin üzerinde bir üretim elde edildi. Diğer girdiler düşüldükten sonra artan üretim işçi ve müteşebbis paylarına eşit olarak eklenmelidir. Burada bir başka oran da kabul edilebilir."

İslamcı düşünürlerin ücretlere ilişkin değerlendirmelerinin tümü, sermayenin bu konudaki politikaları ile uyum içindedir ve hatta daha da acımasızdır.

İslamcı düşünürler ücretler konusunda devlete büyük sorumluluklar yüklemektedir. Süleyman Aydemir'in ve diğer İslamcıların öngördüğü devlet, herkesi işsizlik sigortası ve yoksulluk sigortası güvencesi altına alacaktır. Ancak kimse bu sigortalardan yararlanmak için prim ödemeyecek, tüm giderler devlet bütçesinden karşılanacaktır. Ayrıca devlet mesleklere göre asgari ücretleri saptar, "ancak bu ücretleri işverenlere zorla uygulamak suretiyle gerçekleştirmez. Kendisi özellikle yatırımda çalıştırmak üzere, her başvurana bu ücreti vermek suretiyle gerçekleştirir. Diğer taraftan atıl tesislerin işletmesini de, sahiplerinden alarak, işletecek olanlara kiralar. Böylece işçiyi asgari ücret garantisıyla ve işsizlik sigortasıyla pazarlık gücüne sahip hale getirir."¹³⁹

Hayreddin Karaman'ın devletin ücretlere ilişkin görevleri konusundaki değerlendirmesi de şöyledir¹⁴⁰:

"İslam'da devlet, tam manasıyla sosyal devlettir ve sosyal adalet onun baş hedefidir. Çalışanın normal olarak geçim şartlarını sağlamak devletin görevleri arasındadır. Bunu

¹³⁸ Aydemir, S., a.g.m., İSAV, a.g.k., 1990, s.18-19.

¹³⁹ Aydemir, S., a.g.m., İSAV, a.g.k., 1990, s. 16.

¹⁴⁰ Karaman, H., a.g.k., 1981, s.73.

gerektiği zaman önce ücrete müdahale, asgari ücreti tayin ile gerçekleştirir. Bu yeterli olmadığı takdirde devletin kaynaklarını kullanır, vatandaşın ihtiyacını temin eder."

Bir bütün olarak bakıldığında, İslamcı düşünürlerin ücretlere ilişkin değerlendirmeleri, sermayenin çıkarları, talepleri ve propagandaları ile uyumludur.

I. İslamcılar ve Ücretli İzinler, Çalışma Süresi, Yönetime Katılma

Günümüzde gerek yasalar, gerek toplu iş sözleşmeleri aracılığıyla işçinin fiilen çalışmadığı süre için ücret ödeme uygulaması yaygınlaşmıştır. Hafta tatili ücreti, genel tatillerde ücret, yıllık ücretli izin, ücretli mazeret izinleri, hastalık veya iş kazası nedeniyle çalışılmadığında Sosyal Sigortalar Kurumu'nun verdiği geçici işgöremezlik ödeneği ile ücret arasındaki farkın işveren tarafından karşılanması gibi uygulamalar, çalışma yaşamımızın tartışılmaz kazanımlarıdır. İşverenler bu kazanımlardan çok rahatsızdır. Son yıllarda işçiyi koruyucu mevzuatın ve toplu iş sözleşmelerinin kapsamı dışında işçi çalıştırma uygulamalarının hızla yaygınlaştırılması, sermayenin bu olumsuz tavrının bir ifadesidir. İslamcı düşünürlerin bu konulardaki görüşleri de, tümüyle sermayenin istekleri doğrultusundadır.

Eş-Şerif, hafta tatilinde çalışılmadan ücret ödenmesi uygulamasını, işverenin malını gaspetmek olarak değerlendirmektedir¹⁴¹:

"Haftalık İzin: İşçiyle işveren bir haftadan fazla sürecek bir iş akdi yaparlar, adete göre de cuma günü çalışılmıyorsa, işçi cuma günü çalışmasa yine de ücretini alır. Buna bazı hukukçular cevaz vermişlerdir... **Hukukçuların çoğunluğunun görüşü ise, dinlenme zamanlarının ücrete tabi olmamasıdır.** Çünkü az veya çok, çalışma içinde iş dışında kalan kimsenin zamanı ücrete dahil edilemez. Bu iş akdinin bir gereğidir. Çünkü iş akdinin içinde bir işin yapılarak işverene teslim edilmesi lazımdır. Boşa sarfedilen bir zaman içinde de iş yapıp işverene teslim edilemez. İş teslim edilemeyince de ücret hak edilemez. Çalışmama bir mazerete dayalı olsa da durum aynıdır. **İşvereni tatil günlerinde ücret ödemeye mecbur etmek, malını gaspetmek demektir. Halbuki yüce Allah, kimsenin malını haksız yere yiyemeyeceğimizi söylemektedir."**

Hastalık sırasında işçinin ücretinin işverence ödenmesine veya günümüzdeki birçok toplu iş sözleşmesi uyarınca uygulanan biçimiyle, SSK'nın eksik ödediği miktarın işverence tamamlanmasına Eş-Şerif karşı çıkmaktadır¹⁴²:

"İşçinin ücreti hakketmesi, çalışma veya yarar sağlama esasına dayanmaktadır. Çalışarak veya belirtilen iş süresini işyerinde doldurarak işverene yarar sağlamamışsa, elbette ki ücreti hak etmez. Çünkü ücret menfaatin bedelidir. Menfaat olmayınca bedel de bahis konusu edilemez. Bu asıldan hareketle, hukukçuların çoğunluğu, hastalanıp çalışmayı bırakmak zorunda kalan işçinin ücreti hakketmeyeceğini belirlemişlerdir... İşçi iş müddeti içinde hastalanır ve çalışamazsa, işverenden ücreti hakketmez... **Hastalık durumunda işçi, islam hukukçularına göre, ücreti hakketmez.** Tercih şayan olan görüş elbette ki, islam hukukçularının çoğunluğunun görüşüdür. Hasta olduğu günlerin ücretini işçi hakketmemiştir. İşvereni böyle bir durumda ödeme yapmaya zorlamak,

¹⁴¹ Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.380-381.

¹⁴² Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.382-384.

adalet dışı bir davranış olur ve de zulümdür. Çünkü islam dini, müslümanın kanını haram kıldığı oranda, malını da başkalarının gaspetmesini haram kılmıştır... İşçi akdini yapan taraflardan biri olan işçi zayıftır, onun için hastalık günlerinde geçimini teminat altına alacak tedbirler gerekmektedir, diyenler olursa, deriz ki, işçinin geçim giderlerini önce kendisinin temin etmesi gerekir. Bunu yapamayan işçilerin ihtiyaçlarını evvela yakın akrabaları temin etmekle yükümlüdürler. Kendisine yardım edilecek yakınları da yoksa, o zaman, toplumun genel kesesi olan hazineden geçimini temin eder. Yani, işveren değildir onun geçimini temin etmeye mecbur olan. Hastalık günlerinde işvereni ücret ödemeye zorlarsak, işverene büyük zararlar vermiş oluruz. Ki, kim olursa olsun, islam dini başkalarına zarar vermeye izin vermemiştir."

Günümüzde yasalar yıllık ücretli izni ve genel tatillerde ücretli izni işçilerin temel haklarından biri olarak kabul etmiştir. İşverenler ise, yalnızca fiilen çalışılan süre için ücret ödemek, bu tür ücretli tatilleri ve izinleri kaldırmak çabası içindedir. İslamcı düşünürler arasında bu konulardaki önemli görüş farkları vardır. Örneğin, Eş-Şerif'in görüşleri bu konuda da sermayenin çıkarları ve talepleri doğrultusundadır. Eş-Şerif şunları söylemektedir¹⁴³:

"Yıllık veya Bayram izni kullanma hakkı: İslam hukukçularına göre, hastalık izni bölümünde de işaret edildiği gibi, ücretin hakkedilmesinin çalışmaya dayandığıdır. İşçi çalışıp işverene menfaat sağlamadığı takdirde ücret alması söz konusu değildir."

Buna karşılık, bu hakların yaygın olarak kullanılmasına bağlı olarak, bu konuda açıkça ifade edilmiş ilkeleri gözardı eden ve mevcut duruma kabullenen İslamcı düşünürler de vardır. Örneğin, M.F.Şakfa bu konuda şunları söylemektedir¹⁴⁴:

"Eğer çalışma günlük ise, işçiye ücretli olarak izin verilmez. Ancak çalıştığı miktar kadar ücret alır. Eğer ücret haftalık ise, haftanın miktarı altı gün olarak takdir edilir, bir gün ücretli tatil günü olarak hesap edilir. Eğer akid senelik ise, senelik izne işçinin hakkı vardır. Bilhassa çalışma fabrikalarda olursa. Çünkü işçinin devamlı fabrikada çalışması ona nefsinde bıkkınlık, bezginlik verir. Duygularına, düşüncelerine kötü tesirler icra eder. Vücudunu dinlendirecek, kuvvetini iade edecek ve moralini düzelterek senelik ve haftalık izin elbette lazımdır. Madem ki bu durum modern çalışmanın mahiyetinden doğmaktadır, şu halde iş sahibi, işçiye ücretli izin vermelidir. Ta ki istirahat ettikten sonra zinde, neşeli ve dinamik olarak işinin başına dönsün."

Ali Bardakoğlu da, çalışılmayan süreye ücret ödenmeyeceğine ilişkin genel hükmün uygulanamayacağı görüşündedir¹⁴⁵:

"İslam Hukukundaki mevcut genel hükümlere göre çalışılmayan süre için ücret gerekmez... Günümüzde uygulanan ücretli tatil ve izin esası kanundan, ferdi iş akdinden veya toplu sözleşmeden doğmakta olup, bir bakıma akdin gereğidir. Bunun İslam Hukuku açısından da caiz olacağı açıktır. İslam Hukukçularının tartıştıkları durum, akitte şart koşulmadığı halde işçinin ücretli izin ve tatile hakkı olur mu? Bu yöndeki örf ve adet şart menzilesine indirilebilir mi? Bu meseledir. Görüldüğü gibi bazı

¹⁴³ Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.384.

¹⁴⁴ Şakfa, M.F., a.g.k., 1968, s.103-104.

¹⁴⁵ Bardakoğlu, A., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.228-229.

müteahhirun hukukçular, bu yöndeki örf ve adetin akit başlangıcında şart koşulmuş gibi kabul edileceğinden hareketle bunu caiz görmüşlerdir."

İslamcı hukukçular arasında çalışma süresi konusunda da bir karışıklık yaşanmaktadır. Günlük ve haftalık çalışma süresi tüm dünyada azalırken, Hüseyin Atay, bazı hadislerden hareketle, günlük normal çalışma süresinin 8 saat olduğunu ileri sürmektedir¹⁴⁶:

"İslam bilginleri günü üçe bölmüşler, her birine sekiz saat düşmüştür. Birinci bölümü insanın kendisi için uyku, ikinci bölümü Allah'a ibadet, ki bunun içine Allah uğruna, kamu ve toplum yararına olan işler de girer, üçüncüsü de geçim için çalışmadır. Hadisler ışığında yapılan bu taksimi gerçeğe, insanın hem bedeni sıhhati hem manevi sıhhati -ki ibadet onun ilacı kabul edilir- ve hem de maddi ihtiyacı olan çalışmayı normale uygun bir ayarlama olarak görmek mümkündür... Buna göre, normal bir işçinin çalışması günde sekiz saat kabul edilir ve daha çok çalışırsa üstünü alır, daha az çalışırsa ücretinden düşülebilir."

Buna karşılık, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Doç.Dr.Ahmet Akgündüz, bu konuda bağlayıcı bir hüküm olmadığını ileri sürmektedir ¹⁴⁷:

"Eski hukukumuzda çalışma veya diğer bir tabirle iş süresi ile ilgili bağlayıcı bir hüküm mevcut değildir. Çalışma süresinin uzunluğu iki ayrı duruma göre farklılık arzeder: Birinci Durum; taraflar, yani işçi ve işveren, işin başlangıç ve bitimi için belli bir süreyi karşılıklı rıza ile tayin edebilirler. Yani hizmet akdi rızai bir akitir... İkinci Durum; tarafların çalışma süresini tesbit etmemiş olmaları halidir. Bu durumda örf-i belde yani örf-adet kaideleri esas alınır."

İslamcıların yönetime katılmaya ilişkin görüşleri de sermayenin politikaları ve talepleri doğrultusundadır. Yasalar ve toplu iş sözleşmeleri ile işverenin işyerindeki söz hakkı işçiler lehine kısılmaya çalışılırken ve bu konuda bazı kazanımlar elde edilmişken, İslamcı düşünürler bu uygulamaya karşı çıkmaktadır. Eş-Şerif'in bu konudaki görüşleri şöyledir¹⁴⁸:

"Şüphesiz ki, işveren kendi işini düzenlemek ve gereken titizliği göstermek hakkına sahiptir. Çünkü işin zararı ve karı işverene aittir. Sermaye ve iş yapacak aletlerin sahibi kendisidir. Asıl mesai saatleriyle, ek mesai saatlerini, örf'e, kurallara ve işçinin gücüne göre belirleme yetkisine sahiptir. Çünkü bu yetkisi kullanması kendi işinin yararınadır."

J. İslamcılar ve Hizmet Akdinin Feshi, İş Güvencesi, Kıdem Tazminatı

İslamcı hukukçuların hizmet akdinin feshi ve kıdem tazminatı konularındaki görüşleri de, günümüzde Türkiye'de yürürlükte bulunan yasalarla işçiye tanınan hakların gerisindedir ve

¹⁴⁶ Atay, H., a.g.k., 1979, s.64-65.

¹⁴⁷ Akgündüz, Doç.Dr.Ahmet, "Eski ve Yeni Hukukumuzda İşçinin Çalışma Süresi, İstirahat, Tatil ve İbadet Hakkı," İSAV, a.g.k., 1990, s.103.

¹⁴⁸ Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.387.

sermayenin sürekli gündemde tuttuğu isteklerle uyum içindedir. İslamcıların bu konulardaki politika ve önerileri, sermayenin çıkarları ve talepleri doğrultusundadır.

İslamcılara göre, işçi-işveren ilişkilerin esas alınacak biçim, bireysel hizmet akdidir. Hizmet akdinin genellikle belirli bir süre için yapılması esası kabul edilmektedir. Diğer bir deyişle, süresi belirli bir hizmet akdi söz konusudur.

Süresi belirli hizmet akitleri, belirli istisnalar dışında, işçi aleyhinedir. Süresi belirli hizmet akdinin her yenilenmesi işçiler açısından ciddi bir kaygı kaynağıdır. Süresi belirli hizmet akdinin sona ermesinde bir tazminat hakkı da doğmamaktadır. Türkiye'de günümüzde yürürlükte bulunan uygulama, birbiri ardı sıra uygulamaya konulan süresi belirli hizmet akitlerinin (zincirleme akit) hizmet akdini süresi belirsiz bir niteliğe kavuşturması biçimindedir. Bu uygulama işçiler açısından belirli bir güvence getirmektedir. İslamcı düşünürlerde böyle bir anlayış yoktur.

İslamcı düşünürlerin tartıştıkları konulardan biri, süresi belirli hizmet akdinin kurulması sırasında işçinin aldanması veya güçsüz olması durumunda, bu akdin geçerli olup olmayacağıdır. Yaygın kabul gören görüş, aldanma ve zayıflıktan kaynaklanan aleyhte bir hizmet akdinin geçerli olduğu ve işçinin çalışmak zorunda bulunduğu doğrultusundadır. İslamcı hukukçuların bu konudaki görüşleri, sermayenin çıkarları doğrultusundadır. Ancak bu konuda da İslamcı hukukçular arasında bir farklılık söz konusudur. Ali Bardakoğlu bu konuda şu değerlendirmeyi yapmaktadır¹⁴⁹:

"Gabn, hukuki tabir olarak, iki taraflı akitlerde karşılıklar arasında makul bir dengenin bulunmamasıdır. Konumuz açısından gabn ise işçinin piyasa ölçülerine göre düşük veya yüksek ücretle çalışması veya çalıştırılmasıdır.

"Gabn, hile ve aldatma manasına gelen tağiriden farklıdır. Gabnde meydana gelen aldanma, karşı tarafın veya üçüncü şahısların etkisiyle değil de şahsın kendi dikkatsizliği veya bilgisizliği sebebiyledir. Bu yüzden İslam Hukukçularının ekseriyeti, işin içine karşı tarafın aldatması (tağiriri) girmediği müddetçe tek başına gabni fahişin akde tesiri olmayacağı ve aldanan tarafa bir fesih hakkı vermeyeceği görüşündedir... Fakat gabni fahiş, aldatma sonucu meydana gelmişse durum alış verişe kıyas edilerek aldatılan taraf için iş akdini fesih imkanı mevcuttur. Bu sebeble, işçi aldatma sonucu düşük ücretle çalıştırılmak istenmişse, akdi feshedebilir."

Hayreddin Karaman'ın görüşü ise tümüyle farklıdır¹⁵⁰:

"İslam hukuku, taraflardan birinin bilgisizliği, ihtiyacı, akıl zayıflığı, hiffeti, irade za'fı gibi zayıflıklarından istifade edilerek yapılan gabinli işlemleri kabil-i fesih saymaktadır. İslam'da devlet, vatandaşlarını, çaresiz kaldığı için emeğini ucuza satacak hale getirmemekle yükümlüdür. Devlet bu görevini yerine getirmemiş, yahut getirememiş bulunur ve işçi açlık, açıklık yüzünden haksızlığa uğramış bulunursa, yaptığı akit bağlayıcı olmamakta, böylece hukuki bir müeyyide getirilmiş bulunmaktadır."

¹⁴⁹ Bardakoğlu, A., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.237.

¹⁵⁰ Karaman, H., a.g.m., İSAV, a.g.k., 1990, s.180.

İslamcı hukukçular büyük bir bölümü, hizmet akitlerinin işçi ve işveren tarafları için bağlayıcılığından söz etmektedir. Eş-Şerif şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"İcar sözleşmesinin bağlayıcılığı hakkında hukukçular ittifak etmişlerdir. Bu hükme kadı Şüreyh'den başka kimse itiraz etmemiştir. O demiştir ki: 'İcar akdi bağlayıcılığı olmayan aciz bir akiddir.' Taraflardan her biri sebebi veya sebepsiz olarak diledikleri zaman icar akdini feshedebilirler...Doğrusu şudur ki, hukukçuların çoğunluğuna göre icar akdi bağlayıcı bir vesikadır. Karşılıklı bedelleşme vardır. Akid karşılıklı olarak tamamlanınca bağlayıcı olur."¹⁵¹

"İşçinin veya işverenin, tek tarafı olarak sözleşmeyi sebepsiz feshetmeye hakkı yoktur. Nasıl ki, tek tarafı olarak bir sözleşme akdedemezlerse. Demek ki, tek tarafı olarak bir akdin feshedilmesi mümkün değildir. Sadece tarafların ikisinin de anlaşması halinde akid şartları sonuçlanmadan fesih kararı alınabilir."¹⁵²

"Taraflardan biri öbürünün rızası olmadan sözleşmeyi tek yanlı olarak feshederse, böyle bir feshi İslam dini kabul edemez. Onun için, işveren sebepsiz yere işçisiyle yapmış olduğu sözleşmeyi feshetmeye kalkışırsa, sözleşmede tespit edilmiş müddet doluncaya kadar ücretini ödemek durumundadır. Hem de tam ücret ödemek zorundadır. Elbette ki, o süre içinde işçinin emeğine sahip olduğu da kesindir."¹⁵³

"İslam hukukçuları demişlerdir ki, sözleşmeyi yapan taraflardan herbiri, kararlaştırılan sürenin veya işin tamamlanmasına kadar, taahhüdlerini yerine getirmekle yükümlüdür. Kararlaştırılan sürenin veya işin tamamlanmasından önce, işçi sözleşmeyi feshederse, feshettiği ana kadar hakketmiş olduğu emeğin karşılığı olan ücreti alamaz."¹⁵⁴

"Hukukçular, akdin yürürlük süresinin bilinmesini, iş sözleşmesinin sıhhat şartlarından saymışlardır... İslam hukuku sistemine göre, sözleşmede şart koşulmamışsa, taraflardan biri sözleşmeyi feshetmeden önce, diğer tarafa haber vermekle yükümlü değildir. fakat sözleşmede kayıtlıysa, o zaman kayıtlı olan şarta uyulması zorunludur."¹⁵⁵:

"Akdin ve sözleşmenin feshinde aranan meşru sebebe gelince, sözleşme eğer belli bir süre için yapılmışsa ve süre dolmadan taraflardan biri sözleşmeyi feshetmek isterse, böyle bir feshin meşru bir sebebe dayanması şarttır. İş akdi belli bir süreye dayanmıyorsa, böyle bir sözleşme zaten fasittir. Bu böyle bir sözleşmede, fesih sebep olmaksızın da gerçekleştirilebilir. O kadar ki, fasitliği yok etmek için bile feshetmek gerekmektedir. Süresiz iş akdinin, fesih kuralları, fasit esası üzerine yapılır. Fasit bir sözleşmeyi feshetmek için her hangi bir sebebe gerek de yoktur. Süresiz olan bütün iş sözleşmelerinde geçerli bir kuraldır bu... Hukukçular iş sözleşmesini feshetmeyi caiz kılan iki sebep üzerinde konuşmuşlardır. Bunlar da ayıplar ve özürlerdir... Ayıplar: Ayıpla kastedilen, faydayı eksiltten ve kendi sebebiyle ücrette farklılık doğuran şeydir... Meşru sebeblere dayalı olarak sözleşmenin feshine şu örnekleri verebiliriz:... sadece

¹⁵¹ Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.414-415.

¹⁵² Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.416.

¹⁵³ Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.419.

¹⁵⁴ Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.420-421.

¹⁵⁵ Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.422-423.

kendisinin taktir edeceği, işyerinin meşru yararı dışındaki her hangi bir sebepten ötürü çalışmalarına ihtiyaç duymadığı işçileri seçip, iş sözleşmelerini feshetme hakkına sahip olur."¹⁵⁶

Döndüren ise Hanefilerin farklı uygulamasına işaret etmektedir¹⁵⁷:

"Hanefilere göre, tarafların akdi bozmalarını gerekli kılan bir özür çıkarsa, akit feshedilebilir... İslam hukukçularının çoğunluğuna göre ise, iş akdi bir özür sebebiyle feshedilemez. Çünkü bu, satım akdi niteliğindedir. Akit yapıldıktan sonra bağlayıcı olur ve tek yanlı iradeyle feshedilemez."

Ali Bardakoğlu, süresi belirli bir hizmet akdinde enflasyon nedeniyle işçinin ücretinin satınalma gücünün düşmesini geçerli fesih nedeni saymaktadır¹⁵⁸:

"Ücret olarak kararlaştırılan paranın açık değer kaybına uğraması ve işverenin de bu miktar üzerinden ödeme yapmakta ısrarı halinde, bu durum işçi için 'beklenmedik hal' kabul edilebilir. Çünkü iş akdine devam edilmesi halinde taraflardan birine beklenmedik bir zarar gelecektse bu durum ilgili taraf için akdi fesihte özürdür. Bu sebeple veya paranın vafında ayıb sebebiyle işçiye akdi fesih hakkı tanımak da mümkündür."

Ancak, "amme menfaatine zarar verecekse," işçinin fesih hakkını kullanması olanaklı değildir¹⁵⁹:

"İslam hukukunda ferdin kural olarak dilediği ücretle ve dilediği işte çalışma hakkı mevcuttur. Fert, akit süre ve şartına uyararak dilediği işten de ayrılabilir. İşçinin çalışma ve işi bırakma hakkını kullanması amme menfaatına zarar vermediği ölçüde mümkündür."

Günümüzde yaygın olan uygulama, süresi belirsiz hizmet akdidir. Bu durumda işçi açısından en önemli kaygı, işverenin işçiyi işten çıkarma hakkı veya işçinin iş güvencesidir. İslamcı hukukçuların bu konudaki görüşleri nedir?

İslamcı hukukçulara göre, süresi belirsiz hizmet akitlerinde işveren işçiyi istediği zaman hiçbir gerekçe veya neden göstermeden işten çıkarabilir. İslam hukukçuları, iş güvencesi sağlayacak, işverenin işçiyi işten çıkarma hakkını sınırlayacak düzenlemeleri tartışma konusu bile yapmamaktadır. Tartışılan tek konu, süresi belirli bir hizmet akdinde işçinin işten çıkarılmasıdır.

İslamcı hukukçular, günümüzde yaygın olarak uygulanan süresi belirsiz hizmet akitlerinde iş güvencesine karşıdır. Halbuki, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Türkiye tarafından da onaylanan 158 sayılı Sözleşmesi, süresi belirsiz hizmet akdinin işveren tarafından sona erdirilebilmesi için geçerli bir neden önkoşulu getirmekte ve bu konuda kararı bağımsız yargıya bırakmaktadır.

¹⁵⁶ Eş-Şerif, Ş., a.g.k., 1986, s.424-426.

¹⁵⁷ Döndüren, H., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.414.

¹⁵⁸ Bardakoğlu, A., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.235.

¹⁵⁹ Bardakoğlu, A., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.247.

İş güvencesi konusunda sermayenin talebi ise, geçerli bir neden aranmadan ve yargı devreye girmeden, hizmet akdinin işveren tarafından hemen feshedilebilmesidir. İslam hukukçularının savunduğu da bu uygulamadır.

Günümüzde İslamcı hukukçular, işçiler açısından en önemli konu olan iş güvencesine ilişkin olarak da sermayenin politikalarını izlemekte, sermayenin çıkarlarını savunmaktadır.

İslamcı hukukçular bununla da yetinmemekte, "işe giriş ve işten çıkışın serbest" olduğunu ileri sürmekte ve bunu büyük bir ayrıcalık gibi sunmaktadır. Şeriatçı düzende, işten çıkma özgürlüğü mutlak değildir. Daha önceki bölümlerde ele alındığı gibi, devlet, piyasada geçerli ücret üzerinden, çalışma zorunluluğu getirebilmektedir. Bu zorunluluğun olmadığı koşullarda da işten ayrılabilmeyi önemli bir hak gibi sunmak, ancak kölelikle kıyaslandığında ileri bir hak kabul edilebilir. Bütün kapitalist ülkelerde işten çıkış serbesttir. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyesi Doç.Dr.Yusuf Balcı bu konuda şunları yazmaktadır¹⁶⁰:

"İslam'da genelde çalışma ve çalıştırma hürriyeti tam olarak vardır. Karşılıklı yükümlülükleri ifa ederek işe giriş ve çıkış serbest olup, emek seyyaliyeti ile işgücünün optimum dağılımı sağlanmaya çalışılır."

Günümüzde işverenlerin en önemli taleplerinden biri, kıdem tazminatının kaldırılmasıdır. Buna 12 Eylül döneminde bile cesaret edilememişken, Hayreddin Karaman kıdem tazminatına da karşı çıkmaktadır¹⁶¹:

"Zamanımızda, bazı toplumlarda uygulanan emeklilik sistemi ile emekli olurken ödenen kıdem veya hizmet tazminatı İslam'da mevcut değildir. Çünkü İslam, ümmetin bütün ferdlerinin tabii ihtiyaç ve haklarını, doğumundan itibaren hayatı boyunca; gerek gücü kuvveti yerinde iken ve gerekse yaşlanıp aciz hale gelince, teminat altına almıştır."

İslamcı hukukçuların hizmet akdi, iş güvencesi ve kıdem tazminatı konularındaki görüşleri, sermayenin çıkarları doğrultusundadır ve sermayenin birçok ülkede ve uluslararası platformlarda kabul etmek zorunda kaldığı düzeyin çok gerisindedir.

K. Sosyal Güvenlik

Sermaye özellikle 1980'li yıllarda sosyal devlet veya refah devleti olarak nitelenen olgu ve uygulamaya karşı açık bir saldırıya geçmiştir. Bunun unsurlarından biri, işverenlerin ödediği sosyal güvenlik veya sosyal sigorta primlerinin işverenler için önemli bir maliyet unsuru haline gelmiş olmasıdır. Sermaye, işçilerin brüt ücretlerinden kesilen sosyal sigorta primlerinin de maliyetleri artırdığını ileri sürmekte ve sosyal sigortadan özel sigortaya geçilmesini istemektedir. İslamcı düşünürler ise, özel sigortacılığı savunmamakla birlikte, işçi ücretlerinden sosyal sigorta primi kesilmemesi ve işverenlerin işçiler adına sosyal sigorta primi ödememesi gibi talepleriyle, sermayenin çıkarlarına hizmet etmektedir.

Hayreddin Karaman bugünkü emeklilik düzenine şu gerekçelerle karşı çıkmaktadır¹⁶²:

¹⁶⁰ Balcı, Y., a.g.m., MÜSİAD, a.g.k., 1994, s.116.

¹⁶¹ Karaman, H., a.g.k., 1981, s.121.

"Ancak bu sistemin İslami esaslar bakımından bazı sakat ve aksak tarafları vardır; şöyle ki:

"a) Gerek işveren ve gerekse işçi ve esnaftan alınan primlerde, keseneklerde mecburilik vardır; yani ilgililer bu sisteme girmeye kanunla mecbur edilmişlerdir. Eğer emeklilik bir yardımlaşma müessesesi ise, cebir olamaz; devletin muhtaçlara yardımı ise, sistemin buna göre kurulması ve muhtaçların, ihtiyaçlarına göre maaş almaları gerekir.

"b) Prim ve kesenekler, hem zenginden, hem de fakirden (geliri geçimini ancak karşılayan veya kısmen karşılayan dar gelirliilerden) alınmaktadır. Emekli olup bu paralardan maaş alanların içinde ise hem fakirler (dar gelirliiler) hem de zenginler vardır; dolayısıyla, fakirden alıp zengine vermek gibi bir durum ortaya çıkmaktadır.

"c) Devletin katkısı vergilerden oluştuğuna göre, geçimini başka yerden sağlayabilen kimselerin devletten yardım görmeleri caiz değildir.

"d) Emeklilik müesseselerinde biriken para ve mallar üzerinde yapılan tasarrufların bir kısmı İslami açıdan caiz olmayan tasarruflardır.

"Bu durum karşısında emekli olan müslüman için çıkar yol şu olabilir:

"a) Karşılıklı rıza ve anlaşmaya göre belirlenen ücretinden kesilerek ve işverenin de ilavesiyle biriken parasını -kısmen ayrılırken ve kısmen de üç aylıklar halinde- alır; bu kendi hakkıdır ve helaldir. Bu hakkının tamamını aldıktan sonra iktisadi durumuna bakar: Eğer başka bir kaynaktan gelirini temin edemiyorsa emekli maaşını almaya devam eder. Başka bir kaynaktan geçimini sağlayabilirse; mesela birikmiş parası, serveti, akarı, v.b. varsa, bu takdirde emekli maaşını almaya devam edemez; çünkü bundan sonra alacağı kendi parası değildir; ya vergilerden biriken veya başkalarından (zengin, fakir işçilerden) cebren kesilen paradır. Yapması gereken şey, bu maaşı alıp fakirlere ve dar gelirliilere vermektir."

Hayreddin Karaman bir başka yerde de şunları söylemektedir¹⁶³:

"Ben, bu şekliyle ve bu statüsüyle bir emeklilik sistemine itiraz ediyorum... Bir kimse, çalışamaz hale gelirse, varsa birikmiş parasını yer. Zekatını da verir. Tükendiği andan itibaren, önce nafaka sistemi devreye girer. Yani, o kimseye nafaka ödemekle mükellef olan yakından uzağa akrabalar, onun geçimini teminle mükelleftir. Her fert için bu böyledir. Bu sadaka değil, kanuni haktır. Bunun için, bunda duyguların rencide olması da söz konusu değildir. Nafakadan sonra zekat devreye girer. Bizim memleketimizdeki, dilenciye para verir gibi verilen zekat uygulamasından bahsetmiyorum. Benim söylediğim, İslam'ın zekat müessesesidir. Nasıl insan, duyguları rencide olmadan emekli sandığından maaş alıyorsa, oradan da öylece maaş alır. Bundan herhangi bir rahatsızlık duymaz. Çünkü, ödemeyi yapan da sizin gibi oradan geçinen bir memurdur.

¹⁶² Karaman, H. a.g.k., 1981, a.g.k., s.59-61.

¹⁶³ Karaman, H., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k., 1986, s.151-152.

Veren el alan ele muhatab değildir. Sistem kurulduğu zaman bu böyledir. Eğer zekat da yetmezse, devlet vardır. Devlet, halkının ihtiyacını karşılamaya mecburdur."

Abdülvehhab Öztürk ise bu konuda farklı düşünmekte ve emeklilik uygulamasının bir mahzuru olmadığını belirtmektedir¹⁶⁴:

"Şimdi memleketimizde ve günümüzdeki sistem ile emekli maaşı almak helal midir? Buna Hayreddin Karaman Bey -bu haliyle- hayır, diyor. Ve İslam'ın kabul etmesi için bazı şartlar ileri sürüyor; mesela şöyle:

"İşçi; karşılıklı rıza ve anlaşmaya göre belirlenen ücretinden kesilerek ve işverenin de ilavesiyle biriken parasını -kısmen ayrılırken ve kısmen de üç aylıklar halinde- alır. Bu hakkının tamamını aldıktan sonra iktisadi durumuna bakar; eğer başka bir kaynaktan gelirini temin edemiyorsa emekli maaşını almaya devam eder. Başka bir kaynaktan geçimini sağlayabiliyorsa, mesela birikmiş parası, serveti, akar v.b. varsa, bu takdirde emekli maaşını almaya devam edemez. Çünkü bundan sonra alacağı, kendi parası değildir; ya vergilerden biriken veya başkalarından (zengin, fakir işçilerden) cebren kesilen paradır. Yapması gereken şey, bu maaşı alıp fakirlere ve dar gelirlilere vermektir...Hayreddin Karaman'ın, bu sistemde sakıncalı gördüğü taraflar; işçilerden primin zorla kesilmesi, zengin ve fakir bütün işçilerden kesilmesi, bazı işçilerin zengin olmaları ihtimali ve biriken paraların, gayri meşru yerlerde kullanılabilmesidir...

"Bu hususta Din İşleri Yüksek Kurulunun Fetvaları da şöyledir: Fertlerin can ve mal güvenliğinin sağlanması, yaşayışlarının garanti altına alınması devletin görevlerindedir. Bu itibarla kanunla belirlenen şartlara uygun olarak, devletin yurttaşlarına bağladığı emeklilik maaşının alınmasında dinen bir sakınca yoktur. Bağkur, Emekli Sandığı ve Sosyal Sigortalar Kurumu gibi devletçe kurulmuş olan kurumların mensuplarına ödedikleri maaş, ikramiye ve tazminatlar, isten karşılıkla anlaşmaya dayansın, ister kanunla takdir edilsin, genellikle İslam bilginlerince caiz görülmüştür."

İslamcı düşünürlerin bir bölümünün emeklilik konusundaki kaygıları ile sermayenin çıkarları ve günümüzdeki talepleri de uyum içindedir.

Görüldüğü gibi, İslamcı düşünürlerin çalışma yaşamının çeşitli alanlarına, işçi haklarına ve sendikal hak ve özgürlüklere ilişkin değerlendirmeleri ve önerileri, sermayenin çıkarları ile çelişmemektedir. Gerek bugünkü düzen içinde önerilen, gerek İslamcı düzen olarak sunulan düzende öngörülen, kapitalizmin en acımasız ve demokratik denetimden yoksun biçimidir.

¹⁶⁴ Öztürk, A., a.g.m., ENSAR Vakfı, a.g.k.,1986, s. 63-65.

II . İRAN'DA İŞÇİ HAKLARI VE SENDİKAL HAKLAR

İran'da şeriat düzeni uygulanmaktadır. Bu ülkede işçi haklarının ve sendikal hak ve özgürlüklerin durumu, yukarıda açıklanan yaklaşım doğrultusundadır ve son derece kötüdür. İran'da kapitalist düzen vardır. Diğer bir deyişle, üretim araçları sermayedarların mülkiyetindedir. İşçiler işgüçlerini sermayedarlara satmaktadır. İşçinin çalıştığı sürede yarattığı değere sermayedar el koymakta ve işçiye yalnızca kendisini yeniden üretmesi için gerekli asgari koşulları sağlayacak bir ücret vermektedir.

A. Şeriatçı Düzen Öncesinde İşçi Sınıfı Hareketi ve İşçi Konseyleri

İran'da 1979 yılına kadar Rıza Pehlevi'nin Amerikancı diktatörlüğü vardı. Bu yönetim 1979 yılında liberal, solcu ve şeriatçı işbirliği sonucunda devrildi. Ancak bu yapı içinde en örgütlü ve güçlü olan şeriatçılar, devleti ele geçirdiler ve diğer tüm siyasal hareketleri ortadan kaldırarak, şeriata dayalı İran İslam Cumhuriyeti'ni kurdular.

İran'da Rıza Pehlevi'nin diktatörlüğü sırasında bağımsız ve demokratik sendikalar yoktu. Pehlevi, 1953 yılında ilerici Dr.Musaddık'ın A.B.D. tarafından yönlendirilen bir darbe sonucu devrilmesinin ardından tüm bağımsız ve demokratik sendikaları kapattı ve Hükümetin denetimindeki İran İşçiler Örgütü'nü oluşturdu. Ancak 1978 yılından itibaren İran işçi sınıfı hareketi büyük bir canlılık yaşadı. Pehlevi iktidarının devrilmesinde petrol işçilerinin, Merkez Bankası çalışanlarının, demiryolu ve elektrik enerjisi işçilerinin belirleyici etkisi oldu. 1978-1979 yıllarında Tahran'da bazan 3 milyon dolayında insanın katıldığı gösteriler ve genel grevler yapıldı.

İşçilerin gerçek temsilcisi olan bağımsız ve demokratik sendikaların bulunmadığı koşullarda, işçilerin demokrasi ve ekmek talebi, işyerlerinde grev komitelerini veya işçi konseylerini veya şuralarını doğurdu. Pehlevi'nin diktatörlüğünün yıkılmasının ardından, işyerlerine bu işçi konseyleri veya şuraları hakimdi.

İranlı V.Moghadam, bu süreci dört ayrı aşamada ele almaktadır¹⁶⁵: İlk aşama, Şah diktatörlüğünün devrilmesi ve işyerlerinde oluşmuş olan grev komitelerinin konseylere dönüşmesiydi. İşçi sınıfının bu yeni örgütlenme biçimi, hakim sınıflar cephesindeki büyük çatlak nedeniyle, hemen hemen tüm işyerlerinde oluştu. 1979 yılı Kasım ayında A.B.D. Büyükelçiliğinin işgaline kadar süren bu ilk aşamada, Hükümet bu harekete sıcak bakmadı, konseylerin yayılmasını çeşitli biçimlerde engellemeye çalıştı. Ancak işçi konseyleri hareketini, öğrenci ve köylü konseyleri de izledi. A.B.D. Büyükelçiliğinin işgali ve Başbakan Bezirgan'ın istifasının ardından, Beni-Sadr ve İslamcı Cumhuriyet Partisi, ülkeyi sarmış olan konseyler hareketini gündeminin birinci maddesine aldı. Öğrenci ve köylü konseyleri zor ve şiddet kullanılarak yok edildi. İşçi konseylerine yönelik politika ise daha yumuşaktı. Hükümet, işçi konseylerinin yöneticilerini atamayla belirlemeye çalışarak ve işyerlerinde İslamcı dernekler yaratmaya çalışarak, işçi konseylerinin bağımsızlığını ve etkisini azaltmaya uğraştı.

¹⁶⁵ Moghadam, V.M., "Industrialization Strategy and Labour's Response: The Case of the Workers' Councils in Iran, Southall,R. (ed.), **Trade Unions and the New Industrialization of the Third World**, Zed Books, Londra, 1988, s.196.

İran-İrak savaşının başlamasıyla, işçi konseyleri yeni zorluklarla karşılaştı. Beni-Sadr ve "liberal-teknokratik" destekçilerinin tasfiyesi ve İslamcı Cumhuriyet Partisi'nin hakimiyetinin pekişmesiyle birlikte, işyerlerinde oluşturulan İslamcı dernekler, işçi konseylerinin alternatifi olarak güçlendirildi. Savaş koşulları da etkili bir biçimde kullanılarak, işçi konseylerinin gücü kırıldı. 1981 yılı Haziran ayında Beni-Sadr görevden alındı, İran'da işçi sınıfına ve Sol'a karşı acımasız bir saldırı başlatıldı; bağımsız ve demokratik işçi konseyleri yok edilerek, işyerlerinde İslamcı Cumhuriyet Partisi'nin uzantısı İslamcı dernekler hakim kılındı.

Humeyni yönetimindeki mollalar, Pehlevi diktatörlüğünün devrilmesi sürecinde çok önemli bir kitle gücü oluşturan bağımsız ve demokratik işçi sınıfı hareketini en güçlü rakip olarak görüyordu. Pehlevi güçlerinin tasfiyesinin ardından şeriatçıların ana amacı, işçi sınıfının bağımsız ve demokratik örgütlenmelerinin yok edilmesi oldu.

İran'daki şeriatçı güçler, "dış düşman"lar yaratarak ve şeriatçılık ihracatçılığı yaparak ve böylece iç muhalefeti ezerek, demokrasi düşmanı ve dinadamlarının ve sermayenin diktatörlüğünden oluşan bir devlet ve yönetim yarattılar. Bu süreç içinde de, 1978-1981 döneminde potansiyelini gördükleri işçi sınıfı hareketinin bağımsız ve demokratik yapılanmasını engellemeyi, işçi sınıfını denetim altında tutmayı da ana amaç olarak belirlediler.

B. Şeriatçı Düzendeki İşçi Hakları ve Sendikal Haklar

Humeyni ilk başta işçilere büyük vaadlerde bulunuyordu. Humeyni, 3 Nisan 1979 günü radyo ve televizyonda yaptığı konuşmada İran İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan ederken, işçilerin sermaye düzenine karşı isyanından nasıl korktuğunu dile getiriyor ve patronlara öğüt veriyordu¹⁶⁶:

"Birkaç gün önce, fabrika sahiplerini temsilen bir heyet geldi beni görmeye. Onlara dedim ki; 'Herşeyi siz kendi elinizle düzeltmelisiniz. Aranızda bir toplantı yapınız, görüşünüz, fabrikalarda çalışan işçilere ve memurlara konutlar yaptırmak üzere para toplayınız. Onlara daha güzel bir hayat sağlayınız. Bunu yapmazsanız, olasıdır ki, Allah korusun, isyan ederler ve onlar bir kez isyan etti mi, bir daha da önünü alamayız bunun.'

"Bütün işçilere ve memurlara diyorum ki, Allah'ın inayetiyle, İran sizin hepinize de iş verecektir. İslam size iş sağlayacaktır. İslam size daha iyi bir hayat sağlayacaktır. İslam sizi ev bark sahibi yapacaktır. İslam sefaletin ezdiklerini, başkalarını düşündüğünden daha çok düşünür."

Şeriatçılar 1979 yılından başlayarak, işçi konseylerinin yanı sıra, işyerlerinde İslamcı Dernekler oluşturmaya başladılar. Bu örgütler günümüzde de işyerlerindeki şeriatçı örgütlenmeleri olarak varlıklarını sürdürmektedir. İşyerlerindeki İslamcı Dernekler'in görevi, işletmelerin korunması ("Hera'sat") ve işletmelerden istihbarat sağlanması ("Ettela'at). İslamcı dernekler, şeriatçı güçlerin işyerlerindeki ideolojik-siyasal örgütlenmesidir ve Şah

¹⁶⁶ İmam Humeyni, **Konuşmalar, 1 Şubat 1979 - 6 Kasım 1981**, İran İslam Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, Ankara, 1982, s.32.

döneminin gizli servisi SAVAK'ın işletmelerdeki ajanları gibi çalışmaktadır¹⁶⁷. İslamcı Dernekler, aşağıda ele alınan İşçi Evi'nin de bir parçasını oluşturmaktadır. Uluslararası sendikacılık hareketinin sendika kabul etmediği bu İşçi Evi ise HAK-İŞ ile yakın bir ilişki içindedir.

Humeyni, 26 Mart 1980 günü yayınladığı mesajda ise grev hakkına şöyle karşı çıkıyor ve grevcileri "dinsiz kişiler" olmakla suçluyordu¹⁶⁸:

"Hükümetin görevi işçilere, çiftçilere ve tüm çalışanlara çalışma ve üretim imkanları sağlamaktır; ve bu kişiler bilmelidirler ki işi yavaşlatma ve grevler sadece süper güçlerin güçlenmesini sağlamakla kalmaz aynı zamanda İslam ülkelerinin ve uyanmaya başlayan diğer ezilenlerin umutlarının kırılmasına neden olur. Her yurttaş herhangi bir fabrikanın greve gittiğini öğrendiği an bizzat grevcileri dinleyerek olayı izlemelidir. Karşı devrimcilerin kimliği belirlenerek halka tanıtılmalıdır. **İran halkı artık dinsiz kişilere daha fazla haksız yere ödemelerde bulunamaz.**"

Humeyni 1 Mayıs 1980 günü kendisini ziyarete gelen bir grup işçiye yaptığı konuşmada 1 Mayıs İşçi Bayramı'nı kutladı. Ancak bu kutlama, Nazilerin 1933 yılındaki 1 Mayıs kutlaması gibiydi. Naziler iktidara geldikten sonra 1 Mayıs'ı "ulusal emek" günü olarak kutlamışlar; 2 Mayıs günü ise tüm bağımsız ve demokratik sendikaları yok etmişlerdi. Humeyni şunları söyledi¹⁶⁹:

"İşçi Bayramı'nın tüm dünya müstedaflarına, İran milletine, siz müslüman ve sorumluluğunun bilincinde olan işçilerimize, bugün fabrikalarda çalışan gençleri toplumumuza vermiş olan İran milletine kutlu olmasını dilerim.

"Toplumun iki kesimi ülkenin ve devrimin belkemiğini oluşturmaktadır. Bunlardan biri, devrimden önce yılmadan mücadele veren, grev yaparak Devrimin gerçekleşmesine yardımcı olan işçilerimizdir. Devrimin gerçekleşmesinden sonra kendi çabaları ve İslam yolunda başlattıkları cihad ile devrimin gelişmesine büyük çapta katkıda bulunanlar da işçilerimizdir."

İran İslam Cumhuriyeti 1983 yılında bir İş Yasası Tasarısı açıkladı. Bu tasarı, İslamcıların çalışma yaşamının düzenlenmesine ilişkin ana ilkeleri esas alınarak hazırlanmıştı. İş Yasası'nda "işçi" kavramı geçmiyordu; "iş-alan" kavramı kullanılmıştı. Haftalık veya günlük çalışma süresini sınırlayan bir düzenleme yoktu. Asgari ücretten söz edilmiyordu. İşçilerin işten çıkarılması konusunda hiçbir kısıtlama getirilmiyor, işverenlere her türlü özgürlük sınırsız bir biçimde tanınıyordu. 1983 yılında bu tasarıya gösterilen tepkiler nedeniyle, tasarı geri çekildi¹⁷⁰.

Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun 1983 yılında toplanan 13. Genel Kurulu'na sunulan bir raporda, İran'da bağımsız sendikalar kurmaya çalışan çok sayıda işçinin tutuklandığı ve öldürüldüğü belirtiliyordu¹⁷¹. ICFTU'nun daha sonraki bir raporunda,

¹⁶⁷ Saber, Mostafa, **A Brief Look at the Situation of the Working Class in Iran**, Londra, 1990, s.74.

¹⁶⁸ İmam Humeyni, a.g.k., 1982, s.60.

¹⁶⁹ İmam Humeyni, a.g.k., 1982, s.67.

¹⁷⁰ Saber, M., a.g.k., 1990, s.83.

¹⁷¹ ICFTU, **Trade Union Rights**, Brüksel, 1983, s.12.

İran'da işçilerin grev yaptığı, ancak grevlere katılanların işten atılarak tutuklandığı ve sendikaların kapatıldığı anlatılıyordu. 1983 yılındaki grevler de şiddet kullanılarak ezilmiş, grevciler işten atılmış ve tutuklanmıştı¹⁷².

1980'li yıllarda İran'ın uluslararası alanda da eleştirilmesine yol açan bir uygulama, Ceza Yasası'nın 273. maddesinden kaynaklanıyordu. Bu maddeye göre, belirli bir geçim kaynağı olmayan ve tembellik veya ihmali nedeniyle iş aramayan kişiler Hükümet tarafından zorla bir işe yerleştirilebiliyordu. Eğer bu kişiler Hükümetin belirlediği işlerde çalışmayı reddederse, 11 günden üç aya kadar hapis veya 50 ila 200 adet kırbaça cezalandırılıyorlardı¹⁷³.

1984 yılı Kasım ayında İsfahan'daki bir çelik fabrikasındaki binlerce işçi üç hafta süreyle greve gitti. Grev, Hükümet tarafından şiddet kullanılarak sona erdirildi, grevin yöneticileri öldürüldü ve birçok grevci tutuklandı. Aynı dönemde, ücretlerin azaltılmasını ve çalışma sürelerinin uzatılmasını protesto eden işçilerin yaptıkları grevler de şiddet kullanılarak bastırıldı¹⁷⁴.

İran'da 29 Temmuz 1992 günü bir işçi mahallesinde gösteri yapanlardan en az 100'ünün tutuklandığı ve 20'sinin idam edildiği bildirilmektedir¹⁷⁵.

İran'da 1979 yılından 1993 yılına kadar idam edilen sendikacıların sayısının ise 500 olduğu tahmin edilmektedir¹⁷⁶.

1985 yılı Ocak ayında kabul edilen İslamcı Emek Konseyleri Yasası ile, 35 ve daha fazla sayıda ücretlinin çalıştığı tüm (tarım, sanayi, hizmetler) işyerlerinde, **işçilerin temsilcileri ile bir işletme yöneticisinden oluşan** İslamcı Emek Konseylerinin kurulması kararlaştırıldı. Dikkat edileceği gibi, İslamcı Emek Konseyleri gerçek bir işçi örgütü veya sendika değil, şeriatçıların savundukları türde işçi-işveren ortak örgütlenmesidir, "dayanışmacı" örgütlerdir. İslamcı Emek Konseyinde işçi temsilcilerinin sayısı, işyerindeki ücretlilerin sayısına bağlı olarak, 3 ila 11 arasında değişmektedir. İşçi temsilcileri, tüm işçilerin katıldığı toplantılarda iki yıllık sürelerle seçilmektedir. İslamcı Emek Konseyi üyesi olarak seçilmek için başvuran adayların, 22 yaşını doldurmuş, İran vatandaşı, aynı işletmede en az bir yıldır çalışmakta olan, İslamiyetin gereklerini yerine getiren bir Müslüman veya İran İslam Cumhuriyeti Anayasasına bağlı Hristiyan, Musevi veya Zerdüşti olması, eski yönetimle ilişkisinin veya suçunun olmaması gereklidir. **Adayların adaylıkları, aralarında Hükümet temsilcilerinin de bulunduğu bir kurul tarafından onaylandıktan sonra geçerli olmaktadır.** Bu koşul da, İşçi Evi'nin bir kanadını oluşturan İslamcı Emek Konseylerinin gerçek işçi örgütleri olmadığını göstermektedir.

İslamcı Emek Konseylerinin görevleri, üretkenliği artırmak için işçiler arasında işbirliğini teşvik etmek; işçilerin sorunlarını işletme yönetimine sunmak; çalışma koşullarının geliştirilmesi için

¹⁷² ICFTU, **Trade Union Rights, Survey of Violations, 1983/1984**, Brüksel, 1984, s.8.

¹⁷³ ILO Committee of Experts, **Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations**, Cenevre, 1984, s.82.

¹⁷⁴ ICFTU, **Trade Union Rights, Survey of Violations, 1984/1985**, Brüksel, 1985, s.8.

¹⁷⁵ ICFTU, **Annual Survey of Violations of Trade Union Rights-1992**, Brüksel, 1992, s.31.

¹⁷⁶ ICFTU, **Annual Survey of Violations of Trade Union Rights-1993**, Brüksel, 1993, s.81.

işletme yönetimi ile birlikte yöntemler geliştirmek; işletmedeki İslamcı Dernekle işbirliği yapmaktır¹⁷⁷.

İşyerlerindeki İslamcı Emek Konseyleri'ne aday olabilmek için öngörülen önemli bir koşul, adayın "velayet-e fakih" ilkesini benimsemiş olmasıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, Humeyni'nin bu isimli kitabında geliştirilen bu anlayışa göre, herkes İslam hukuku konusunda otorite kabul edilen "vali-e-fakih"ın talimatlarını uygulamakla yükümlüdür. Bu konu, Uluslararası Çalışma Örgütü Uzmanlar Komitesi tarafından da eleştirilmiştir¹⁷⁸.

Buradan da anlaşıldığı gibi, işyerlerindeki İslamcı Emek Konseyleri gerçek birer sendika değildir. Hükümetin ve işverenlerin, işçileri denetim altında tutmak için oluşturdukları bağımlı yapılardır. Ancak, III. Bölümde görüleceği gibi, HAK-İŞ bu devlet örgütlerini bağımsız sendikalar olarak sunmaya ve meşrulaştırmaya çalışmaktadır.

İşyerlerinde oluşturulan İslamcı Dernekler ve İslamcı Emek Konseyleri, tüketim kooperatifleri ve konut kooperatifleriyle birlikte İşçi Evi'ni oluşturmaktadır¹⁷⁹. Günümüzde şeriatçıların uluslararası alanda bir işçi örgütü olarak sunmaya çalıştıkları İşçi Evi, işyerlerinde şeriatçı ideolojik-siyasal örgütlenmeler olan İslamcı Derneklerden, işveren temsilcilerinin de yer aldığı ve İslamcı Derneklerle işbirliği yapma görevi olan İslamcı Emek Konseylerinden, Tüketici Kooperatifleri Merkezi Örgütü'nden ("Emkan") ve Konut Kooperatifleri'nden ("Eskan") oluşan bir devlet ve sermaye örgütüdür. İşçi Evi kesinlikle bağımsız ve demokratik bir sendika değildir. Şeriatçı İran devletinin işyerlerindeki uzantısıdır. 1990'lı yıllarda İşçi Evi'nin Genel Başkanı, İran Çalışma Bakanı olan Hüseyin Kemali idi¹⁸⁰

¹⁷⁷ Harper, F.J., **Trade Unions of the World**, Longman, Londra, 1987, s.210. Bu kitapta şöyle denilmektedir: "... an Islamic labour Council, made up of representatives of the workers and one representative of management." İsrail Kışla, "İslam Ülkelerinde İşçi-İşveren Münasebetleri" makalesinde (İSAV Vakfı, a.g.k., 1990, s.259), İslami İş Şurası olarak çevirdiği İslamcı Emek Konseyi'ni seçen genel kurula yöneticilerin dahil edilmediğini söylemektedir. Bu iki kaynak çelişmemektedir. İslamcı Emek Konseyi'nin işçi üyeleri, tüm işçilerin katıldığı işyeri genel kurulu tarafından seçilirken, işletme yönetiminin temsilcisi işveren tarafından atanmaktadır. Diğer taraftan, İran'da halen yürürlükte bulunan İş Yasası, işyerinde yasaların, yönetmeliklerin veya toplu iş sözleşmesinin uygulanması konusunda bir işverenle bir işçi arasında bir uyuşmazlığın çıkması durumunda, ilk olarak, doğrudan işveren ve işçi veya temsilcisi arasında işyerindeki İslamcı Emek Konseyinde bir uzlaşma sağlanmaya çalışılacağını belirtmektedir (Madde 157). Bu hüküm de, İslamcı Emek Konseyinde işveren temsilcisinin bulunduğunu onaylamaktadır. İslamcı Emek Konseyleri'ne ilişkin yasanın Türkçe veya diğer Batı dillerinden birine çevrilmiş biçimini Ankara'daki İran Büyükelçiliği'nden ve uluslararası ilişkilerde tanıştığım İran İşçi Evi temsilcilerinden ısrarla birkaç kez istedim. Ancak bu konuda hiçbir yardımcı olmadı, yasa metnini temin etmedi. Bu tavrın nedeninin, İslamcı Emek Konseyleri'nin gizlenmek istenen yapısı olduğu kanısındayım.

¹⁷⁸ ILO Uzmanlar Komitesi, **Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations**, Cenevre, 1990, s.351; **Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations**, Cenevre, 1993, s.348.

¹⁷⁹ Saber, M., a.g.k., 1990, s.60.

¹⁸⁰ A.B.D. Devlet Bakanlığı, **Country Reports on Human Rights Practices for 1990**, Washington, 1991, s.1454 ve **Country Reports on Human Rights Practices for 1991**, Washington, 1992, s.1417.

İran'da mollaların yönetimi altında sendikal haklar tümüyle ortadan kaldırılmıştır. İran'da 20 Kasım 1990 tarihinde kabul edilen İş Yasası, işçi hakları ile sendikal hak ve özgürlükleri belirlemekte ve kısıtlamaktadır¹⁸¹.

Bu yasanın en önemli özelliği, işgücü satışını düzenlemesi açısından, tam bir kapitalist ilişki öngörmesidir. İran, uluslararası alanda kabul edilebilmek için, büyük olasılıkla bu yasanın hazırlanmasında bazı kapitalist ülkelerin yasalarından geniş ölçüde yararlanmışır. Yasanın düzenlenişi ve kapsamı bunu göstermektedir.

Yasaya göre "işçi," bir ücret karşılığı bir işveren için çalışan kişidir. İşveren ise, bir ücret karşılığında bir işçi çalıştıran gerçek veya tüzel kişidir (Madde 2 ve 3).

İslamcı düşünürlerin işçi-işveren ilişkilerine ilişkin öngördükleri bazı olumsuz uygulamalara ise İran İş Yasası'nda yer verilmemiştir. İşçi sınıfının gücü, bir önceki bölümde İslamcı düşünürlerin karşı çıktığı belirtilen konularda kazanımlarını korumuştur.

İslamcı düşünürler kıdem tazminatına karşı çıkmaktadırlar. Halbuki İran'da kıdem tazminatı uygulaması vardır (Madde 20, 27, 31, 32, 165).

İslamcı düşünürlerin çoğunluğu asgari ücrete karşı çıkmaktadır. İran'da asgari ücret uygulanmaktadır (Madde 41).

İslamcı düşünürlerin çoğu, çalışılmayan hafta tatili, genel tatil, mazeret izinleri ve yıllık izin için ücret ödenmemesi gerektiği görüşündedir. Halbuki İran'da hafta tatilinde (Madde 62), yıllık izinde (Madde 64 ve 65), evlilik ve yakınların ölümünde verilen mazeret izninde (Madde 73) ücret ödenmektedir.

İran İş Yasası, 1 Mayıs'ı da Emek Günü olarak ilan etmektedir (Madde 63).

İslamcı düşünürler, kadını "korunması gereken zayıf kişi" olarak değerlendirerek, kadınların işyerlerinde çalışmalarına genellikle karşı çıkmakta veya çalışmayı çok kısıtlayıcı kurallara bağlamaktadır. Ancak İran böyle bir görünümle uluslararası alanda kabul görmeyeceğini bildiği için, İş Yasası'na, "erkek veya kadın tüm bireyler, hukuk önünde aynı korumadan yararlanma hakkına sahiptir" hükmünü (Madde 6) getirmiştir. Aynı Yasanın 75. maddesi ise, kadınların tehlikeli, ağır ve zararlı işlerde çalışmayacağı konusunda düzenleme getirmiş ve bu konuda Çalışma ve Sosyal İşler Bakanını yetkili kılmıştır. Ancak Bakan'ın getirdiği düzenleme bilinmemektedir. ILO'nun bu konudaki eleştirileri düşünüldüğünde, Yasa'da uluslararası alanda hoş gözükmek için İslamcı ilkenin çığnendiği ve Bakan'ın düzenlemelerinde ise İslamcı ilkeye, günün koşulları ölçüsünde, uyulmaya çalışıldığı düşünülebilir.

Bunlara karşılık, bazı konularda İslamcı ilkeler Yasa'da yer almaktadır. Yasada, "deri rengi, ırk, dil ve benzerleri herhangi bir ayrıcalık veya ayrımcılık oluşturmaz" denilirken, bu konudaki evrensel düzenlemelerde yer alan "dini inanç" kavramı dışta bırakılmışır (Madde 6).

Süresi belirli hizmet akdinin tek tarafı olarak feshedilemeyeceği ilkesi de İslamcı anlayışla çelişmemektedir (Madde 25).

¹⁸¹ Yasa metni için bkz. ILO, **Labour Law Documents**, 1991/3, Cenevre, 1991, s.26-50.

Ücretlerin belirlenmesinde devletin üstlendiği anti-demokratik rol de İslamcı düşünürlerin görüşleri doğrultusundadır. Yasa, ücretlerin, Yüksek Emek Konseyi'nin tavsiyesi üzerine Çalışma ve Sosyal İşler Bakanı'nın onayıyla belirleneceğini belirtmektedir (Madde 35/2). Yüksek Emek Konseyi ise, Çalışma ve Sosyal İşler Bakanı ve kendisinin önereceği ve Bakanlar Kurulu tarafından onaylanacak iki kişi, üç işveren temsilcisi ve üç işçi temsilcisinden oluşmaktadır (Madde 167).

İş Yasası'nın 130. maddesine göre, "üretim, endüstri, tarım, hizmetler ve lonca birimlerindeki işçiler, İslam kültürünün propagandasını yapmak ve İslam kültürünü yaymak, İslam devriminin kazanımlarını savunmak ve İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın 26. Madesinin uygulanmasını sağlamak amacıyla islamcı birlikler ve dernekler oluşturabilir."

Yasanın 131. maddesinde ise, herhangi bir birimin işçilerinin, bir "İslamcı Emek Konseyi" kurabileceği belirtilmektedir. Bu konseyler, 135. maddeye göre, bölge ve ülke düzeyinde üst örgütlenmeye gidebilmektedir.

Yasanın 131. maddesinde, işçilerin ve işverenlerin loncalar ("guild societies") da kurabileceği belirtilmekle birlikte, meslek örgütlenmelerini anımsatan bu yapılanmanın özellikleri ve işleyişi konusunda güvenilir bilgi sağlanamamıştır. Bu uygulama, daha önce sözü edilen "Akile Sistemi"ni anımsatmaktadır.

Sendikaların bağımsızlığı ve sendikal özgürlükler açısından en kritik noktalardan biri, İş Yasası'nın 138. maddesidir. Bu madde, bu örgütlerin demokrasiyle ve özgür sendikacılıkla kesinlikle bağdaşmayan anti-demokratik bir yapıya sahip olduğunu bir kez daha göstermektedir: "İslam Devrimi Yüksek Yetkilisi (Velayat-e-fakih), gerekli gördüğü durumlarda, yukarıda sözü edilen örgüt veya derneklerin herhangi birine bir temsilci tayin edebilir." Diğer bir deyişle, devlet başkanlığını üstlenmiş ve Hz.Muhammed'in yetkilerine sahip olduğuna inanılan İslam hukukçusu, bu örgütlerin tümü üzerinde doğrudan etkilidir.

İş Yasası'nın 139. maddesine göre, toplu pazarlık yoluyla varılacak kararlar, "ülkenin yürürlükteki düzenlemelerine ve Hükümetin politikalarına" karşı olamaz. Özgür toplu pazarlık söz konusu değildir.

İş Yasası'nın 140. maddesine göre, taraflar arasında bağitlanan bir toplu iş sözleşmesi, "incelenmesi ve onaylanması" amacıyla Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı'na iletilir. Toplu iş sözleşmesi ancak Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı'nın, sözleşme hükümlerinin İran yasaları ve yönetmeliklerine ve Hükümetin karar ve karnamelerine aykırı olmadığını onaylamasının ardından yasal bağlayıcılık kazanır ve yürürlüğe girer (Madde 141).

Toplu pazarlık sürecinde veya bağitlanmış bir toplu iş sözleşmesinin uygulanmasında işçi ve işveren arasında bir uyuşmazlık çıkabilir. Uyuşmazlık işyerinde giderilemezse, önce bir Soruşturma Kurulu'na götürülür. İş Yasası'nın 158. maddesine göre, Soruşturma Kurulu, Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı'nın bir temsilcisi, İslamcı Emek Konseyleri tarafından atanacak bir temsilci ve bir işveren temsilcisinden oluşur.

Eğer taraflardan biri Soruşturma Kurulu'nun kararına itiraz ederse, anlaşmazlık konusu Uyuşmazlık Kurulu'na götürülür. Uyuşmazlık Kurulu, İş Yasası'nın 160. maddesine göre, İslam devletinin uzantısı olan işçi örgütlerinden üç temsilci, işverenlerden üç temsilci ve

Hükümetin üç temsilcisinden oluşur. Eğer taraflardan biri Uyuşmazlık Kurulu'nun kararına da itiraz ederse, uyuşmazlık konusunda Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı'nın vereceği karar kesindir.

İran'da grev yapmak ise "günah" kabul edilmektedir. Humeyni çeşitli konuşmalarında grevin günah olduğunu açıklamıştır¹⁸².

İran'daki şeriatçı yönetimden en fazla zarar gören diğer bir kesim ise, kadınlardır. Birleşmiş Milletler yetkilileri tarafından hazırlanan raporlara göre, kadınların yüksek öğrenimde tarım, mühendislik, madencilik ve metalurji dallarında eğitim görmeleri ve yargıç olmaları yasaklanmıştır. İran Anayasasının 163. maddesi uyarınca 14 Mayıs 1982 tarihinde kabul edilen bir yasa ise, yalnızca erkeklerin yargıç olabileceğini belirtmektedir. Kadınlar arasında işgücüne katılım oranı ise yüzde 13'ten yüzde 6,5'e gerilemiştir¹⁸³.

İran'da grevlerin ve işçi gösterilerinin yasaklanması için 1993 yılı Ekim ayında yeni bir yasanın kabul edildiği bildirilmektedir¹⁸⁴.

Şeriatçıların herkese iş vaadlerine ve İran-İrak savaşında yüzbinlerce genç erkeğin ölecek işgücü piyasasından çekilmesine karşın, İran'da işsizlik artmaktadır. 1986-87 nüfus sayımı sonuçlarına göre işsizlerin sayısı 1,9 milyondur. Buna göre, işgücünün yüzde 15'i işsizdir. Hükümet tarafından 1989 yılında yapılan açıklamalar ise, işsizlerin sayısının 2,3 milyon olduğunu belirtmektedir. Ancak gerçek işsizliğin bu sayının çok üstünde olduğu ileri sürülmektedir¹⁸⁵.

İran'da 1979 yılında işsizler hareketinin mücadelesi sonucunda kısa bir süre için "işsizlik kredisi" uygulamasının getirilmesini sağlanmıştı. Ancak bu uygulama daha sonra kaldırıldı. Şeriatçı yönetim, 1986 yılında, uluslararası piyasalarda petrol fiyatlarının düşmesinin artırdığı işsizliğin toplumsal tepkilerini azaltmak amacıyla bir işsizlik sigortası uygulaması getirmek zorunda kaldı. Ancak bu işsizlik sigortasından yararlanabilmek için öngörülen koşullara bağlı olarak, Hükümetin açıklamalarına göre, iki yıllık uygulamanın ardından yalnızca 10 bin kişi bu sigortadan yararlanabiliyordu¹⁸⁶. Yasaya göre, 2 Mart 1986 tarihinden sonra işsiz olanlar bu haktan yararlanabiliyordu. İşsizlik sigortası primi işçinin ücretinin yüzde 3'ü kadardı ve işveren tarafından ödeniyordu. İşsizlik yardımı asgari ücret düzeyindeydi. İşçinin bakmakla yükümlü olduğu 4 kişinin herbiri için bu miktar yüzde 20 oranında artırılıyordu. İşsizlik sigortası ödemesi bekarlar için 12 ay, evliler için 24 ay süreliydi¹⁸⁷.

İran'da 1989 yılında sanayi işçilerinin aylık ortalama ücreti ise 40 doların biraz üzerindediydi. Asgari ücret ise günde 0,7 dolardı.¹⁸⁸ 1994 yılı aylık asgari ücret 42 dolar olarak belirlenmişti¹⁸⁹

¹⁸² Saber, M. , a.g.k., s.29; **Labor Solidarity**, Yaz 1991, s.8..

¹⁸³ **Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations**, Cenevre, 1993, s.348.

¹⁸⁴ ICFTU, **Annual Survey of Violations of Trade Union Rights-1994**, Brüksel, 1994, s.93.

¹⁸⁵ Saber, M., a.g.k., 1990, s.13.

¹⁸⁶ Saber, M., a.g.k., 1990, s.33.

¹⁸⁷ U.S.Department of Health and Human Services, **Social Security Programs Throughout the World**, Washington, 1992, s.144.

¹⁸⁸ Saber,M., a.g.k., 1990, s.23.

¹⁸⁹ **Democratic Union of Iranian Workers**, İlbahar 1994, s.2.

III. HAK-İŞ KONFEDERASYONU

HAK-İŞ Konfederasyonu 1976 yılında İslamcı bir sendikacılık hareketi yaratmak ve sendikacılık hareketini Türkiye'de İslamcı bir düzen kurmada kullanmak amacıyla kuruldu. Ancak mevcut düzende İslamcı bir sendikacılığın uygulamasını geliştiremediği gibi, kuramını da yaratamadı. HAK-İŞ yönetiminin izlediği stratejide, özellikle 1989 ve sonrasında, önemli bir değişiklik yaşandı. HAK-İŞ, şeriatçılığın demokrasi karşıtı ve hatta düşmanı kimliğini gizleyerek, İkinci Cumhuriyetçi bir çizgi içinde daha ince bir İslamcılık yaptı. 1984 ve sonrasında üye sayısının artmasına ve tabanın siyasal kimliğinin çeşitlenmesine bağlı olarak, İslamcı kimlik daha ince yöntemlerle korundu. Ancak, Et ve Balık Kurumu'nun özelleştirilme sürecinde HAK-İŞ'in üstlendiği rol, HAK-İŞ'i ciddi bir bunalıma soktu.

Kitabın bu bölümünde HAK-İŞ'in ağırlıklı İslamcı yanı incelenecektir. HAK-İŞ'in ve bağlı sendikaların diğer etkinlikleri, Konfederasyon'un genel yapısının ve işleyişinin kavranması açısından gerekli görüldüğü ölçüde ele alınacaktır.

Türkiye'de 12 Eylül 1980 öncesinin sendikacılığının önemli özelliklerinden biri, siyasal örgütlerle yakın ilişkiydi. Yürürlükteki yasalar sendikaların siyasal partilerle örgütsel ilişki içine girmesine izin vermiyordu. Sendikalar da, böyle bir açık ilişkinin yaratacağı bazı sakıncaların bilincindeydi. Bu nedenle ilişki genellikle gayri-resmi biçimde sürdürüldü. TÜRK-İŞ, kendine özgü bir "partilerüstü politika" izlerken, DİSK, MİSK ve HAK-İŞ'in siyasal partiler veya hareketlerle ilişkileri çok daha sıcaktı. HAK-İŞ'in 1976-1980 dönemi bu açıdan ve kapitalist toplumda İslamcı sendikacılık hareketini yaratma çabası yönüyle ilginçtir.

1976-1980 döneminde iktidardaki siyasal partinin devletin çeşitli alanlardaki olanaklarını siyasal yandaşları için kullanması uygulaması son derece yaygındı. Bu olanakların ilişkide bulunan sendikal örgütlenme için seferber edilmesi de özellikle MSP saflarında güçlü bir eğilimdi. HAK-İŞ'in kurucularından Öz Yol-İŞ'in 1976 yılındaki etkinlikleri ve bunun yol açtığı Konya Yol-İş grevi bu açıdan önemli bir örnek oluşturmaktadır.

HAK-İŞ, tüm sendikal anlayış ve yapılara alternatif bir İslam sendikacılığı yaratma iddiasıyla çıktı. Bu açıdan Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bir "ilk"tir. Ancak bu iddia, ne kuramsal düzeyde, ne de pratikte gerçekleştirilebildi. HAK-İŞ, yönetiminde İslamcılarının yer aldığı bir örgütlenme olarak kaldı. HAK-İŞ'in 1976-1980 ve 1980-1995 etkinliklerinde ve sendikal anlayışında "İslamcı" alternatif olarak değerlendirilebilecek önemli bir özellik görülmemektedir. Ancak ilk baştaki çıkış başlıbaşına önemli bir girişimdir.

HAK-İŞ, 1976-1980 döneminde şeriatçıların denetiminde ve güdümünde bir örgütlenmeydi. HAK-İŞ'in belirleyici özelliği, sendikal örgütlülüğün ve mücadelenin, Türkiye'de şeriata dayalı bir toplumsal ve siyasal düzen kurma hedefine bağımlı kılınmasıydı. Bu dönemde, kapitalist düzendeki sendikal örgütlülüğün bu amaçla kullanılması çabası ile, kapitalist düzenin bağrından başlayarak bir İslamcı Sendikacılık geliştirme çabası içiçe geçti.

HAK-İŞ'in 1980-1986 döneminde İslamcı hedefler ve söylem önemliydi. Ancak, DİSK'in faaliyetinin durdurulması sonrasında bazı işkollarında DİSK'e bağlı sendikaların üyeleri HAK-İŞ'e bağlı sendikalara kayınca ve günlük sendikal mücadele ön plana çıkınca, HAK-İŞ'in

söyleminde ve uygulamalarında önemli bir değişim yaşandı. Şeriatçı unsurların rolü ve etkinliği bir ölçüde azaldı. Ayrıca, bu dönemde şeriatçıların bir bölümü İkinci Cumhuriyetçilik strateji ve ittifakını benimsedi. Bunlara bağlı olarak, HAK-İŞ, daha çağdaş ve mücadeleci bir görünüm sergilemeye çalıştı.

1986-1995 döneminde Türkiye'de şeriatçı çevrelerin diğer düzen-karşıtı eğilimlere karşı izlediği politikada da köklü bir değişim yaşandı. Bazı şeriatçılar dürüst bir biçimde demokrasiye karşı olduklarını açıkça ifade ederken, şeriatçıların bir bölümü, demokrasi hedefini ön planda tutar gibi göstererek, etkinliklerini artırma çabasına girdiler.

Bu dönemde şeriatçılarla sosyal demokrat ve sosyalist hareket arasındaki ilişkiler bile sıcaklaştı. HAK-İŞ Dergisi'nin Mayıs 1986 sayısında "Türkiye Sosyalizminin Papazları" yazısından 6 yıl sonra toplanan HAK-İŞ 7. Genel Kurulu'nda Fehmi Işıklar, Doğu Perinçek, Kemal Nebioğlu konuştu. HAK-İŞ'in 1992 yılında topladığı Anayasa Kurultayı'ndaki konuşmacılardan biri de Sadun Aren'di. HAK-İŞ Genel Eğitim Sekreteri Salim Uslu, Moskova'ya gittiğinde Nazım Hikmet'in mezarı başında resim çektirip, HAK-İŞ Dergisi'nde yayınlatabildi¹⁹⁰.

HAK-İŞ Genel Eğitim Sekreteri Salim Uslu, İSAV tarafından 12-13 Mart 1988 günleri İstanbul'da düzenlenen "İslam'da İşçi-İşveren İlişkileri" konulu tartışmalı toplantıda yaptığı konuşmada şunları söylüyordu:

"Sendikaların ve işçilerin teknik ve hukuki sorunları ile sosyal, ekonomik ve ideolojik sorunları vardır. Bu sorunlarla ilgili kapitalizmin görüşü net bir şekilde bilinmektedir. İşçilerin de bu sistemden bekledikleri bir şey olmadığına göre ya sosyalist anlayış ya da İslam noktasında bir tercih durumundadır." ¹⁹¹

HAK-İŞ'in içinde şeriatçı olmayan kesimlerin etkisinin artmasının yanı sıra, şeriatçıların bu dönemde değişen bu politikası da, HAK-İŞ'in kamuoyu önündeki görünümünü olumlu doğrultuda etkiledi. Şeriatçıların bir bölümü ve HAK-İŞ'in içindeki bazı İslamcılar, "İkinci Cumhuriyetçi" cephe içinde "çağdaş" bir görünüm aldılar. Ancak bu dönemde bile İsrail, Batılılaşma ve faiz karşıtlığı, laiklik konusunda sorgulayıcı bir tavır ve dayanışmacılık anlayışı (kara ve mülkiyete katılım) sürdürüldü.

Hizbullah ve İBDA-C gibi örgütlerin şeriat düzenini kurmayı amaçlayan, demokrasiye açıkça karşı çıkan silahlı terör eylemleri, Almanya'da özellikle Cemalettin Kaplan'ın ve Avrupa Milli Görüş Teşkilatı'nın etkinlikleri, Sivas'taki 2 Temmuz 1993 katliamı ve 27 Mart 1994 yerel seçimlerinin ardından Refah Partisi'nin kazandığı belediyelerde izlenen politikalar, Türkiye'de şeriatçılarla ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesine yol açtı. 1994 yılında 1 Mayıs'ın Demokrasi Platformu tarafından kutlanması öncesinde ortak bildiriye "laikliğin" konması konusunda çıkan tartışma ve HAK-İŞ'in tüzüğünde laikliğin, demokrasinin ve cumhuriyetin bir hedef olarak belirlenmemiş olması, HAK-İŞ'in diğer sendikalarla ilişkilerinde ciddi sorunlar yarattı. HAK-İŞ'in çeşitli belgelerinde yer alan açık veya gizli şeriatçılık izleri gündeme getirilmeye başlandı.

HAK-İŞ şimdi bir dönüm noktasındadır.

¹⁹⁰ HAK-İŞ Dergisi, Ekim 1993, s.52.

¹⁹¹ HAK-İŞ, 6. Olağan Genel Kurul Faaliyet Raporu, Ankara, 1989, s.199.

HAK-İŞ içindeki şeriatçı unsurlar ya ülkemizde şeriatçı akımların yeterince güçlendiğini düşünerek, laikliği kabul etmeyen bir çizgiyi açıkça izleyecektir; yada HAK-İŞ içindeki şeriatçı unsurların etkisi iyice azalacak ve HAK-İŞ gerçekten bir işçi örgütü olma özelliğine kavuşacaktır.

A. HAK-İŞ'in Kuruluşu ve Sendikacılık Anlayışı

Milli Selamet Partisi (MSP) 1976 yılında Milliyetçi Cephe Hükümetinde koalisyon ortağıydı. Çalışma Bakanı da MSP'li Ahmet Tevfik Paksu idi. Ahmet Tevfik Paksu, 1976 yılı Ağustos ayı başlarında "Milli Selamet zihniyetindeki işçi sendikalarını bünyesinde barındıran bir konfederasyon kurulması için ön çalışmaların başladığını" açıkladı. Paksu şöyle devam etti¹⁹²:

"Gelecekte Türkiye'nin bütün müesseseleri Milli Selamet zihniyetinde işçi isteyeceklerdir. Eğer işveren fabrika ve işyerlerinde randıman istiyorsa, işçisinde bu niteliği arayacaktır. Ayrıca Milli Selamet zihniyetine sahip işçi bugün rızkını başka bir konfederasyondan aramak zorunda kalmayacaktır. Kendi konfederasyonumuzu kurarak, haklarımızı müdafaa edeceğiz."

HAK-İŞ Genel Sekreteri Mustafa Taşçı da 1977 yılında genel çizgilerini şöyle ifade ediyordu:

"Konfederasyonumuz Türkiye'mizde diğer konfederasyonların alet oldukları, ya da dümensuyuna girdikleri komünizm, kapitalizm, sosyalizm gibi kökü milletimize ait olmayan yabancı ve yıkıcı akımların karşısında olup, gerçek ve mutlak fikrin, yani İslamın inanç ve yaşayış çemberi içinde yeni bir sendikacılık anlayışını yerleştirmeye ve tatbik etmeye çalışmaktadır."¹⁹³

"Kapitalizm zengini daha zengin ve fakiri daha fakir yapan sistemin adıdır. Komünizm ise sömürüyü zenginden alıp devlete devreden sisteme denir. Her iki düzende de hakkı yenen, sömürülen, emeğinin karşılığını alamayan işçidir. İslami anlayışta emek kutsaldır. Sömürü yoktur, sömürene ve sömürücüye islamcı anlayışta hayat hakkı tanınmaz. Bu anlayışı benimseyen ve dünya görüşünü kamuoyuna ilk takdim eden sendikal kuruluş Hak-İş Konfederasyonudur."¹⁹⁴

HAK-İŞ'in çizgisi konusunda Sabri Adıyaman'ın değerlendirmesi de şöyledir ¹⁹⁵:

"Hak-İş, Türkiye'deki islamcı akımın işçi hareketi içindeki yansımasıdır, denilebilir. İşçi hareketi içinde çeşitli dünya görüşleri değişik sendika ve konfederasyonlar halinde kristalize olurken, bu hareket içindeki islami potansiyel, Hak-İş olarak gün yüzüne

¹⁹² Cumhuriyet, 5 Ağustos 1976.

¹⁹³ Akıncı Dergisi, Sayı 2, Haziran 1977; aktaran, Adıyaman, Sabri, "Türkiye Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu," Düşünce, Sayı 12, Mart 1978, s.27-28.

¹⁹⁴ Akıncı Dergisi, Sayı 2, Haziran 1977, aktaran, Adıyaman, S., a.g.m., 1978, s.38.

¹⁹⁵ Adıyaman, S., a.g.m., 1978, s.21-22.

çıkıştır... Hak-İş'le islami potansiyel arasında kurduğumuz ilişki de bir özdeşlik ilişkisi değil, bir kısmi temsil ilişkisidir. Başka bir ifade ile Hak-İş, islamcı dünya görüşüne bağlı işçi potansiyelinin bütününe değil, bir kısmını temsil etmektedir."

HAK-İŞ Konfederasyonu 22 Ekim 1976 tarihinde kuruldu¹⁹⁶. Kurucu sendika ve sendikacılar aşağıda sunulmaktadır:

Mustafa Taşçı, Öz Yapı Sen Genel Başkanı (Ankara)
Mehmet Asena, Öz Süt Kur Genel Başkanı (Ankara)
Abdülhakim Kaplan, Öz Demir İş Genel Başkanı (İskenderun)
Hakkı Büyükhartut, Öz Yol İş Genel Başkanı (Konya)
Muharrem Gökhan, Öz Dokuma İş Genel Başkanı (Malatya)
Mustafa Noyan, Öz Gıda İş Genel Başkanı (Sivas)
Zübeyir Yetik, Öz Metal İş Genel Başkanı (İstanbul)

Konfederasyon'un geçici icra kurulu şöyle oluştu:

Genel Başkan : Mustafa Taşçı
Genel Sekreter: Zübeyir Yetik
Genel Mali Sekreter : Muharrem Gökhan
Genel Eğitim Sekreteri: Mehmet Asena
Genel Teşkilatlandırma Sekreteri: Abdülhakim Kaplan

HAK-İŞ'in Kuruluş Beyannamesi'nde şöyle deniliyordu:

"Bugüne kadar cüceler sirkinde herkül postuna bürünmüş federasyon ve konfederasyonlar madde planında dev görünümü arzederken bugün mana planında çökmüşlerdir."¹⁹⁷

"Şu anda kurulduğunu müjdelediğimiz Hak-İş, işte bu ortamda işçimizin gerçek temsilcisi olacaktır. Öyle bir temsilci ki, Hakka teslimiyetle iç içe işçinin hakkını, hak namına, adalet namına, Millet malına zarar vermeden milli ve manevi ölçüler içerisinde korumak prensibindedir."¹⁹⁸

"İşçimize huzur ve saadet getirilmelidir. Huzur ve saadet iş barışının, işçi işveren ahenginin ve ücret dengesinin hak ve hakikata uygun biçimde düzenlenmesi ile mümkündür. Hak-İş bu konuda da hassasiyet gösterecektir..."

¹⁹⁶ MİSK'in (Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu) ve HAK-İŞ'in (Türkiye Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu) kuruluşlarının iki önemli işçi eyleminin ardından gerçekleşmesi herhalde rastlantısal değildir. MİSK, MİLLİ-İŞ MİSK Konfederasyonu adıyla 23 Haziran 1970 tarihinde, diğer bir deyişle, 15-16 Haziran 1970 olaylarından bir hafta sonra kuruldu (Bkz. Koç, Y., "MİSK'in Önlenebilen Yükselişi," **Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Yapraklar**, Ataol Yay., İstanbul, 1992, s.314-329). HAK-İŞ'in kuruluşu ise, Devlet Güvenlik Mahkemelerine karşı DİSK tarafından ülke çapında 16-20 Eylül 1976 tarihlerinde düzenlenen eylemin sonrasındadır. 1971 yılında da Hak-İş isimli bir örgütlenme vardır. Ancak bu konuda elimde bir gazete haberinden fazla bir bilgi yok. 18.8.1971 tarihli **Bizim Anadolu Gazetesi'nde** "Hak-İş Kongresi ve Meselelerimiz" başlıklı bir haberde, "Hak-İş genel kurulunda Ülkücü İşçiler Birliği Genel Sekreteri Muhittin Çolak"ın konuşma metni veriliyor.

¹⁹⁷ HAK-İŞ, **Kuruluş Beyannamesi**, Ankara, 1976, s.2.

¹⁹⁸ HAK-İŞ, a.g.k., 1976, s.5.

"Hak-İş Hak yolda işçinin de, işverenin de hakkının çiğnenmesine müsaade etmeyecektir. İşverenin de işçilerimiz sırtından aşırı kazanç teminine imkan vermeyecektir."¹⁹⁹

"Hak-İş işçi ve işverenin hakkını hak terazisinde tartacak, korkmadan, yılmadan haklı olana hakkını teslim edecektir."²⁰⁰

2 Kasım 1976 günü yapılan basın toplantısında, HAK-İŞ Genel Sekreteri Zübeyir Yetik, Türkiye'de işçi sınıfının olmadığını, Türk tarihinde sınıflar olmadığını, sınıf kavramının batı ideolojilerinin eseri olduğunu" söyledi. Zübeyir Yetik, HAK-İŞ'in kuruluşta 20 bin dolayında işçiyi temsil ettiğini iddia etti²⁰¹.

HAK-İŞ Anatüzük'ünde "Gaye" ve "Prensip" maddeleri şöyleydi:

"GAYE: HAK-İŞ Konfederasyonu, manevi değerlere saygıyı, Hak ve Hukuk kaidelerine bağlılığı temin, işçi-işveren kardeşliğini kurmak suretiyle iş barışını tesis; mevcut nüfusun kardeşliğine dayalı, "Yeniden Büyük Türkiye'yi kurmak, adil ücret sistemini getirip alınterini değerlendirmek; yaygın ve süratli sanayileşme çalışmalarlarıyla birlikte **işyeri ortaklığına imkan vermek için** her türlü gayreti sarfetmeyi ana gaye ittihaz etmiştir."

"PRENSİPLER:

"1) HAK-İŞ manevi değerlere saygılı, Hak ve hukuka bağlı fertler yetiştirmek için her türlü imkanı kullanır. Komünizmi, Siyonizmi ve Faşizmi aynı derecede tehlikeli görür. Kökü dışarda olan bu üç zulüm sistemine karşı mücadeleye kararlıdır. Mücadelede de, manevi değerlerden, bin yıllık tarihten, milli birlik ve beraberlikten destek alır.

"2) HAK-İŞ iş barışını sağlayıp bu suretle hem verimi arttırmak ve hem de içtimai huzuru temin etmek için işçilerle işverenler arasında kardeşliğin tesisine gayret sarf eder.

"3) HAK-İŞ sınıf mücadelesine fırsat veren gayri adil ücret sistemini, bölgeler arası rekabete vesile olan iltimasları, topyekun fukaralığı bertaraf etmek için gayret sarfeder.

"4) HAK-İŞ alınterine hürmetkar işveren, **ibadet aşkıyla çalışan işçi** yetiştirmek için her türlü eğitim ve öğretim imkanlarını hazırlar, şumullendirilmesine de çaba gösterir.

"5) **HAK-İŞ işçi aidatlarını** alınterine eş sayarak, israf ve keyfi harcamadan kurtarıp **yatırımlara tevcih eder. Bu yolla kurulacak tesislere işçileri ortak yapmak sureti ile kardan hisse almalarını sağlayıp güçlenmelerine imkan hazırlar.**

"6) **HAK-İŞ faiz sistemi ile çalışan müesseselerin yerine kar ortaklığı esasını ikame edip maliyeti düşürmek için, hayat standartlarını yükseltmek, sermayeyi istismar vasıtası olmaktan kurtarmak için gerekli çabayı gösterir.**

"7) HAK-İŞ memleketimizin kalkınmasını da, bağımsızlığını da, ağır sanayinin kurulmasında görür. Bu inançla Konfederasyonumuz bütün imkanlarını bu yolda kullanır.

¹⁹⁹ HAK-İŞ, a.g.k., 1976, s.14.

²⁰⁰ HAK-İŞ, a.g.k., 1976, s.16.

²⁰¹ **ANKA Haber Bülteni**, 4.11.1976.

"8) HAK-İŞ adil vergi sisteminin gerçekleştirilmesi, verginin servetten alınması, vergi kaçakçılığının kesinlikle önlenmesi için ilgili merciler nezdinde müessir teşebbüslerde bulunur."

HAK-İŞ tüzüğü'nün gaye ve prensipler bölümünde, örgütlenmenin İslamcı hedefleri çeşitli biçimleriyle gözükmeştir. "İbadet aşkıyla çalışan işçi" veya mülkiyete katılıma ilişkin hedefler, daha önce ele alındığı gibi, şeriatçıların işçi-işveren çelişmesini yumuşatmak ve sömürüyü yoğunlaştırmak için öngördükleri temel yollardan biridir. HAK-İŞ, işçilerin işyerine ortaklığının, İslamcı anlayışın bir unsuru olarak, "Hakkaniyete uygun prensipler içinde" ve işçiyle işverenin karşılıklı rızalarıyla alınacak tedbirlerin uygulanması sonucunda gerçekleşeceğini iddia etmekteydi²⁰² HAK-İŞ'in 1995 yılında Et ve Balık Kurumu'nu, çeşitli hile-i şeriyelerle satın alma çabası, HAK-İŞ'e başından itibaren damgasını vuran bu şeriatçı özelliklerin bir uzantısıdır.

Altıncı maddede de belirtildiği gibi, İslamcıların kapitalizme itirazları, bir tüccarın veya sanayicinin banka sermayesine itirazı ile sınırlıdır. İslamcıların gözünde kapitalizm faiz düzenidir. Faiz bir biçimde engellenirse veya etkisiz kılınırsa, kapitalizm sona ermektedir. Daha ilerki bölümlerde ele alınacağı gibi, HAK-İŞ'e bağlı sendikaların bir bölümünün tüzüklerinde kapitalizme karşı olduklarının ifade edilmiş olmasının anlamı da faize karşı olmakla sınırlıdır.

HAK-İŞ Anatüzüğü'nün 5. Maddesi, Konfederasyon ile siyasi parti arasındaki ilişkiyi şöyle düzenliyordu:

"Hak-İş siyasi partilere karşı mutlak bağımsızlığını korur, siyasi partilerle organik bağ kuramaz. Hak-İş kendi hedef ve gayelerini tahakkuk ettirmek için herhangi bir siyasi partiyi destekler. Desteklemenin şekil ve şartlarıyla kararları HAK-İŞ icra ve yönetim kurullarının ortak toplantısında karara bağlanır. Bu karar, Kurulların üye tam sayısının salt çoğunluğu ile alınır."

HAK-İŞ, faiz, vergi, milli eğitim, kalkınma, dış politika, ücret ve kar ortaklığı gibi konularda Milli Selamet Partisi ile aynı görüşteydi. Ayrıca, kullanılan "manevi ve ahlaki kalkınma," "milli, güçlü, yaygın ve süratli kalkınma," "montaj değil, milli ağır sanayi," "uydu değil, lider Türkiye" gibi kavramlar da ortaklı.

Hak-İş'in ilk tüzüğü'nde laiklik, cumhuriyet ve demokrasi kavramları yer almıyordu. 1995 yılında da yer almamaktadır.

HAK-İŞ'in ilk amblemi, bir hilal içinde fabrika ve cami silüetinden oluşuyordu.

HAK-İŞ'in bu dönemde toplu sözleşmelere koymaya çalıştığı haklar arasında namaz izni, cuma namazı tatili ve her işyerinde bir mescit yapılması da yer alıyordu.

²⁰² HAK-İŞ, "Ücretler ve Sosyal Siyaset Hakkında Mütalaa ve Teklifler," s.4; aktaran, Adıyaman, S., a.g.m., 1978, s.35.

B. 1977-1980 Döneminde HAK-İŞ

HAK-İŞ'in I. Olağan Genel Kurulu 13 Şubat 1977 günü toplandı.

Genel Başkanlığa Milli Selamet Partisi Çorum eski milletvekili Yasin Hatipoğlu, Genel Başkan Vekilliğine Mehmet Asena, Genel Sekreterliğe Mustafa Taşçı, Genel Mali Sekreterliğe Muharrem Gökhan, Genel Eğitim Sekreterliğine Zübeyir Yetik, Genel Teşkilatlanma Sekreterliğine Abdülhakim Kaplan ve Hakkı Büyükharbut, Genel Mevzuat Sekreterliğine Mustafa Noyan seçildi.

HAK-İŞ'in I. Genel Kurulunda genel başkanlığa seçilen Yasin Hatipoğlu ve genel eğitim sekreterliğine seçilen Zübeyir Yetik bir süre sonra görevlerinden istifa ettiler. II. Genel Kurul toplandığında, Mustafa Taşçı Genel Başkan, Mehmet Asena Genel Başkan Vekili, Muharrem Gökhan Genel Sekreter, Hakkı Büyükharbut Genel Mali Sekreter, Abdülhakim Kaplan Genel Teşkilatlanma Sekreteri ve Mustafa Noyan da Genel Mevzuat ve Eğitim Sekreteri idiler.

HAK-İŞ, 12 Eylül öncesindeki hemen hemen tüm sendikalar ve konfederasyonlar gibi, Çalışma Bakanlığı'na yaptığı bildirimlerde gerçekdışı abartmalı üyelik rakamları verdi. Örneğin, HAK-İŞ'in 29.4.1977 gün ve 33 sayılı yazısında, HAK-İŞ'e bağlı sendikalarda 343.765 üyenin bulunduğu ileri sürülüyordu. HAK-İŞ'in 27.6.1979 gün ve 84 sayılı yazısında ise, Konfederasyon'un 108.101'u erkek ve 27.111'i bayan olmak üzere, 135.412 üyeye sahip olduğu iddia ediliyordu²⁰³.

HAK-İŞ Genel Sekreteri Mustafa Taşçı, kendisiyle yapılan ve 1977 yılı Haziran ayında yayınlanan bir görüşmede, Konfederasyon'a üye sendika sayısının 7'den 21'e ve bu sendikalarda örgütlü işçi sayısının da 20 binden 300 bine çıktığını ileri sürmekteydi²⁰⁴. Bu iddialar tümüyle gerçekdışıydı.

HAK-İŞ Genel Başkan Vekili Mehmet Asena'nın 27.11.1977 tarihinde yaptığı bir açıklamaya göre ise, Konfederasyon 350 bin işçiyi temsil etmekteydi.²⁰⁵

1978 yılı başlarında HAK-İŞ'e üye sendikalar şunlardı:

- 1) Hak Tarım İş
- 2) Or-İş (Orman İşçileri Sendikası)
- 3) Öz Orman İş
- 4) Hak Maden İş
- 5) Öz Gıda İş
- 6) Öz Teksif
- 7) Öz Dokuma İş
- 8) Tek Met İş
- 9) Öz Basın İş
- 10) Öz Lastik İş
- 11) Tek Çimsa İş

²⁰³ 1982 yılında Çalışma Bakanlığı arşivindeki HAK-İŞ dosyasından aldığım bilgiler.

²⁰⁴ **Akıncı Dergisi**, Sayı 2, Haziran 1977; aktaran, Adıyaman, S., a.g.m., 1978, s.23.

²⁰⁵ Adıyaman, S., a.g.m., 1978, s.23.

- 12) Öz Demir İş
- 13) Öz Metal İş
- 14) Öz Donat İş
- 15) Hak Metal İş
- 16) Tüm San İş
- 17) Öz Yol Yapı İş
- 18) Hak Büro İş
- 19) Öz Petrol İş
- 20) Eğitim İş

Bu dönemde, Öz Yapı Sen ile Öz Yol İş sendikaları birleşerek Öz Yol Yapı İş'i oluşturdu. Öz Süt Kur ve Hak Gıda İş sendikaları ise, Öz Gıda İş Sendikası'na katıldı²⁰⁶.

HAK-İŞ 12 Eylül öncesinin silahlı eylemlerine karışmadı. Ancak, 1977 yılı Ağustos ayında Ankara'da HAK-İŞ'e ait bir arabada yapılan aramada 3 tabanca ele geçti. Arabada bulunan Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Bayındırlık Bakanlığı memurlarının evlerinde yapılan aramada da fünye, dinamit lokumu ve mermi ele geçirildi²⁰⁷.

HAK-İŞ 1977-78 yıllarında bir de yapı kooperatifi kurdu. Bu konuda yayınlanan bir ilanda şöyle deniliyordu²⁰⁸:

"HAK-İŞ Konfederasyonu: Herkese bir konut. Mes'ut bir yuva için betonarme veya prefabrik müstakil evler. Kayıt şartları için müracaat: HAK-İŞ, Meşrutiyet Cad.36-21-23, ANKARA, SS Hak Konut Yapı Kooperatifi."

HAK-İŞ'in II. Genel Kurulu 20 Mayıs 1979 tarihinde toplandı. Genel Kurul'a sunulan Çalışma Raporu'nda diğer işçi örgütleri ile ilgili olarak şu değerlendirmeler yer alıyordu:

"Dünyada ve Türkiye'de işçi hareketleri, HAK-İŞ Konfederasyonu'nun kuruluşuna kadar masonların ve siyonistlerin dümen suyunda akışını devam ettirmek mecburiyetinde kalmıştır."²⁰⁹

"Bugüne kadar cüceler sirkinde herkül postuna bürünmüş federasyon ve konfederasyonlar, madde planında dev görünümü arz ederken bugün mana planında çökmüşlerdir.

"Bu teşekküller milletimizin tarihine, milli ve manevi değerlerine, adet ve geleneklerine sahip çıkmadıkları gibi, bu değerlerimizi her fırsatta yıkmaya çalışmaktadırlar. Bu federasyon ve konfederasyonlar hiç bir zaman işçiyi temsil edememiştir. Zira Türk işçisi maneviyatçıdır. Milli değerlerimize bağlıdır. Ahlak prensibinde ise milletimizin bin yıllık tarihi geleneğine, örfüne ve adetine bağlı kalmıştır. İşçimizin bağlanmaya mecbur bırakıldığı bu mideci, maddeci, işveren ve patrondan yana olan federasyon ve konfederasyonlar bu sayılan hasletlerden kesinkes uzaktadırlar, onlar kardeşlikten, birlik ve beraberlikten, işçi işveren münasebetlerinde hak yolda olmaktan korkarlar.

²⁰⁶ Adıyaman, S., a.g.m., 1978, s.23.

²⁰⁷ Cumhuriyet, 15.8.1977.

²⁰⁸ İşçiler Uyanın, Hak Neşriyatı, Mart 1978, s.23.

²⁰⁹ HAK-İŞ, 2. Genel Kurula Sunulan Faaliyet Raporu, Ankara, 1979, s.7.

Takip ettikleri yol zorbalık, işçi istismarı, kavga, gürültü, işçi işveren düşmanlığı, iş yerlerini, Milli serveti yakıp yıkmak, tahrip etmek, işçiyi sebepsiz yere sokağa dökmekten ibarettir."²¹⁰

Hak-İş'in çeşitli konulardaki görüşleri, Başkanlar Kurulu'nun 1978 yılı Mart ayında yapılan toplantısında şöyle ifade ediliyordu²¹¹:

"1) HAK-İŞ hepsi de Yahudi güdümlü harici mihraklara tabi kızıl, pembe ve sarı sendikacılığın hainane oyunlarına mutlaka son verecektir. Mavi güdümlü sendikacılık yıkılacak, Milli Sendikacılık hakim kılınacaktır.

"2) **HAK-İŞ'in mücadelesi, HAK NİZAM için verilen mücadeleden ayrılamaz.** Yahudi güdümlü müesses kapitalist nizam hakimiyetini devam ettirdikçe, ne umumi olarak bütün halkın, ne de hususi olarak işçi kitlesinin meseleleri halledilemez. HAK-İŞ, sendikal mücadelenin işçi ücretlerinin artırılması için işveren üzerinde sadece bir tazyik unsuru olarak kullanılması gibi basit bir sendikacılık telakkisini reddetmektedir. **Sendikacılık, hak nizamın tesisi için bir silahtır. HAK-İŞ'in benimsediği sendikacılık telakkisi, hak nizamın tesisi uğrunda MİLLİ VE İNKILABCI SENDİKACILIK'tır.** Sun'i emek - sermaye, işçi - işveren çatışmalarının, sınıf kavgalarının ihdas edildiği mevcut nizam devam ettikçe, ne işçinin, ne de bütün halkın menfaatleri müdafaa edilemez. Emek ile sermayenin, işçi ile işverenin birbirlerini tamamlayan unsurlar haline geldiği, bütün Milletin manen ve maddeten kalkındığı, huzur ve refaha kavuştuğu **MİLLİ NİZAM'da, sendikal teşkilatlanma yerini bambaşka bir sisteme bırakacaktır.** Milli nizamda emek - sermaye, işçi - işveren münasebetleri ile çalışanlararası münasebetler, asla ne liberalo kapitalizmdeki, ne Sosyal-Demokrasideki, ne de komünizmdeki gibi tanzim edilmeyecektir. Çalışma hayatının tekrar tanzimi, bin senelik tarihi tecrübemizin mahsulü olacaktır."

Yukarıda da belirtildiği gibi, HAK-İŞ, sendikaların olmayacağı bir "Milli Nizam" için mücadele ediyordu. 1 Mayıs konusunda şu değerlendirme yapıyordu:

"Bu bayram, komünist yahudi bayramıdır. Yahudilik tarafından bütün dünyaya bir 'işçi bayramı' sıfatıyla bir MÜŞRİK bayramıydı. Milletimizin bu ve mümasili bayramlarla en küçük bir alakasının olmadığı muhakkaktır.

"Yahudi tarafından 1 Mayıs'ın bütün dünyaya empoze edilmesi, 1890 senesinde başlar. Bu tarihin tercihi, Amerika'daki Yahudi-Komünist tahrik ve tertibi neticesinde meydana gelen 'işçi hadiseleri' ile alakalıdır."²¹²

"HAK-İŞ camiası ve bütün Türk işçileri 1 Mayıs Yahudi Bayramını lanetlemekte ve 1 Mayıs'da hiçbir hal-ü karda bayram yapılmamasını, 1 Mayıs'ın tatil günü olmamasını istemektedir!

²¹⁰ HAK-İŞ, a.g.k., 1979, s.8.

²¹¹ HAK-İŞ, a.g.k., 1979, s.8-9.

²¹² HAK-İŞ, a.g.k., 1979, s.33.

"HAK-İŞ ve bütün Türk işçileri, 1 Mayıs'ların Beynelakvam Yahudiliğın ve onun hempalarının şenlik, şirretlik, azgınlık ve zafer günü olmaması için elinden geleni yapmıya kararlıdır!

"Bundan böyle 1 Mayıs'da hiçbir bayramın yapılmaması için her hak kullanılacaktır!"²¹³

İşin ilginç yanı şu ki, HAK-İŞ 1989 yılından başlayarak 1 Mayıs'ı kutlamaya başladı. 1994 yılında ise, dışlanmamak için, 1 Mayıs'ı "işçi sınıfının uluslararası birlik, dayanışma ve mücadele günü" olarak kutlamayı kabul etti.

HAK-İŞ Genel Başkanı Yılmaz basında yer alan bir açıklamasında şunları söylüyordu: "Biz ne çalışanları sokağa döktük, ne fabrika yaktık, yalnızca Hak'kı savunduk."²¹⁴

HAK-İŞ, İslamcı kimliğini "HAKK" sözcüğünü kullanarak ifade ediyordu. HAK-İŞ'in 3. Genel Kurulu'na sunulan çalışma raporunda şöyle deniliyordu²¹⁵:

"HAK-İŞ, kuruluşundan beri savunduğu HAKK davasına en zor günlerde dahi sahip çıkmasını bilmiş, bütün badirelerde özünü muhafaza etmiştir."

22 Ekim 1981 tarihinde HAK-İŞ'in kuruluşunun 6. yılında "Mesaj 6" olarak yayınlanan bildiride ise şöyle deniliyordu: "Beş yıldır HAKK'a davet ettik, etmekteyiz, edeceğiz."²¹⁶

Bu kavram daha sonraki yıllarda çok seyrek kullanıldı.

HAK-İŞ'in Birinci Olağanüstü Genel Kurulu 10 Şubat 1980 günü Ankara'da Milli Görüş Kültür Sarayı'nda yapıldı.

İkinci Genel Kurul ve daha sonrasında olağanüstü genel kurula giden süreç şöyle anlatılıyordu:

"2. Genel Kurul'da Konfederasyonu sevk ve idare edecek kurulların seçiminin başlangıç ve hitamında bir kısım delegelerin seçim, nisap ve usulü hususunda serdettikleri görüşler üzerinde yapılan müzakereler neticesinde teşekkül eden kurulların varlığı divan heyetince şüphyle karşılanmıştır. Kurulların usulüne uygun olarak teşekkül ettiği salt çoğunlukla kabul edilmekle beraber, Divan Heyeti bu hususta kesin bir karar bildirmeden Genel Kurulun kapanışını yapmıştır. Ortaya çıkan bu durum akabinde seçilen İcra Heyetinin Konfederasyonun çalışmalarının akim kalmaması ve bir yönetim

²¹³ HAK-İŞ, a.g.k., 1979, s.36-7. HAK-İŞ 1989 yılından itibaren 1 Mayıs'ı kutlamaya başladı. Bu değişimde, İran İslam Cumhuriyeti'nin 1 Mayıs'ı kutlaması etkili olmuş olabilir. Bu konuda bkz. İmam Humeyni, a.g.k., 1982, s.67 ve İran İslam Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, "**11 Ordubehişt - 1 Mayıs İşçi Günü,**" **Kudüs Günü Münasebetiyle**, 29 Haziran 1984, s.8-9. İran'ın 20 Kasım 1990 tarihli İş Yasası'nda da, 1 Mayıs, "Emek Günü" olarak resmi tatil ilan edilmiştir (Madde 63). HAK-İŞ, 1994 yılında ise, Demokrasi Platformu içinde 1 Mayıs'ı işçi sınıfının uluslararası birlik, dayanışma ve mücadele günü olarak kutladı.

²¹⁴ HAK-İŞ, **3. Genel Kurul Çalışma Raporu, 19-20 Aralık 1981**, Ankara, 1981, s.59.

²¹⁵ HAK-İŞ, a.g.k., 1981, s.39.

²¹⁶ HAK-İŞ, a.g.k., 1981, arka kapak.

boşluğunun olmaması için görev başına geçtiği müşahede edilmiştir. 2. Genel Kurul'da teşekkül eden kurullarda ortaya çıkan kısmi değişikliklerle beraber, seçilen heyet çoğunluğu görevlerini ifa etmeye devam etmişlerdir. Neticede gerek bu heyetin gerekse Divan heyetinin karşılıklı mutabakatları ile olağanüstü bir Genel Kurula gidilmesi Konfederasyonun çalışmalarının istikrar ve huzuru için gerekli olduğu idrak edilmiştir."²¹⁷

MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan, Genel Kurulda yaptığı konuşmada, işçilerin gerçek temsilcisinin HAK-İŞ olduğunu belirtti. Yapılan seçimlerde Aziz Yılmaz Genel Başkan, Necati Çelik de Genel Sekreter seçildi. Abdurrahman Bilici Genel Eğitim Sekreterliğine, Ahmet Yılmaz Genel Teşkilatlanma Sekreterliğine ve Abidin Özkara da Genel Mali Sekreterliğe getirildi²¹⁸. Ahmet Yılmaz bir süre sonra bu görevinden istifa etti.

HAK-İŞ üyesi sendikaların 12 Eylül öncesinde hiçbir grevi saptanamadı²¹⁹.

HAK-İŞ'in 12 Eylül'e kadarki dönemini Necati Çelik 1989 yılında İslam Mecmuası'na, son derece açık ve samimi bir biçimde, şöyle anlatıyordu:

"HAK-İŞ 1976'da kuruldu. O günlerde, özellikle siyasi hayattaki çeşitlilik ülkenin tümüne nasıl sirayet etmişse, çalışma hayatına da sirayet etmişti. O günlerde faaliyet gösteren konfederasyonların hemen hemen hepsi partiler tarafından parsellenmişti. Malum işte, DİSK CHP paralelinde, TÜRK-İŞ AP paralelinde, MİSK MHP paralelinde. HAK-İŞ MSP paralelinde faaliyet göstermişti. Bir tespit bakımından söylemekte fayda var: O dönemi yargılamak açısından söylemiyorum. O günün şartlarında belki o doğruydum. Ama ben şahsen partilerle işçi kuruluşlarının bu kadar içiçeliğine taraftar değilim. O günün şartlarında bir kısım zorlamalarla HAK-İŞ 1980'lere gelmiş. HAK-İŞ oyunun kurallarıyla götürülmek yerine, bir kısım gönül bağı olan insanların desteğiyle, yardımıyla, iteklemesiyle 80'lere gelmiş ve 80'lere gelmeden, örneğin, 1978'de iki hükümet değişikliğiyle HAK-İŞ neredeyse tuz buz olmuş, fiili varlık ortadan kalkmış. Bu tabii suni bir oluşum sonucudur. Bir görüş sizi şişirirse, o destekler çekilince, şişirmeler ortadan kalkınca, siz balon gibi sönüp gidersiniz. 1979'da HAK-İŞ adeta böyle bir gerçekle karşı karşıya kalmış. **1980 yılında yönetime geldiğimizde, HAK-İŞ hukuken varlığını sürdüren, ancak fiilen olmayan bir tabela kuruluş görünümünde idi.** Dediğim gibi, gayet tabii bir kısım zorlamalar olmuştur. Bunlara dirayetle karşı çıkılmamış, o günün iktidarının nimetleri adeta gözönünde bulundurularak oralarda bulunulmuş, iktidarlar değişince herkes işine bakar hale gelmiş, HAK-İŞ terkedilmiş . 1980'e gelindiğinde hakikaten ortada mefluç bir HAK-İŞ vardı. O şartlarda biz yönetime geldik ve geldikten

²¹⁷ HAK-İŞ, a.g.k., Ankara, s. 22.

²¹⁸ **AK-İŞ (Akıncı İşçiler Derneği) Haber Bülteni**, Sayı 3, Şubat 1980, s.14. HAK-İŞ Genel Eğitim Sekreteri Salim Uslu, 12 Eylül öncesinde Akıncı İşçiler Derneği Genel Başkan Yardımcısı ve AK-İŞ Dergisi abone işleri sorumlusuydu.

²¹⁹ Türkiye Denizciler Sendikası tarafından yayınlanan bir kitap, Türkiye'deki grevlerin dökümü açısından önemli ve ancak çok yetersiz ve eksik bir çalışmadır. Bu yayında şöyle denilmektedir: "Bilgi toplama aşamasında, Hak-İş'e bağlı herhangi bir sendika tarafından yapılmış bir greve rastlanmamıştır." (Türkiye Denizciler Sendikası, **Türkiye'de Yapılan Grevlerin Nicel ve Nitel Değerlendirmesi - 1963-1980**, İstanbul, 1987, s. 40.) 12 Eylül 1980 tarihinde Milli Güvenlik Konseyi tarafından ertelenen 178 işyerindeki grev (53.788 işçi) arasında Hak-İş üyesi sendikaların grevi bulunmamaktadır (**TÜBA İş, İşçi, Çalışma Bülteni**, Sayı 255, 22.9.1980, s.15).

bir kaç ay sonra 12 Eylül hareketi oldu... Dolayısıyla tabii bu dengeleri yeniden kurmak ve kamuoyuna verilen MSP - HAK-İŞ beraberliğini ortadan kaldırmak, büyümek için şarttı."²²⁰

Necati Çelik, kendisiyle 1992 yılı sonlarında yapılan bir görüşmede de şunları söylüyordu²²¹:

"80 öncesi kurulmuştur Hak-İş ve Erbakan Hoca'nın kuruluşunda büyük emeği var. 12 Eylül öncesinde bu kuruluş o partiyle yakın ilişki içinde olmuştur."

Necati Çelik, "80 öncesinde HAK-İŞ'in tüzüğünde 'işçi ve işveren arasında hakem rolü oynar' şeklinde bir madde var; bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?" sorusunu da şöyle yanıtlıyordu:

"Tabii, o 80 öncesi. Şu an var mı öyle bir şey? İşçi-işveren kardeşliği kurulacak, bilmem ne. Bunların hepsini ayıkladık. Hak-İş'in amblemini değiştirdik. Bir depresyon yaşadık. Bunların öncülüğünü ben yaptım."

Necati Çelik, "1980'de yönetime geldiniz. Tüzük maddesini ne zaman değiştirdiniz?" sorusunu da şöyle yanıtlıyordu:

"1986 kongresinde. 80 öncesi şartlarda MSP'nin dünya görüşleri çerçevesinde yazılmış bir tüzük."

C. Öz Yol-İş ve Konya Yol-İş Sendikası'nın Grevi

HAK-İŞ'in ve bu dönemde sendikaların iktidardaki siyasal partilerle ilişkisinin kavranabilmesi açısından, Konfederasyon'un kurucuları arasında yer alan Öz Yol-İş Sendikası'nın Karayolları Genel Müdürlüğü 3. (Konya) Bölgesi'nde yol açtığı greve kısaca bakmakta yarar vardır.

Karayolları Gn.Md. 3. Bölge Müdürlüğü'ne 19.12.1975 tarihinde Haluk Umar atandı. Haluk Umar'ın çalışmaları, Yol-İş Federasyonu Yürütme Kurulu imzasıyla 25.8.1976 tarihinde yayınlanan bildiriye şöyle anlatılmaktadır:

"Haluk Umar sırf parti çıkarları için işyerinde ve işkolunda tek yetkili sendika olarak Konya Yol-İş Sendikasını tanımamış, MSP'nin fikriyatını işçi arasına yaymak amacıyla Öz Yol-İş adında bir sendika kurdu muştur.

"Gerek 274 sayılı Yasa, gerekse iş yasaları, işverenin sendikalar arasında tarafsız kalmasını emrederken, Haluk Umar, devletin resmi araçlarını ve kendi makam arabasını Öz Yol-İş Sendikasına tahsis etmiş, işçilere bu sendikaya üye olmaları için onların ekmeği ile ve iş teminatları ile oynayacak ölçüde ağır baskılar uygulamıştır... Dışarıdan MSP üyesi muvakkat işçi getirmiştir... Bölge Müdürü vatani görevlerinden dönen eski karayolcuları işe almamış, bunların kadrolarını MSP'li kimselerle doldürmüştür. Boş pozisyonlara eski işçilerin öncelikle alınacağı yolundaki toplu iş sözleşmesinin 19uncu maddesi hükmüne rağmen, bu pozisyonlara... MSP'li mevsimlik

²²⁰ İslam Mecmuası, Haziran 1989, aktaran: HAK-İŞ, a.g.k., 1989, s.254.

²²¹ İkin'e Doğru, 13 Aralık 1992, s.36.

işçiler getirilmiştir. Haluk Umar, kurduğu Öz Yol-İş sendikasına üye kazanabilmek için mevsimlik işçi alımında, bu sendikaya ve MSP'ye kayıt şartı aramış, eski işçilere de Öz Yol-İş'e geçmeleri için çeşitli baskılar uygulamıştır. Bu baskı yollarının en başında Konya Yol-İş'ten ayrılmamakta direnen işçilerin başka şube ve şantiyelere tayini gelmektedir."²²²

Konya Yol-İş Sendikası Seydişehir işyeri baştemsilcisi Mevlüt Karaođlu ve temsilcisi Hüseyin Özdiker 9 Haziran 1976 günü Konya Yol-İş Sendikası Başkanlığı'na şöyle bir yazı gönderdiler:

"9.6.1976 günü işyerimize gelen, kendilerinin Öz Yol İş yöneticileri olduklarını iddia eden aşağıda isimleri yazılı 5 kişi, tam öğle yemeğinde yemekhanemize girdiler. Öz Yol İş Başkanımı, şantiye şefinizden sizinle toplantı yapmam için izin aldım, Kahvehaneye toplanın, dedi. Temsilciliğimiz olarak kendilerine gereken cevabı verdik ve bütün üyelerimiz Öz Yol İş yöneticilerine gereken dersi vermiş olup, biz başka sendika ve yönetici tanımıyoruz, dedik. Dağıldık. Gelen Öz Yol İş yöneticileri kahvehanede sadece 4 kişi ile toplantı yaptılar... Öz Yol İş yöneticileri pilakasız Fort bir minübüsle geldiler, geldikleri gibi de gittiler. Kendilerine baştemsilci olarak vermiş olduğum cevabı beğenmemişler, hemen benim işime son verdireceklermiş. Durum budur. Öz Yol İş yöneticilerini kovduğumuz için huzurluyuz, mutluyuz. Gelen Öz Yolcular şunlardır: Hakkı Büyükharpıt, ..."²²³

Bölge Müdürünün işyerinde Konya Yol-İş adına Yol-İş Federasyonu tarafından imzalanmış olan toplu iş sözleşmesini uygulamaması üzerine, 1976 yılı Ağustos ayında greve çıkıldı.

Grev Komitesi tarafından yayınlanan bildiride grevin nedenleri şöyle anlatılıyordu:

"Bölge Müdürü Sn.Haluk Umar... gelir gelmez işçi lokalini kapatmış, işçi arkadaşlarımızın sosyal dayanışmasını ortadan kaldırmıştır... Geldiğinden beri görev dağıtımını liyakata göre değil, miras dağıtımı gibi kendi sempatizanlarına yapmıştır. Keyfi yönetimiyle keyfi tayinler çıkararak işyerlerinin ve bölgemizin iş barışını bozmuş, huzurunu kaçırmıştır. Teşkilatımızda bir çok kişinin işine son vermiştir. Yerine sempatizanlarını doldurmuştur. Teşkilatımızda senelerini vermiş 1400'ü aşkın işçi arkadaşlarımıza kadro verilmezken, mensubu bulunduğu siyasi kuruluşa şirin gözüküp milletvekili seçilebilmesi için o kuruluşa işçi bulma kurumu gibi kullanmaya başlamış, görev ve yetkilerini suistimal etmiştir. Tüm icraatları devlet adına değil, mensubu bulunduğu siyasi parti adına iş ve imkan yaratmaya yönelik olmaktadır ve bu tutumu tüm camiamızda huzursuzluk yaratmaktadır. Devlet adına hareket etmekle mükellef bir yöneticinin yetkilerini bir siyasi kuruluşun emrinde kullanması milletimiz için kötü bir talihsizliktir. Yine Sn.Bölge Müdürü, tüm yasaları çiğneyerek, kendi insiyatifine girmeyen, art niyetlerine alet olmayan Sendikamızı baltalamak ve karşı bir sendikayı kurdurmakla yetinmiyor, gerek yeni işe girenin yeni sendikaya üye olmasını zorunlu kılıyor, gerekse Eylül 1976'da hizmet süresi dolacak mevsimlik işçi arkadaşlarımıza tehditler göndererek yeni sendikaya üye olmayanların hizmet sürelerinin uzatılmayacağını ihtar ediyor."²²⁴

²²² Yol-İş Federasyonu Yürütme Kurulu'nun 25.8.1976 tarihli bildirisini (çoğaltma).

²²³ 9.6.1976 tarihli elyazısı yazı. Yazı aynen sunulmaktadır.

²²⁴ Konya Yol-İş Grev Komitesi'nin 12.8.1976 tarihli ve 1 no.lu bildirisini (çoğaltma).

Greve Konya Yol-İş üyesi yaklaşık 3000 kişi katıldı. Öz Yol-İş 300 kadar üye kaydetmişti. Grev başlayınca, bu işçilerin bir bölümü Konya Yol-İş'e geri döndü. Öz Yol-İş'çi 160 dolayında işçi greve katılmadı. Grev 42 gün sürdü ve Yol-İş'in başarısıyla 23 Eylül 1976 günü sonuçlandı²²⁵.

Öz Yol-İş Sendikası bu arada Erzurum'da da örgütlenme çabasına girdi. Bu konuda Erzurum Yol-İş Sendikası tarafından yayınlanan bir bildiriye göre gelişmeler şöyledir:

"Önce MSP yandaşı Öz Yol-İş Sendikası kurdurulmuştur. Kuruluştaki faal görev alan Bölge Müdürü Mustafa Uğur ve Makina Şefi Yakup İnce'dir. İşçiler işverenin kasıtlı davranışlarıyla ikiye ayrıldı. İşçiler Erzurum Yol-İş Sendikası'ndan istifaya zorlanıyor. Karayolları taşıtları ile işçiler notere getirilip istifa ettiriliyor. 1975 iş sezonunda 1200 muvakkat işçi çalışmış iken 1976 yılında 2835 muvakkat işçi çalıştırılıyor. Yeni alınanların büyük bir bölümü MSP'liler tarafından işe aldırılıyor... 19 işçi işten atıldı... Sürgünler ve keyfi transferler zulüm halinde."²²⁶

Ancak, Konya grevi, Öz Yol-İş'in ve Konya ve Erzurum'da Bölge Müdürlerinin girişimlerini başarısızlıkla sonuçlandırdı.

Bu başarısızlığın hemen ardından, Öz Yol-İş Sendikası Hak-İş Konfederasyonu'nun kurucusu oldu. Öz Yol-İş varlığını bir süre daha sürdürdüysede, başarılı olmadı ve yukarıda belirtildiği gibi, bir süre sonra Öz Yapı Sen²²⁷ ile Öz Yol İş Sendikaları birleşerek Öz Yol Yapı İş'i oluşturdular.

D. 12 Eylül Darbesi Sonrasında HAK-İŞ

Milli Güvenlik Konseyi'nin 15 Eylül 1980 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 8 sayılı kararıyla, DİSK, MİSK ve HAK-İŞ'in ve bunlara bağlı Sendikaların mevduatı ilgili bankalar tarafından bloke edildi, ödenen üyelik aidatlarının işverenlerce bir bankada açılacak hesaba yatırılması kararlaştırıldı. Ayrıca, sıkıyönetim komutanlıkları tarafından bu örgütler ve üye sendikalarda yapılacak araştırma sonucunda, değerli malzeme bankada koruma altına alınacak ve suç delili niteliğindeki evrak sıkıyönetim askeri savcılıklarına aktarılacaktı.

HAK-İŞ ve üye Sendikaların yöneticileri bu kararın ardından kısa bir süre gözaltına alındılar. İfade vermeleri sonrasında ise serbest bırakıldılar. Ankara dışında da bazı yöneticiler kısa sürelerle tutuklandı. Konya Bölge Temsilciliği ise, Konya Sıkıyönetim Komutanlığı'nın kararıyla 25 Şubat 1983 ile 18 Mayıs 1983 tarihleri arasında kapatıldı.

²²⁵ Yol-İş Federasyonu'nun 6.9.1976 ve 23.9.1976 tarihli bildirimleri (çoğaltma).

²²⁶ Erzurum Yol-İş Sendikası'nın tarihsiz bildirisi (çoğaltma).

²²⁷ Öz Yapı Sen 1976 yılında Ankara'da Bayındırlık Bakanlığı işyerlerinde MSP'liler tarafından kuruldu. İlk Genel Başkanı, MSP Çorum eski Milletvekili Yasin Hatipoğlu idi. Daha sonra Mustafa Taşçı Genel Başkanlığa getirildi. Bayındırlık Bakanlığı işyerlerinde yetkili olan Yol-İş Federasyonu üyesi Yapı İmar Sendikası'na karşı, yönetim desteğiyle mücadele etti. Sivas ve Diyarbakır'da irade beyanına gidildi. İrade beyanlarını Yapı İmar sendikası kazandı. Diğer illerde de başarısız kaldı (eski Yapı-İmar Sendikası Genel Başkanı Nejat Karaöz'ün 1.9.1988 günü anlattıkları).

HAK-İŞ ve üye Sendikaların yöneticileri, faaliyetin durdurulması kararının ardından Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı aracılığıyla Milli Güvenlik Konseyi'ne ayrı ayrı başvuruda bulunarak, "12 Eylül öncesi anarşide" yer almadıklarını belirterek, faaliyete geçilmesine izin verilmesini arz ettiler. Yayımlanmamış olan bu başvuru yazısı herhalde çok ilginçtir.

Milli Güvenlik Konseyi, 18 Şubat 1981 gün ve 45 sayılı kararıyla, HAK-İŞ ve bağlı Sendikaların faaliyetlerine izin verdi. Konfederasyon ve bağlı Sendikalar 20 Şubat 1981 tarihinde yeniden faaliyete geçti.

HAK-İŞ yönetimi 12 Eylül askeri darbesini haklı ve meşru görüyordu. HAK-İŞ'in 1981 yılında toplanan 3. Genel Kurulu'na sunulan Çalışma Raporu'nda şöyle deniliyordu²²⁸:

"12 Eylül öncesi günlerde, iller, ilçeler, köyler, mahalleler işgal edilmiş, rahatça Enternasyonal Marşı söylenmiş, Komünizm şiddet derecesine varmıştı. Sanayi tesisleri, fabrikalar çalışamaz hale gelmiş, yabancı ideolojiye bağlı işçi teşekkülleri ve bundan yararlanan sendika ağaları türemişti. Bu işçi örgütleri büyük şehirlerde kanlı meydanlar oluşturmuşlar ve bazı politikacılar bile hareketlere katılmışlardır.

"Bu durumlar karşısında TÜRK ordusu ülke yönetimine tümüyle el koymuş, 12 Eylül 1980 tarihi yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur...

"Harekatın ilk gününde yayımlanan Milli Güvenlik Konseyi'nin 7 No.lu bildiriyle anarşiyi körükleyen, işçileri karanlık emelleri uğruna ve kendi menfaatları doğrultusunda yönlendiren sendika ve Konfederasyonlar faaliyetten men edildiler."

HAK-İŞ Konfederasyonu tarafından Anayasa Hazırlık Komisyonu'na 15 Şubat 1982 tarihinde sunulan görüşte ise, 12 Eylül Askeri Darbesi ile ilgili şu değerlendirme yer alıyordu²²⁹:

"Memleketimizi 12 Eylül'e getiren başlıca sebep anarşidir. Bu vatanın evladı oldukları halde bir kısım gençlerimizin bize yabancı, hatta düşman ideolojilere sapmalarının, kendi milletini, kendi devletini yıkmak için ordumuzun karşısına bile silahlı olarak çıkmalarının esas sebebi geçmiş senelerde uygulanmış olan yanlış ve eksik maarif politikasıdır."

HAK-İŞ, 12 Eylül Askeri Darbesi konusundaki görüşlerini daha sonraki yıllarda değiştirmeye başladı. Örneğin, 1986 yılında yapılan 5. Genel Kurula sunulan Çalışma Raporu'nun Giriş bölümünde şu değerlendirme vardı²³⁰:

"12 Eylül harekatı nedenli haklı bulunmuş ise, getirdikleri de o denli tartışma konusudur."

HAK-İŞ, 1988 yılı sonlarında darbe söylentilerinin yaygınlaşması üzerine, darbeye karşı tavır aldı. Genel Başkan Necati Çelik'in 8.12.1988 tarihli açıklamasında şöyle deniliyordu:

²²⁸ HAK-İŞ, a.g.k., 1981, s.31.

²²⁹ HAK-İŞ, 4. Büyük Genel Kurula Sunulan Çalışma Raporu, 24-25 Aralık 1983, Ankara, 1983, s. 78.

²³⁰ HAK-İŞ, 5. Büyük Genel Kurul'a Sunulan Faaliyet Raporu, 20-21 Aralık 1986, Ankara, 1986, s.15.

"Her darbe sonrası hakları çeyrek asır geriye götürülen çalışanların yeni bir darbeye kesinlikle tahammülü olamaz. Demokrasinin bütün gerekleriyle yaşama geçirilmesinin çetin kavgasını vermeye çalışan bu kesim, demokrasinin yeni bir kesintiye uğramasına müsaade etmeyecektir... Milletimiz o karanlık günlerin bir daha geri gelmesine müsaade etmeyecektir." ²³¹

HAK-İŞ'in 1989 yılı Aralık ayında toplanan 6. Genel Kurulu'na sunulan Çalışma Raporu'nda da tümüyle farklı bir tavır takınılıyordu²³². Ancak, daha önceki alıntılarının da kanıtladığı gibi, aşağıdaki iddialar doğru değildir:

"HAK-İŞ'in 12 Eylül'le yıldızı bir türlü barışmadı. Çünkü herşeyden önce HAK-İŞ 12 Eylül'ün gerekçelerine katılmıyor, ayrıca askeri idarelerin demokratik hakları geriye götürücü amaç taşıdığını bilerek her fırsatta kaygılarını dile getiriyordu. 12 Eylül de HAK-İŞ'i pek sevemedi."

HAK-İŞ Konfederasyonu'nun 19-20 Aralık 1981 günleri toplanan 3. Büyük Genel Kurulu, Genel Başkan Aziz Yılmaz'ın konuşmasıyla açıldı. Aziz Yılmaz'ın konuşmasının bazı bölümleri şöyleydi:

"Bugünkü yönetimin orta öğretimin tüm kademelerine Din Derslerini mecburi ders olarak koymalarını, bu sene uygulanmamış dahi olsa, müsbet yönde atılmış bir adım olarak görüyoruz ve gönülden destekliyoruz."²³³

"12 Eylül yönetiminin gerek ülkemiz içinde ve gerekse uluslararası münasebetlerdeki keskin ve kararlı tavrını gönülden destekliyoruz. Milletimiz ve Memleketimiz menfaatine uygun olarak İsraille münasebetlerin en alt düzeylerde temsil kararını, Müslüman ülkelerle olan ilişkilerin ileri seviyelere ulaştırılması için her gün biraz daha iyileşen ve gelişen ekonomik işbirliğini, Sayın Devlet Başkanının son Pakistan gezisini çok önemli bir olay, ülkemiz için dönüm noktası ve yeni gelişmelerin başlangıcı olarak görüyoruz, temennimiz budur."²³⁴

Bu dönemde HAK-İŞ'in üyeliklerinde bazı değişiklikler oldu.

HAK-İŞ'in kurucu üyelerinden Öz Metal-İş Sendikası, 7 Ağustos 1982 tarihinde üyelikten çıkarıldı. 2 Ekim 1982 tarihinde HAK-İŞ'e katılan Hak Tarım-İş ise, 1983 yılı Mart ayında HAK-İŞ üyeliğinden ayrıldı. Ancak daha sonra HAK-İŞ yargıya başvurarak, ayrılma kararının gerekli çoğunlukla alınmadığını ileri sürdü. Mahkeme bu itirazı uygun bularak, ayrılma kararını iptal etti.

HAK-İŞ 13-14 Mart 1982 tarihinde Ankara'da "Yeni Anayasa Muvacehesinde Çalışma Hayatımız" konulu bir sempozyum düzenlemek istedi. Ancak Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 9 Mart 1982 tarihinde bu toplantıya izin vermedi. 9 Mart 1983 tarihinde yeniden yapılan başvurudan da olumlu bir yanıt alınamadı.

²³¹ HAK-İŞ, a.g.k., 1989, s. 175.

²³² HAK-İŞ, a.g.k., 1989, s.29.

²³³ Yılmaz, A., **HAK-İŞ, 3. Büyük Genel Kurul Açış Konuşması**, Ankara, 1981, çoğaltma, s.3.

²³⁴ Yılmaz, A., a.g.m., 1981, s.4.

HAK-İŞ Genel Kurulu 9 Ekim 1983 tarihinde olağanüstü olarak toplanarak, tüzüğü 2821 sayılı Sendikalar Yasası'na uygun hale getirdi.

1983 yılında HAK-İŞ'e üye sendikalar, Öz-Demir-İş, Öz-Gıda-İş, Öz-İplik-İş, Öz-Ağaç-İş, Hizmet-İş ve Hak Büro-İş idi.

E. ANAP ve DYP-SHP Koalisyonu Dönemlerinde HAK-İŞ

HAK-İŞ'in 4. Genel Kurulu, 24-25 Aralık 1983 günleri Ankara'da toplandı. Genel Kurul'da yapılan seçimlerde genel başkanlığa Necati Çelik, genel sekreterliğe Hüseyin Tanrıverdi, genel mali sekreterliğe Mustafa Elveren, genel eğitim sekreterliğine Salim Uslu, genel teşkilatlanma sekreterliğine Mehmet Er, genel mevzuat sekreterliğine ise Abdulkadir İmamoğlu seçildi.

1984 yılında Laspetkim-İş Sendikası HAK-İŞ'e üye oldu ve adını Öz Laspetkim-İş olarak değiştirdi. Bu üyelik döneminde yüzde 10 barajını aştıktan sonra, HAK-İŞ'ten ayrıldı, adını tekrar Laspetkim-İş yaptı²³⁵.

HAK-İŞ yöneticileri 1984 yılının son aylarında önemli bir sorunla karşılaştı. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı müfettişleri, "HAK-İŞ Konfederasyonu ve bağlı sendikaların yöneticilerinin tamamının 10 yıl süreyle bilfiil işçi olarak çalışmamış oldukları"nın belirledi²³⁶. Bakanlık daha sonra Ankara Valiliği'ne bir yazı göndererek durumu bildirdi ve Anayasa'nın 51. Maddesinin öngördüğü koşulların yerine gelmemesi nedeniyle, bu yöneticilerin görevden alınmasını talep etti. Ayrıca, HAK-İŞ ve Öz Demir-İş Sendikası yöneticilerinin, yasanın öngördüğü mal beyanında bulunmadıkları da ileri sürüldü²³⁷.

Cumhuriyet Savcılığı, HAK-İŞ yöneticilerinin 10 yıl işçilik yapıp yapmadıklarını incelemeye başladı. HAK-İŞ Genel Başkanı Necati Çelik, 1983 yılında genel kurullarını yaptıklarını, genel kurul sırasında yargı denetiminden geçtiklerini, yargı denetimi yapıldığı için idarenin direkt müdahale yapmasının sözkonusu olamayacağını ileri sürerek, istenilen belgeleri vermek zorunda olmadıklarını söyledi²³⁸.

1980 öncesinde hiç grevine rastlanmayan HAK-İŞ'e bağlı sendikalar, 1985 yılında grev uygulamaya başladılar. Öz Demir-İş Sendikası, Testaş'ın Ankara ve Aydın işyerlerinde, Temsan'ın Ankara ve Diyarbakır işyerlerinde ve Gerede'de Gerkonsan'da grev yaptı. Öz Laspetkim-İş ise 1986 yılında Goodyear Fabrikasında grev uyguladı.

²³⁵ Laspetkim İş Sendikası daha sonra DİSK'e katıldı ve Lastik-İş Sendikası ile birleşti. Bugün Lastik-İş olarak çalışmalarına devam etmektedir.

²³⁶ **Tercüman**, 22.11.1984.

²³⁷ **Tercüman**, 26.12.1984.

²³⁸ **Cumhuriyet**, 27.12.1984.

HAK-İŞ Konfederasyonu, grevler konusunda geleneksel İslamcı görüşten farklı bir tavır almak zorunda kaldı. 1986 yılı Aralık ayında toplanan 5. Genel Kurula sunulan Çalışma Raporu'nda "Neden Grev" sorusuna şöyle yanıt veriliyordu²³⁹:

"Grevi nasıl gördüğümüze gelince: Alınlarının bedelini alma mücadelesi veren insanların, defter kalem parası bulamayan boynu bükük çocuklarının yüzünü güldürmek isteyen anne ve babaların çaresizliğinin bitti yerde başlayan eylemin adıdır GREV.

"Kendisine umut bağlayan üyelerine ışık olmak, emeğin en yüce değerini korumak, iş barışı ve huzurunun temininde kararlı olmak azminde olan sendikaların amaç değil, araç olarak başvuracakları en son ve etkili çaredir GREV."

1986 yılı sonlarında HAK-İŞ'e üye sendikalar, Öz Demir-İş, Öz Gıda-İş, Öz İplik-İş, Öz Ağaç-İş, Hizmet-İş ve Hak Tarım-İş idi.

HAK-İŞ 1986 ve özellikle de 1989 sonrasındaki dönemde toplumdaki ilerici ve demokrat çevrelerle olan ilişkilerini geliştirmeye büyük özen gösterdi. HAK-İŞ yöneticileri, sosyal demokrat ve sosyalist çevrelerin toplantılarına katıldılar, bu kesimleri kendi toplantılarına konuşmacı olarak çağırdılar. Örneğin, Hak-İş Genel Eğitim Sekreteri Salim Uslu, 17 Haziran 1989 günü Ankara'da Halkevleri tarafından düzenlenen Demokrasi ve İşçi Sınıfı konulu panele konuşmacı olarak katıldı. Salim Uslu, 18 Haziran 1989 günü de İstanbul'da Sosyalist Parti tarafından düzenlenmiş bulunan İşçi Kurultayı'nda konuştu.

HAK-İŞ'in ilk amblemi, cami, fabrika ve hilalden oluşuyordu. 1989 yılı başından itibaren çark, zeytin dalı ve hilalden oluşan yeni bir amblem benimsendi. HAK-İŞ Genel Başkanı Necati Çelik ANKA'ya yaptığı açıklamada şunları söylüyordu²⁴⁰:

"Biz bir işçi kuruluşuyuz. Böyle bir amblem bir derneğin, bir partinin amblemi olabilir, ama bir işçi kuruluşunun amblemi olmamalıdır. Biz daha çok 'emek' unsurunu yansıtan bir amblem olsun istedik. Herkes bir partiye, bir siyasal düşünceye sempati duyabilir. Ancak biz hiç kimsenin siyasal düşüncesini konfederasyonumuza taşımasına izin vermedik. Siyasal partilerle ilişkilerde mesafeli olmakla birlikte, bütün partilerle sıcak, yakın olmaya dikkat ettik, ancak kimseye angaje olmadık."

HAK-İŞ geçmişte Komünist Yahudi bayramı olarak ilan ettiği 1 Mayıs'ı 1989 yılından itibaren kutlamaya başladı. Genel Başkan Necati Çelik 30 Nisan 1989 günü yaptığı açıklamada, HAK-İŞ'in, "1 Mayıs'ın özgürlük, barış ve emekten yana düşüncelerin yüceltiildiği, sömürünün, ezen ve ezilenin olmadığı, insanların inandıkları gibi yaşayıp düşündüklerini özgürce ifade ettikleri bir gün olarak kutlanabileceğini" düşündüğünü söyledi²⁴¹.

HAK-İŞ Genel Başkanı Necati Çelik 30 Nisan 1990 günü yayınladığı bildiriye ise, HAK-İŞ'in, "1 Mayıs gününün **Dünya işçilerinin birlik, dayanışma ve mücadele günü** olarak kutlanması gerektiği görüşündedir," diyordu²⁴². Necati Çelik'in 1 Mayıs 1990 günü yaptığı

²³⁹ HAK-İŞ, a.g.k., 1986, s.155

²⁴⁰ ANKA Haberi, 30.3.1989.

²⁴¹ Uslu, Salim, **Bütün Yönleriyle 1 Mayıs**, HAK-İŞ Yay., Ankara, 1992, s.48.

²⁴² Uslu, S., a.g.k., 1992, s.49.

basın toplantısında yaptığı konuşmada ve 1 Mayıs 1991 günü HAK-İŞ tarafından düzenlenen panelin açılış konuşmasında, gerçeğdışı bir iddia yer alıyordu²⁴³:

"Sendikacılığın sınıfsal bir nitelik alması gerekçesiyle 1925 tarihinden sonra CHP ve kemalist yönetim, tüm işçi örgütlerini kapatmış, 'Takriri Sükun' yasası ile bu günü işçi bayramı olmaktan çıkartarak Bahar Bayramına dönüştürmüştür."

Bilindiği gibi, Takrir-i Sükun yasasının 1 Mayıs'ın bahar bayramı yapılmasıyla ilgisi yoktur.

HAK-İŞ 1991 yılında 1 Mayıs'ı "**işçinin birlik ve dayanışma günü**" olarak kutladı. HAK-İŞ 1 Mayıs 1991 günü, Ankara Dedeman Oteli'nde Doç.Dr.Hamdi Mollamahmutoğlu, Prof.Dr.Alpaslan Işıklı, Doç.Dr.Arif Ersoy, Haluk Gerger ve İsmet Özel'in katıldığı, "1980 Sonrası Yapılanmanın Emek Üzerindeki Siyasi, İktisadi ve Sosyal Etkileri" konulu bir panel düzenledi.

TÜRK-İŞ, DİSK ve HAK-İŞ 1992 yılında 1 Mayıs'ı Ankara'da bir kapalı salon toplantısı ile birlikte kutladılar. 1993 yılında TÜRK-İŞ İstanbul'da Abide-i Hürriyet Meydanı'nda, DİSK ise İstanbul'da Pendik'te miting düzenlerken, HAK-İŞ yöneticileri küçük bir grupla Taksim Alanına çıkma girişiminde bulundu. Polisin izin vermemesi üzerine de geri döndüler.

1994 yılında 1 Mayıs kutlamaları Demokrasi Platformu çerçevesinde ele alındı. Ortak bildirinin hazırlanması için yapılan toplantıda, HAK-İŞ temsilcisi, bildiriye önerilen "laiklik" kavramının metinden çıkarılmasını istedi. Uzun tartışmalardan sonra ve Demokrasi Platformu'nu oluşturan tüm örgütlerin bu konuda ısrarlı davranması üzerine, ortak bildiri metninde şu cümle yer aldı:

"Din, vicdan ve düşünce özgürlüğünün de güvencesi olan laik ve demokratik cumhuriyeti ve sosyal hukuk devletini her türlü saldırıya karşı biz savunuyoruz. Özerk ve demokratik üniversiteyi, aklın öncülüğünü ve bilimin yol göstericiliğini gözeten ve koruyan biz olacağız."

Dikkat edileceği gibi, HAK-İŞ, demokratik kamuoyundan soyutlanmamak için, kendi ilkelerinden geri adım attı.

HAK-İŞ 1989 yılında Türkiye'de görünümünü değiştirmeye yönelik yoğun bir çaba ve etkinlik içindeyken, Almanya'da İslamcı Avrupa Milli Görüş Teşkilatı ile yakın bir işbirliği içinde, Alman Sendikalar Federasyonu (DGB) dışında, her ulustan müslüman işçilerin üye olabileceği Gurbetçi Sendikaları kurmaya çalışıyordu.

HAK-İŞ Genel Eğitim Sekreteri Salim Uslu, 1989 yılı Ağustos ayında yayınlanan **İşçiden İşçiye Gurbet** Dergisinde şunları söylüyordu:

"Bu nedenle sadece Türk işçilerine mahsus olmayan ve Türk işçileriyle aynı haksızlıklara maruz kalan diğer yabancı işçileri de içine alacak geniş tabanlı bir, DGB dışında, yeni işçi sendikaları ve üst birliklerini de oluşturmak gerekmektedir.

²⁴³ Uslu, S., a.g.k., 1992, s.52 ve 60. Aynı gerçeğdışı iddia, Hizmet-İş Gazetesinde de yer almaktadır. Bkz. **Hizmet-İş Gazetesi**, 1990, Sayı 8, s.2.

"Böyle bir örgütlenmenin psikolojik nedenlerle gözönünde tutulduğunda belki uzun zaman almakla birlikte, çok kapsamlı ve etkili bir faaliyet olabileceğini, hatta zaman içerisinde DGB'den sayısal olmasa bile nitelik itibarıyla daha güçlü olacağını düşünüyorum."²⁴⁴

HAK-İŞ'in "demokratlığı" ve "özgür düşünce"yi savunması, İslamcılarını rahatsız eden konular dışında geçerliydi. HAK-İŞ Genel Başkanı Necati Çelik bu konudaki tavrı bu niteliktedir. Necati Çelik, 1989 yılı Mart ayında, Öz Gıda İş Sendikası'nın Ankara 1 No.lu Şube Olağan Genel Kurulunda yaptığı konuşmada "Şeytan Ayetleri" tartışmasına değiniyor, Başbakan Turgut Özal'ın tutumunu eleştirerek, "bir deli çıkıyor, dinimize, kitabımıza küfrediyor, Başbakan bu konuda 'benim fikrim yok' diyor," biçiminde açıklamada bulunuyordu²⁴⁵.

HAK-İŞ Konfederasyonu, 12 Eylül öncesinin ve 1986 yılına kadarki dönemin izlenimini silmek ve kamuoyu gözünde itibar kazanabilmek için çok sistemli bir politika izledi.

1985 yılında gündemdeki konu, HAK-İŞ ile Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu MİSK'in birleşmesiydi. Nisan ayında HAK-İŞ yöneticilerinin "MİSK'in kirliliği bir geçmişe sahip olduğunu, kendilerinin böyle bir geçmişi üstlenemeyeceklerini" ve ayrıca, "ülkücü dünya görüşü ile Müslüman dünya görüşünün uzlaşmasının mümkün olmadığını" düşündükleri ileri sürülüyordu²⁴⁶.

Bazı çevreler 1985 yılında HAK-İŞ'i ve MİSK'i birleştirmeye çalıştı. 1985 yılı Eylül ayı başlarında MİSK Genel Başkanı Mete Beşen ile HAK-İŞ Genel Başkanı Necati Çelik ve HAK-İŞ Genel Eğitim Sekreteri Salim Uslu, Yankı Dergisi'nde buluştu ve hep birlikte sendikacılık hareketinin sorunları değerlendirildi. Mete Beşen, iki Konfederasyon'un birleşmesiyle ilgili bir soruya şöyle yanıt verdi:

"Birbirimizin hakkında en ufak menfi düşünce sahibi olmadık. Yaptıkları icraatlarda ve yapığımız işlerde birbirimize köstek olmadık... Ne hikmetse, bizim iki işçi konfederasyonu olarak birbirimize menfi tavrımız olmamasından bu imaj ortaya çıkmıştır. Hatta müşterek dostlarımız, ahbablarımızdan da bu iş böyle olsa iyi olur diye düşünenlerin kanaatlerini ben Yankı'da okudum. HAK-İŞ'le MİSK'in birleşmesi hiçbir zaman gündeme gelmemiştir. Ancak, HAK-İŞ'le MİSK, biraraya gelemeyecek, ters boyutlarda iki işçi kuruluşu da değildir. Ancak hiçbir zaman gündeme gelmedi."

Necati Çelik'in yanıtı ise şöyledir:

"MİSK'le HAK-İŞ'in birleşmesi gerçekten gündeme gelmemiştir. Ancak, bir kısım müşterek dostlarımız, acaba birleşseniz daha iyi olmaz mı diye bana şahsen söylemişlerdir. Belki sayın meslekdaşıma da söylemişlerdir. Bir kısım dostlarımızın temennisi olarak konuşulmuştur. Ancak, kurullarımızda hiç gündeme gelmemiştir. Ben HAK-İŞ olarak MİSK'le birleşmemizi faydalı görmüyorum. Bu beyanım hiçbir zaman dostluğumuzu rafa kaldırır mahiyette de değildir."²⁴⁷

²⁴⁴ İşçiden İşçiye Gurbet, Ağustos 1989, aktaran, HAK-İŞ, a.g.k., 1989, s.267.

²⁴⁵ ANKA Haberi, 12.3.1989.

²⁴⁶ Bora, Tanıl, "MİSK'in Payı Ne Olacak?" Yeni Gündem, 16.4.1985, s.10.

²⁴⁷ Yankı, No. 753, 2 Eylül 1985, s.25.

HAK-İŞ, Türk-İslam sentezini benimseyen ve ancak MHP ile ilişkileri nedeniyle ciddi biçimde yıpranmış MİSK'ten uzak durarak, kendisi açısından çok akıllı bir yola girdi. HAK-İŞ'in bir sonraki adımı, TÜRK-İŞ'le görüşmelere başlamaktı. HAK-İŞ'in önce telefonla, daha sonra da yazıyla yaptığı başvuru sonrasında, 9 Kasım 1987 günü TÜRK-İŞ Genel Merkezi'nde TÜRK-İŞ ve HAK-İŞ yöneticileri ilk defa toplandılar. 10 Kasım günü de ortak bir açıklama yapıldı. Ancak TÜRK-İŞ daha sonraki günlerde bu ilişkiyi kesti.

HAK-İŞ, TÜRK-İŞ'in 3 Ocak 1991 günündeki Genel Eylemi'ni desteklediğini açıkladıysa da, bu destek tümüyle sözde kaldı, hemen hemen hiçbir yerde eyleme dönüşmedi.

HAK-İŞ kamuyu gözünde itibarını artırabilmek amacıyla, Çalışma Meclisi'ne katılmak için büyük bir çaba gösterdi; TÜRK-İŞ'in ve DİSK'in üye bulunduğu Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na ve Avrupa Sendikalar Konfederasyonu'na üyelik için başvurdu. TÜRK-İŞ, 1992 yılı Aralık ayında yapılan 16. Genel Kurulu'nda alınan uyarınca, 1993 yılı Ocak ayında DİSK ve HAK-İŞ ile ilişkilerini canlandırdı. Genel sekreterler düzeyinde yapılan bir toplantıda ortak sorunlar değerlendirildi ve bir açıklama yayınlandı. Ancak kısa bir süre sonra bu ilişkiler yeniden donduruldu.

TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu'nun 6 Kasım 1993 tarihinde Adana'da yaptığı toplantıda işbirliği konusunda yeniden adım atılması kararlaştırıldı. 19 örgütten oluşan Çalışanların Ortak Sesi Demokrasi Platformu bu gelişmenin arkasından yaratıldı. HAK-İŞ de Demokrasi Platformu içinde yer alarak, "demokrat" ve "çağdaş" görünümünü güçlendirdi. HAK-İŞ Demokrasi Platformu içinde özellikle laiklik konusunun gündeme alınmasını önleyerek ve diğer konularda oldukça esnek davranarak, kamuoyu gözünde meşruiyetini ve itibarını artırdı. HAK-İŞ yönetimi Demokrasi Platformu'nu iyi bir platform olarak kullandı, ancak birlikte düzenlenen eylemlere HAK-İŞ'in katılımı son derece sınırlı kaldı.

Bu işbirliği, aşağıda ele alınacağı gibi, HAK-İŞ'in Et ve Balık Kurumu'nun özelleştirilmesi sırasında yağmadan pay alarak Demokrasi Platformu'nun temel ilkelerini ihlal etmesi sonrasında çıkan tartışmalara kadar sürdü. Bu tartışmalar sonucunda ise, HAK-İŞ bu gönüllü işbirliğinden çekildiğini açıkladı.

HAK-İŞ'in uluslararası sendikal örgütlere kabul edilme ve böylece meşruiyetini ve sesini güçlendirme çabası ise, TÜRK-İŞ'in takındığı tavır nedeniyle, başarılı olamadı.

HAK-İŞ 1993 yılında ICFTU'ya (Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu) üyelik için başvurdu. ICFTU'nun uygulamasına göre, üyeliğe kabulde yetkili organ Yönetim Kurulu'dur. Ancak, üyelik başvurularında aynı ülkeden üye örgütlerin görüşü de alınmaktadır. TÜRK-İŞ 1994 yılı Eylül ayında ICFTU'ya yazdığı yazıda şunları belirtti²⁴⁸:

"Anayasamızın 2. maddesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratik ve laik bir devlet olduğunu belirtmektedir... Türkiye'de sendikaların tüzüklerinin amaç maddesinde, laik ve demokratik cumhuriyetin korunacağı özenle belirtilmektedir. TÜRK-İŞ'in ve üye sendikalarımızın tümünün tüzüklerinde, laiklik, demokrasi ve cumhuriyet ilkelerinin korunması ve güçlendirilmesi, temel amaçlardan biri olarak vurgulanmıştır.

²⁴⁸ TÜRK-İŞ Basın Açıklaması, **TÜRK-İŞ Dergisi**, Aralık 1994, s.36.

"HAK-İŞ Tüzüğünde ise laiklik, demokrasi ve cumhuriyet kavramları hiç yer almamaktadır. Amaç ve ilkeler bölümünde, sendikal hak ve özgürlüklerin dayanağı olan bu üç kavramdan hiç söz edilmemektedir... HAK-İŞ Konfederasyonu'nun tüzüğünde laiklik, demokrasi ve cumhuriyet kavramlarının yer almaması bizim için kaygı verici bir durumdur.

"TÜRK-İŞ, HAK-İŞ Konfederasyonu'nun ICFTU'ya üyelik başvurusunun, bu konular açıklığa kavuşturuluncaya ve HAK-İŞ tüzüğüne bu temel ilkelerin amaç olarak konmasına kadar ICFTU Yönetim Kurulu'nca karara bağlanmaması gerektiği düşüncesindedir."

DİSK ise, HAK-İŞ'in ICFTU ilkelerine uymayı yazılı bir belgeyle taahhüt etmesi durumunda HAK-İŞ'in üyeliğine itirazının olmayacağını belirtti.

ICFTU Yönetim Kurulu'nun 7-9 Aralık 1994 günleri yaptığı toplantıya Genel Sekreterliğin sunduğu raporda, TÜRK-İŞ'in ve DİSK'in kaygıları dile getirilerek, TÜRK-İŞ'in uyarısı doğrultusunda HAK-İŞ Tüzüğüne "cumhuriyet, demokrasi ve laiklik" kavramlarının konmasına kadar HAK-İŞ'in ICFTU üyeliğine alınmamasına önerisi yer alıyordu. Bu öneri Yönetim Kurulu'nda oybirliğiyle onaylandı. Böylece, HAK-İŞ'in üyelik başvurusu oybirliğiyle kabul edilmemiş oldu. HAK-İŞ'in başvurusu ancak sözü edilen önkoşul yerine getirildikten sonra Yönetim Kurulu'nda yeniden görüşülecektir.

HAK-İŞ aynı zamanda ICFTU'nun Asya ve Pasifik Bölgesi Örgütüne (APRO) de üyelik için başvurmuştu. HAK-İŞ'in ICFTU üyelik başvurusunun kabul edilmemesiyle birlikte, APRO üyeliği başvurusunun olumlu sonuçlanması da imkansızlaştı.

HAK-İŞ aynı sorunu Avrupa Sendikalar Konfederasyonu'na (ETUC) yaptığı başvuruda da yaşadı.

TÜRK-İŞ, HAK-İŞ'in ICFTU'ya üyeliğine ilişkin itirazlarını ETUC Genel Sekreterliğine de ilettiler. HAK-İŞ'in tüzüğünde "demokrasi, cumhuriyet ve laiklik" kavramlarının yer almaması nedeniyle TÜRK-İŞ'in olumsuz görüş bildirmesi üzerine, HAK-İŞ'in üyelik başvurusu Avrupa Sendikalar Konfederasyonu Yönetim Kurulu'nun 15-16 Aralık 1994 günleri yapılan toplantısında gündeme bile alınmadı. Gündemin 6. maddesine ilişkin Yönetim Kurulu belgesinde, HAK-İŞ'in üyelik başvurusunun Yönetim Kurulu gündemine sokulmadığı ve bekletildiği belirtildi. TÜRK-İŞ, ETUC Genel Sekreterliğine, HAK-İŞ'le ilgili olarak ilettiler yazıda, sendikal haklar için temel oluşturan bu kavramların yer almamasının yanı sıra, HAK-İŞ'in Türkiye'nin Avrupa Birliği ile bütünleşmesine sıcak bakmadığını da bildirdi ve ICFTU Yönetim Kurulu'nun son kararını hatırlattı.

HAK-İŞ böylece iki önemli meşrulaşma ve propaganda aracını elinden kaçırmış oldu.

F. HAK-İŞ'in Kimliği

HAK-İŞ'in kimliğini belirleyen bazı özellikler söz konusudur. Bunların zaman içindeki gelişimini ayrı ayrı ele almakta yarar vardır.

1. "Yahudi" Düşmanlığı

HAK-İŞ'in günümüzde de devam eden İslamcı veya şeriatçı çizgisinin öğelerinden biri, "Yahudi" düşmanlığıdır. Sendikaların ırk ve din konusunda bir ayrımcılık yapmamalarının temel ilke kabul edildiği koşullarda, bu İslamcı öge, HAK-İŞ'in 1990'lı yıllarda değiştirilmeye çalışılan görünümüne karşı ısrarla korunmaktadır. Bu İslamcı tavır, ırk ve din ayrımcılığıdır.

HAK-İŞ Genel Başkanı Aziz Yılmaz'ın 19 Aralık 1981 günü HAK-İŞ'in 3. Genel Kurulunu açarken yaptığı konuşmada yer alan İsrail'e ilişkin değerlendirmeler, rasgele edilmiş sözler değil, sistemli bir anlayışın yansımalarıdır. Bu tavrın çeşitli örnekleri vardır.

HAK-İŞ'in bir basın açıklamasında da, "Ekonomi yahudi güdümlü kuruluşların emrine sokuldu," iddiası yer alıyordu. Bir başka açıklamada ise, HAK-İŞ Genel Başkanı Aziz Yılmaz, "Müslüman işçiler olarak; fitne kavmi Yahudi'nin işçi üzerindeki mel'un maksat ve oyunlarını bozarak, alınterimizi ona sömürmiyeceğiz," sözleri yer alıyor ve "HAK-İŞ emek sömürücü Yahudi'ye karşı, işçiyi, hak yolda birlik ve tesanüde çağırıyor" deniliyordu²⁴⁹.

HAK-İŞ'in TÜRK-İŞ'e ilişkin suçlamalarında da bu ırk ve din ayrımcısı İslamcı tavır egemendi:

"1952'de kurulan Türk-İş Konfederasyonu kuruluşu dahi bir zorlamanın neticesi olmayıp, beynelminel siyonist teşkilatlarının mevcut iktidar üzerindeki baskısı ve iktidarca da politik bir gaye ile kurulmuştur... Türk-İş 1970 yılına kadar gelirinin tamamına yakın bir kısmını beynelmilel yahudi kuruluşlarca temin edilmiş ve onların menfaatlerini koruyan, müdafaa eden bir karakol durumuna getirilmiştir." ²⁵⁰:

Bu iddiaların hiçbirinin gerçeklerle en küçük bir ilişkisi bile yoktur. Bu kadar gerçekdışı iddiayı biraraya getirebilmek, başlıbaşına bir yetenektir.

"Türkiye'nin İslam ülkeleri ile ilişkilerinin iyileşme sürecine ters düşen, TÜRK-İŞ yöneticilerinin İsrail işçi sendikaları ile iyi ilişkiler kurmasını ve karşılıklı ziyaretler tertiplemesini, üzüntü ve endişe ile karşılıyoruz. Türkiye gerçeğine ters düşen bu olayı protesto ediyoruz." ²⁵¹

HAK-İŞ'in 1983 yılındaki 4. Genel Kuruluna ve 1986 yılındaki 5. Genel Kuruluna sunulan Çalışma Raporları'nda, açıkça İsrail düşmanlığı yapılıyor ve halkı Müslüman olan ülkelerde birleşik ordu kurulması isteniyordu. Ayrıca, İsrail Başbakanı Begin'in, "bir Türk'ü öldür de rahat et" dediği gibi tümüyle dayanaksız, kanıtsız ve gerçekdışı iddialar da HAK-İŞ'in 1983 ve 1986 genel kurul raporlarında yayınlanabiliyordu²⁵²:

"İsrail'in Nil'den Fırat'a kadar Arzı-Mev'ud haritası içinde bizim de topraklarımız vardır. Çünkü daha geçen yıl İsrail Başbakanı eşkiya katil Begin'in bir Türk'ü öldür rahat et sözünü unutmak için kulaklarımızı tıkamış olmamız lazımdır. Bundan dolayıdır ki gerekirse Halkı müslüman ülkeler Paketi, hatta birleşik ordu kurulmalıdır."

²⁴⁹ HAK-İŞ, a.g.k., 1981, s.53.

²⁵⁰ HAK-İŞ, a.g.k., 1981, s.66; a.g.k., 1983, s.22; a.g.k., 1986, s.34.

²⁵¹ HAK-İŞ, a.g.k., 1981, s.167.

²⁵² HAK-İŞ, a.g.k., 1983, s.11; a.g.k., 1986, s.21.

2. Sendikacılıkta İslamcı Bakış Açısı

HAK-İŞ uzun süre İslamcı bir sendikacılık yaratma iddiasını sürdürdü. Ancak uygulamada ve kuramda yeni bir anlayış yaratamadı. HAK-İŞ'in 19-20 Aralık 1981 günleri toplanan 3. Genel Kurulu'na, 24-25 Aralık 1983 günleri toplanan 4. Genel Kurulu'na ve 20-21 Aralık 1986 günleri toplanan 5. Genel Kurulu'na sunulan Çalışma Raporları'nda aynen yer alan aşağıdaki bölüm, HAK-İŞ'te İslamcı çizginin nasıl 1986'ya kadar açık ve pek çağdaş ve gelişkin olmayan bir biçimde sürdürdüğünü göstermektedir

"Görüldüğü gibi 'sendika' masumane işçi taleplerini karşılamak gayesi ile, 'verilmeyen hak alınır' ilkesi gereğince doğmuştur. Ama daha sonraları özellikle günümüzde, Siyonizmin gayesine alet; ya kapitalizmin ya da komünizmin çıkarlarını korumaktan başka birşey yapmadığı da esefle müşahade etmekteyiz."²⁵³

Osmanlı İmparatorluğu'nda "1800 yıllarına kadar toplum bünyesinde islami hükümleri uygulandığından haksızlık, sömürü olmamış ve sendikacılığa da ihtiyaç duyulmamıştır."

254

HAK-İŞ'in 3., 4. ve 5. Genel Kurullarına sunulan Çalışma Raporları'nda aynen yer alan diğer bir bölüm ise, dünyaya ücretli emek - sermaye açısından değil, dinler arasındaki bir mücadele açısından bakışın, İslamcı bakış açısının göstergesiydi²⁵⁵:

Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyılda "yabancılara ülkede fabrika kurulmasına izin verilmiştir... Hatta dışardan usta getirtilerek işçiyi yetiştirmek ve eğitmek cihetine gidilmiştir. İşte bu ustalar, 'ibadet aşkıyla' çalışan insanımızın kafasını ifsad etmiş ve neticede bir dinamit haline getirmiştir. Hatta işçiyi tahrik, kıskırtma ve düzene karşı ayaklandırma gibi hareketleri desteklemek, himaye etmek için; yabancılar kendi fabrikalarında çalıştırdıkları işçilerin haklarını vermemiş, en kötü şartlar altında yaşamaya mahkum etmişlerdir."

HAK-İŞ, 1986 ve özellikle de 1989 sonrasında, gerçeklerle ve hatta mantıkla pek ilgisi olmayan bu tür iddiaları terkederek, daha "çağdaş" ve "demokrat" bir görünüm almaya özen gösterdi. Ancak, aşağıda ele alınacağı gibi, İslamcı öğeler anlayış ve uygulamalarında etkili olmaya devam etti.

3. HAK-İŞ Anatüzüğü

HAK-İŞ kamuoyuna "demokrat" bir görünüm sunarken, laiklik konusundaki duyarlılığını ve İslamcı tavrını sürdürdü. Görünümdeki tüm bu değişikliklere karşın, HAK-İŞ Tüzüğü'ne "demokrasi, cumhuriyet ve laiklik" kavramları konmadı. Halbuki Türkiye'de sendikacılık hareketinin geleneklerinden biri, sendikal hakların temelini oluşturan bu kavramların, tüzüklerin "amaç" maddelerine konmasıdır.

²⁵³ HAK-İŞ, a.g.k., 1981, s.64; a.g.k., 1983, s.20; a.g.k., 1986, s.32.

²⁵⁴ HAK-İŞ, a.g.k., 1981, s.65; a.g.k., 1983, s.21; a.g.k., 1986, s.33.

²⁵⁵ HAK-İŞ, a.g.k., 1981, s.65; a.g.k., 1983, s.21-22; a.g.k., 1986, s.33-34.

HAK-İŞ yöneticileri bu konuda son derece duyarlıdır. Örneğin, 1994 yılında 1 Mayıs bildirisinin hazırlandığı Demokrasi Platformu toplantısında HAK-İŞ Genel Başkan Yardımcısı ve Hizmet-İş Genel Başkanı Hüseyin Tanrıverdi, HAK-İŞ Tüzüğünde bu kavramların yer aldığını iddia etti; ancak, kendisinden istenmesine karşın, daha sonra HAK-İŞ Tüzüğünü getirmedi. HAK-İŞ Tüzüğü'nde günümüzde de, sendikacılık hareketinin temel dayanaklarını oluşturan bu kavramlar yer almamaktadır.

HAK-İŞ Tüzüğü'nün "Gaye" ve "Prensip" Maddeleri şöyledir²⁵⁶:

"Madde 3 - Gaye: "Hak-İş; milli ve manevi değerlere saygıyı, **Hak'ka** ve sosyal düzen kurallarına **bağlılığı**, işçi-işveren arasında iş ahengi ve iş barışını sağlamayı, işçilerin refah seviyesinin yükseltilerek, insan hak ve hürriyetlerini mutlak manada kullanmalarının teminini, milli birlik ve beraberliğe dayanan mutlu ve aydınlık günlere erişmiş ve her yönden kalkınmış bir Türkiye kurmayı ve bunların gerçekleşmesi için her türlü gayreti sarfetmeyi ana gaye olarak benimsemiştir."

"Madde 4 - Prensip: Hak-İş Konfederasyonu, kuruluş gayesine ulaşabilmek için şu hususları temel prensipler olarak benimser:

"1) HAK-İŞ sosyal düzen kurallarına saygılı, milli ve manevi değerlere bağlı, geçmiş ile geleceğin asla birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğuna inanan, herkesin yasal haklarına hürmet gösteren, birlikte ve barış içerisinde yaşamayı amaçlayan kişiler yetiştirmek ve bu uğurda üyelerini bilinçlendirmek kararındadır.

"2) HAK-İŞ; iş barışının tesisi için; işçi-işveren ilişkilerinin en iyi bir düzeyde ve yasal biçimde sürdürülmesi, emeğin karşılığı olan ücretin adaletli bir biçimde elde edilmesi, diğer sosyal yardımlardan yararlanılması ve bu hususta gerekli tedbirlerin alınması için her türlü gayreti sarfeder.

"3) HAK-İŞ; nimet-külfet dengesinden, görülen iş ile ödenen ücret arasında her yönüyle bir denge kurulmasından, hak edilen ücretin geciktirilmeden ödenmesinden yanadır. İş huzurunun temini, çalışanlar ve çalıştıranlar arasındaki karşılıklı hakların belirlenen zamanda ve vaktinde yerine getirilmesine bağlı olduğuna inanır.

"4) HAK-İŞ; çalışmanın hem kişi ve toplumun hakkı, hem de ödevi olduğuna inanır. O nedenle de meşru kazanca saygıyı, alınterinin anında ve gereken biçimde değerlendirilmesini sonuna kadar savunur. Ülke genelinde işçilerin kötü, yanlış, zararlı düşüncelere ve propagandalara alet edilmesine, kötü emellere basamak yapılmasına her zaman karşıdır. Haksız rekabetin, yoksulluğun, fukaralığın önüne geçmek için kitlelerin örgütlenmesinden, eğitilmesinden yanadır.

"5) HAK-İŞ; işsizliği ve enflasyonu sosyal ve ekonomik rahatsızlıkların temel sebeplerinden sayar. Her ikisiyle de mücadelenin ancak yeni iş alanlarının açılarak istihdamın artırılmasını, emek yoğun yatırımlara ağırlık verilmesini, **faizli sisteme göre çalışan kurumlar yerine kar ortaklığı esasına göre işleyen ve işçilerin de ortak olduğu işyerlerinin kurulmasını savunur. Faizin sömürü aracı olduğuna inanır.**

²⁵⁶ HAK-İŞ, Türkiye Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu Ana Tüzüğü, Ankara, 1990, s.4-10.

"6) HAK-İŞ; iş hayatının düzenli sürdürülmesinde yatırımların ülke genelinde dengeli bir şekilde yapılmasından, özkaynakların yerinde değerlendirilmesinden, yabancı sermayenin ülke insanı emrinde ve ona faydalı olduğu sürece Türkiye'ye girmesinden yanadır. Türkiye'nin müreffeh, kalkınmış bir ülke olması, insanının da müreffeh bir hayata kavuşması için gerek duyulan her türlü ekonomik, mali, zirai reformları sonuna kadar destekler. Ekonomiye ve iş hayatına, tarıma olumsuz etkide bulunan her türlü reforma, yerli ve yabancı sermayelerin işbirliği yapmak suretiyle tekelleşmelerine, tröstler oluşturmalarına karşıdır. Serbest pazarlık ve rekabetten yanadır.

"7) HAK-İŞ; yeraltı ve yerüstü tabii zenginlerinin en iyi bir şekilde işlenip değerlendirildikten sonra ihracından yanadır. Bu tabii zenginliklerin yerli veya yabancı herhangi bir kişi veya kuruluşun keyfine terkedilmesine ve atıl bir biçimde yüzüstü bırakılmasına karşıdır. Hazinesinin zararına bile olsa üretimin ve üreticilerin devletçe desteklenmesinden yanadır.

"8) HAK-İŞ; ülke insanı ve ekonomisi için yarar sağlayan her türlü teşebbüs (girişim) biçimini destekler. **Milli-manevi birliği sarsmayan ortak yanları ve kültür birliği olan, ortak tarihi geçmişi bulunan yabancı sermaye sahiplerine öncelik tanınmasından yanadır.** Tek yanlı, çıkarıcı, bölücü, yönlendirici, ekonomi ve sanayimizde etkin biçimde söz sahibi olmaya yönelik yabancı sermayelere kesinlikle karşıdır. Ağır sanayii girişimlerine öncelik tanınmasından yanadır.

"9) HAK-İŞ; **adil ücret** kadar adil vergi sisteminin de yanındadır. Vergi kaçakçılığını önleyici, verginin servetten alınmasını, kaynağından vergilendirmeyi sağlayıcı sistemin geliştirilmesinden, toplanan verginin de öncelikle insanın refahında ve yatırımlarda kullanılmasından, cari harcamaların asgari düzeye indirilmesinden, gereksiz bütçe harcamalarına ve israfa kesinlikle son verilmesinden yanadır.

"10) HAK-İŞ; kendisinden bir parça saydığı, yurt dışında çalışan işçilerimizin de dahildeki ve hariçteki sorunlarıyla yakından ilgilenmeyi, her an onların yanında olmayı görev sayar.

"11) HAK-İŞ; gayesine ulaşmak ve prensiplerini gerçekleştirebilmek için işçilerin en iyi bir biçimde eğitilmesinden yanadır. İşçilerin meslek eğitimleri ve yeni teknolojilere uyum sağlayabilmesi için işyerlerinde sürekli eğitim programları düzenlenmesinden, işçilerin yeni buluşlara özendirilmesi ortamının hazırlanmasından, işçi çocuklarının işverenlerce oluşturulacak eğitim-destek fonlarından öncelikle faydalandırılmasından yanadır.

"12) HAK-İŞ; **hak bilinen yolda** Türkiye dahilinde vatan ve ülkemiz insanı ve işçileri için, Türkiye dışında aynı inancı tarihi, kültürü paylaşan insanlar için yararlı olan her türlü faaliyetleri desteklemeye, bu faaliyetleri yürüten kuruluşlarla elbirliği etmeye, destekte bulunmaya hazırdır. Ülke bütünlüğüne, savunmasına, insanına ve işçilerine zarar verici, toplumumuzu manevi ve kültürel değerlerinden uzaklaştırıcı, başka yönlerle sürükleyici, istismarcı girişimlere ve bunları yürüten kuruluşlara karşıdır."

HAK-İŞ, savunduğu düşünce özgürlüğünün İslamcıları eleştirmemek koşuluyla geçerli olduğunu TÜSİAD'ın **Eğitim Raporu** ile ilgili olarak da gösterdi. HAK-İŞ bu konuların "hassas" olduğunu ileri sürerek, bunları "düşünce ve tartışma özgürlüğü" dışında

biraktmaktadır. İslamcılarının düşüncelerinin tartışma konusu yapılmasını "tahrik unsuru" kabul eden mantık, HAK-İŞ'çilerde de vardır.

TÜSİAD 1990 yılında bir **Eğitim Raporu** yayınladı. Bu raporda imam hatip okulları ve Kuran kursları eleştiriliyordu. HAK-İŞ 22 Eylül 1990 günü yayınladığı Yönetim Kurulu Bildirisi'nde bu konuda çok sert bir tepki gösterdi. Ancak, aşağıda aktarılan bölümlerde de izleneceği gibi, TÜSİAD'ın söyledikleri tartışılmadan, bu kuruluşun tekelci sermaye kimliği eleştirilerek imam hatip okullarına ve Kuran kurslarına sahip çıkılıyor ve kamuoyu desteği sağlanmaya çalışılıyordu. Bu, tipik HAK-İŞ tavrıdır. Bildirinin bazı bölümleri şöyledir²⁵⁷:

"Özellikle raporda eğitimin sorunlarından çok, din eğitimi-irtica, İmam Hatip okulları gibi kamuoyunun hassas olduğu konuların öne çıkartılması, aslında geniş halk kitlelerinin yoksullaşmasında TÜSİAD'ın payının, siyasal tablonun oluşmasında da katkısını gizleme çabalarının bir ürünü olarak değerlendirilmelidir... TÜSİAD, İmam Hatip ve Kuran kursu sayısı ile uğraşacağına, kendi karlarının son ihtilalden bu yana kaç kez katlanarak büyüdüğünü, fabrika ve işyeri sayısının ne kadar arttığını, yatlarının, villalarının ve metreslerinin açık beyanını, buna karşılık çalıştırdıkları işçilerin maliyetteki payının ne kadar düştüğünü, reel ücretlerinin ne kadar gerilediğini, mensuplarının ne kadar hayali ihracat ya da batık kredi kullandığını kamuoyuna ilan etseydi çok daha dürüst davranmış olurdu."

Bu tavrı, Necati Çelik'in, yaptığı bir basın toplantısında 2 Temmuz 1993 günü Sivas'ta Madımak Oteli'nde 33 aydınımızın ve 2 otel görevlisinin şeriatçılar tarafından yakılması konusunda söylediklerinde de açıkça ortaya çıkmaktadır. Necati Çelik, "Sivas'taki kundaklama olayını kınadığını" belirterek, şu konuşmayı yapmıştır²⁵⁸:

"Ancak Aziz Nesin başta olmak üzere bu olaya sebep olan kişi ve kuruluşların sorgulanması ve cezalandırılması gerekmektedir. Bu yazarın yazıları inananlara tahkir doludur. İslami ve Müslümanları tahkir ve tahrik etmektedir."

HAK-İŞ yöneticilerinin "düşünce özgürlüğü" ve "demokrasi" kavramlarından anladıkları ile bu konudaki evrensel değerler ve anlayışlar birbirinden çok farklıdır. HAK-İŞ'in özellikle 1988-89 yıllarından başlayarak kamuoyuna sunmağa çalıştığı "çağdaş demokrat" görünümün gerçekliği, sunulan örnekler ışığında, ciddi biçimde sorgulanmalıdır.

4. HAK-İŞ'in DİSK Konusundaki Tavrı

12 Eylül Askeri Darbesi sonrasında HAK-İŞ'in DİSK konusundaki tavrı da demokrat olmaktan uzaktı. HAK-İŞ Genel Başkanı Aziz Yılmaz, 1981 yılında genel kurulu açış konuşmasında, DİSK'le ilgili olarak ve 12 Eylül Askeri Darbesi sonrasında DİSK Genel Sekreteri Fehmi Işıklar'ın bir otel odasında yakalanmasına da atıfta bulunarak, şunları söylüyordu²⁵⁹:

"Devrimcilik dediler, halkçılık edebiyatı yaptılar, sendika ağalığı ve patronluğunun devrilmesi gerektiğini söylediler. Bağırmadık sokak, dolaşmadık cadde, yazılmadık

²⁵⁷ HAK-İŞ Haber Bülteni, 22 Eylül 1990.

²⁵⁸ Aydınlik, 11.7.1993.

²⁵⁹ Yılmaz, A., a.g.m., 1981, s.5.

duvar bırakmadılar, ama kendileri, işçinin önünden bile geçemediği en lüks otellerde ve gayri meşru bir yaşantı içinde paçayı ele verdiler."

HAK-İŞ'in 1983 yılında yapılan 4. Genel Kurulu'na ve 1986 yılında toplanan 5. Genel Kurulu'na sunulan Çalışma Raporları'nda ise DİSK konusunda şu değerlendirme yer alıyordu²⁶⁰:

"Kapitalist sistemin savunucusu Türk-İŞ'in yerine, Komünist sistemin savunuculuğunu yapan DİSK kurulmuştur... DİSK'in temel ilkesi sınıf sendikacılığıdır. Tarihin bir sınıf kavgasından ibaret olduğunu iddia ederek Türkiye'yi bir sınıf kavgası ortamına sürüklemişlerdir. Oysa tarihin sınıf kavgasından ibaret olmadığını gösteren sürülerce delil vardır. Sınıfların olduğu yerde elbette sömürü olacak, kula kulluk olacaktır. **DİSK'in asıl gayesi Türkiye'yi Komünist Rusya'nın bir uydusu haline getirmektir.** Bunun için kuruluşundan beri bu gayeye hizmet etmiş olup, işçi haklarını savunmaktan ziyade, dışardan aldığı talimatların yerine getirilmesine yönelik bir çalışma içerisine girmiştir."

5. HAK-İŞ ve Laiklik

HAK-İŞ'in tüzüğünde laiklikten söz edilmemektedir. Bazı belgelerinde ise, "laikliğin yanlış yorumlandığı" ileri sürülmektedir. Ancak Cezayir'deki olaylardan sonra yayınlanan HAK-İŞ Dergisi'nde yer alan "Cezayir: Laikliğe Düşmanlık mı, Demokrasi Sınavı mı?" başlıklı yazıdaki ifadeler, HAK-İŞ'in bu konudaki tavrını yansıtmaktadır²⁶¹:

"Eğer milletin başında halkın iradesine dayanmayan bir yönetim varsa bunun diktatörlük olduğunu herkesten önce şimdiki **laiklik çığırtkanlığı** yapanlar haykırırlar... **Laiklik kisvesi adı altında -ülkemiz dahil- koparılan yaygaraların** bir başka yönü daha var. Yüzde 20'yi geçmeyen ve o ülkenin tercihini yansıtmayan, ancak yansıtır görünen azınlıkların ülkeleri yönetim alışkanlıklarının tehlikeye girmesidir."

HAK-İŞ Dergisi'nin Mayıs 1994 sayısında ise, herhalde 27 Mart 1994 yerel seçimlerinde Refah Partisi'nin artan gücüyle de bağlantılı olsa gerek, laiklik konusunda çok açık bir tavır alınıyor. Derginin sözkonusu sayısında laiklik konusunda çeşitli kişilerin yazıları yayınlanırken, "HAK-İŞ Dergisi" imzalı giriş yazısında şunlar söyleniyor²⁶²:

"Din ve devlet ilişkilerimizin temeli olan laiklik, Anayasamızda zikredilen bir terim. Terim Anayasada zikredilirken nedense tanımsız bırakılmış. Toplumumuzun geçmişteki yasama biçimlerinin herhangi birini ifade eden bir terim değil. Cumhuriyet Anayasaları ile hayatımıza girmiş. **Devletin, dindarlara ve dini kurumlara baskısı şeklinde uygulanmış.** Bu uygulamaların şiddeti içinde tartışılmaya başlanmış. Meydanlarda politikacıların daha serbest bir din hayatı vaadlerine malzeme teşkil etmiş. Söylemlerde yumuşamasına karşılık, uygulamalarda dayatmacı mantığından ödün vermeden sinsileşmiş. **Döneceğiniz bir köşe başında elinde laiklik sopası bulunan devletli birileri ile her an karşılaşmanız mümkün.** Meydanların masum kelimesinin devletin

²⁶⁰ HAK-İŞ, a.g.k., 1983, s.23; a.g.k., 1986, s.35.

²⁶¹ HAK-İŞ Dergisi, Sayı 17, Ocak 1992, s.60.

²⁶² HAK-İŞ Dergisi, Sayı 29, Mayıs 1994, s.1.

en üst kademelerinde bulunanlarla bile ikili tavrın (söylemde ve uygulamada) ceberut tarafı taraftar buluyor. Eğilip bükülerek meydanlardaki masum ifade iptal ediliyor. Bir eşarp bağlama biçimi, bir namaz kılınan yer, bir eğitim kurumunun açılması isteği, kurban derisi bağıışı gibi sıradan ilişkiler toplumun gündemini aylarca hatta yıllarca işgal edebiliyor."

Laiklik açısından bakıldığında da, HAK-İŞ'in değişen görünümünün altında veya arkasında ilk ifade edilmiş kimliğini görmek olanaklıdır.

6. HAK-İŞ'in İran Devleti'nin İşçi Evi Örgütü ile İlişkileri

HAK-İŞ Konfederasyonu'nun, İran'da şeriatçı devletin işçileri kontrol altında tutmak için oluşturduğu ve uzun bir süre Çalışma Bakanı'nın genel başkanlığını yaptığı İşçi Evi ("Hane-i Karger") ile iyi ilişkileri bulunmaktadır. İşçi Evi, II. Bölüm'de de belirtildiği gibi, işyerlerinde şeriatçı ideolojik-siyasal örgütlenmeler olan İslamcı Derneklerden, işveren temsilcilerinin de yer aldığı ve İslamcı Derneklerle işbirliği yapma görevi olan İslamcı Emek Konseylerinden, Tüketici Kooperatifleri Merkezi Örgütü'nden ("Emkan") ve Konut Kooperatifleri'nden ("Eskan") oluşmaktadır. İşçi Evi kesinlikle bağımsız ve demokratik bir sendika değildir. Şeriatçı İran devletinin işyerlerindeki uzantısıdır.

İşçi Evi ile ilişkiler eleştirildiğinde, HAK-İŞ yöneticilerinin olası tepkisi, Batılı ülkelerin sendikaları ve hatta Rusya'daki sendikalarla kurdukları ilişkileri göstermek olacaktır. Ancak arada önemli bir fark vardır. İşçi Evi adı altında yapılan örgütlenme, işçilerin bağımsız bir örgütlenmesi değildir; şeriatçı devletin işçileri denetim altında tuttuğu bir yapıdır. Günümüzde uluslararası sendikacılık hareketi İşçi Evi'ni işçi örgütü olarak kabul etmemekte, bu kuruluşla ilişkiye girmemektedir.

HAK-İŞ'in Batı ülkelerinin sendikaları ile ilişkiye girmesi, kendisini meşrulaştırmaktadır. HAK-İŞ'in İşçi Evi ile ilişkiye girmesi ise, şeriatçı devletin uzantısı İşçi Evi'ni meşrulaştırmaktadır.

HAK-İŞ Genel Eğitim Sekreteri Salim Uslu'nun başkanlığındaki bir delegasyon 1990 yılı Mart ayında İran İşçi Evi'nin davetlisi olarak İran'a gitti. Daha sonra, 6 kişilik bir İşçi Evi grubu Türkiye'yi ziyaret etti. HAK-İŞ Genel Başkanı Necati Çelik'in başkanlığındaki bir heyet 1991 yılı Nisan ayında yeniden İran'a giderek İşçi Evi'nin konuyu oldu ²⁶³.

İran İşçi Evi'nden bir delegasyon ise HAK-İŞ'i 14-21 Şubat 1992 günleri ziyaret etti. Bu ziyaret sırasında yapılan görüşmelerde, Türkiye, Pakistan ve İran sendikacılık hareketlerini birleştirecek bir üst örgütlenmeye gidilmesi ve bu örgütlenmeye (Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan) Kafkasya Cumhuriyetlerinin de katılması konusu tartışıldı. İran İşçi Evi'nin Genel Sekreteri, iki ülke sendikacılık hareketleri arasında "en büyük ortak noktanın sınır tanımayan din" olduğunu belirtti²⁶⁴. Bilindiği gibi, İran ve Pakistan şeriatla yönetilmektedir. İran'ın Orta Asya Cumhuriyetleri ve Kafkasya ile 2 bin kilometrelik ortak sınırı vardır. İran dış politikasının ana hedefi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bir boşluğa düşen Azerbaycan ve beş Orta Asya Cumhuriyeti'nde şeriatçılığı yaymak ve, Humeyni'nin "İslam ülkeleri arasında gerçek sınırlar yoktur" anlayışını

²⁶³ HAK-İŞ, **7. Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu, 17-20 Aralık 1992**, Ankara, 1992, s.299.

²⁶⁴ **HAK-İŞ Dergisi**, Sayı 18, Nisan 1992, s.67.

hayata geçirmektedir. İran İşçi Evi'nin HAK-İŞ'i ziyaretinde ele alınan ana konu, iki bağımsız işçi örgütü arasında işçileri ilgilendiren bir sorun değil, İran'ın dış politikasının gerekleridir²⁶⁵.

HAK-İŞ'ten bir delegasyon ise 8-18 Mayıs 1992 günleri İran'a gitti. Bu ziyaret sırasında da, Türkiye, İran, Pakistan, Bengaldeş, Afganistan, Kazakistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan sendikalarının "Asya Sendikal İşbirliği Uluslararası Örgütü" adıyla bir üst örgüt oluşturmaları konuşuldu²⁶⁶.

HAK-İŞ'in 1992 yılı Aralık ayında toplanan 7. Olağan Genel Kurulu'na katılan yabancı delegasyonda İran İşçi Evi'nin bir temsilcisi de vardı. Bu kişinin genel kurulda yaptığı konuşmanın iki yönü vardır. İşçi Evi'nin temsilcisi konuşmasında işçilerin sorunlarını anlatmadı; yalnızca İran İslam Cumhuriyeti'nin propagandasını yaptı. Diğer taraftan, İran'da Hristiyan, Musevi, Zerdüştü ve Bahai işçiler olmasına karşın, İşçi Evi'nin temsilcisi şöyle konuştu²⁶⁷:

"İran müslüman işçilerinin sıcak selam ve saygılarını size iletme fırsatını bana verdiğiniz için teşekkür ederim... Müslümanlar her fırsatta ve her şekilde müslümanlara yapılan zulm ve siteme karşı çıkmaları lazım. Biz birleşerek bunu en az düzeye indirebiliriz..."

İşçi Evi adı altında faaliyet gösteren İran devlet aygıtının bu temsilcisi, gerçek bir sendikacı değil, bir devlet görevlisidir. HAK-İŞ, bu devlet görevlisine İran İslam Cumhuriyeti propagandası yapma olanağı tanıyarak, sendikacılıkla bağdaşmayan bir iş yapmıştır.

7. HAK-İŞ ve "Dayanışmacılık" İdeolojisi

Kitabın birinci bölümünde ele alındığı gibi, İslamcı düşüncede "dayanışmacılık" anlayışının temel bir önemi vardır. Dayanışmacı toplum, İslamcı toplum düzeninin temel öğelerinden biri olarak öngörülmektedir. HAK-İŞ'in 1989 yılında toplanan 6. Genel Kurulu'na sunulan Çalışma Raporu'nda bu konu şöyle ele alınmaktadır²⁶⁸:

"Dayanışmacı dünya görüşüne göre; yeryüzünde dayanışma vardır. Esas olan dayanışmadır. Dayanışma olunca da tarafların kararlarda eşit olması ve imkanlardan eşit şekilde yararlanması söz konusudur. Bu dayanışma dünya görüşüne göre sosyal müesseseleşmede esas olan "haktır". Yani 'haklıyı' hakim kılmak veya ilişkileri 'hakka' göre düzenlemektir."

HAK-İŞ'in 1989 yılında toplanan 6. Genel Kurulu'na sunulan Çalışma Raporu'nda savunulan İslamcılık, "Hakkı üstün tutan barışçı dünya görüşü" adı altında sunulmaktadır. Bu yaklaşım

²⁶⁵ İran'ın bu ülkelere ilişkin politikası için bkz. Mohaddessin, M., a.g.k. 1993, , "Ahtapotun Kolları: Orta Asya'ya Şeriatçılık İhracı" bölümü.

²⁶⁶ **HAK-İŞ Dergisi**, Sayı 19, Mayıs-Haziran-Temmuz 1992, s.34.

²⁶⁷ **HAK-İŞ Dergisi**, Sayı 21, Mart 1993, s.54.

²⁶⁸ HAK-İŞ, a.g.k., 1989, s.368. Bu metin aynen Öz Gıda-İŞ'in 6. Genel Kurulu'na Sunulan Çalışma Raporu'nda da yer almaktadır. Bkz. Öz Gıda-İŞ, **6. Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu, Cilt 2, Görüşler**, s.8.

uzun uzun anlatıldıktan sonra, bir cümleinin sonunda "**Barış veya İslam dünya görüşü**" denilerek, anlatılanın gerçekte İslamcılık olduğu belirtilmektedir²⁶⁹:

"Hakkı Üstün Tutan Barışçı Dünya Görüşü: Bu dünya görüşüne göre kainatta dayanışma vardır. Canlılarla cansızlar arasında dayanışma ve yardımlaşma olduğu gibi, sosyal hayatta esas olan dayanışma ve yardımlaşmanın tesis edilmesidir. Çünkü insanlar yaradılışları gereği birbirlerine muhtaçtırlar. İnsan üretici ise tüketiciye, tüketici ise üreticiye muhtaçtır. Birbirlerine muhtaç olan insanlar arasında hakkı üstün tutarak adalete dayanan işbirliği sağlanırsa ve insanlar özgürce sosyal hayatta kendilerine düşen görevi üstlenirlerse ve sosyal hasıladan paylarını da üstlendikleri külfete göre adilce paylaşırlarsa, sosyal yardımlaşma ve dayanışma barış içinde arttırılır. Toplumu oluşturan bireyler arasında nimet - külfet dengesi sağlanırsa, külfete katlananlar karşılığında hakettikleri nimetten paylarını alırlarsa daha çok çalışırlar. Bu dünya görüşü insanlar arasında menfaat paralelliğini sağlamaktadır. Toplumu oluşturan bireyler faaliyet gösterdikleri alanlarda karı paylaştıkları gibi zararı da, nimeti paylaştıkları gibi külfeti de paylaşırlar.

"Bu dünya görüşüne göre sosyal hayatta en güçlü olan haklı olandır. Haklı olan iktisadi bakımdan güçsüz de olsa devlet haklının yanında olduğu için haklı olan güçlüdür. Haksız olan iktisadi ve siyasi bakımdan güçlü olsa da devlet karşısında olduğu için güçsüzdür. Bu dünya görüşüne silm, **Barış veya İslam dünya görüşü denilmektedir.**"

HAK-İŞ'in 6. Genel Kuruluna sunulan Çalışma Raporu'nda "Sistemlerin Evrimi" başlığı altında, önce "kapalı ekonomi dönemi" ele alınmakta, ardından "piyasa dönemi" anlatılmaktadır. Bu dönem, "mal mübadelesi devri" ve "emek mübadelesi devri" olarak ikiye ayrılmaktadır. Emek mübadelesi devrinin ilk evresi "işçilik merhalesi", ikinci ve son evresi ise "ortaklık merhalesi"dir. Gerçekte İslamcı düzen olan "ortaklık merhalesi" şöyle anlatılmaktadır²⁷⁰:

"Bu merhalede iktisadi ve siyasi teşkilatlanma, hakkı üstün tutan Barışçı Dünya görüşüne göre gerçekleştirilecek ve siyasal iktidar her hangi bir sınıfın ve bir grubun denetimi ve kontrolü altında olmayacaktır. Siyasal iktidar hakkı hakim kılmaya ve toplumu oluşturan sınıflar arasında menfaat paralelliğini tesis etmeye çalışacaktır. Devlet gücünün çıkarını kollayan bir teşkilat değil, haklının hakkını koruyan ve sosyal dayanışma ve yardımlaşmayı artıran bir kuruluş olacaktır.

"Bu merhalede işçi ve sermayedar arasında çatışma olmayacaktır. bu merhalede sosyal teşkilatlanmanın dayandığı Barışçı Dünya görüşüne göre, sosyal barış ancak adaletin tesis edilmesi ve sosyal hayatta nimet-külfet dengesinin sağlanmasıyla gerçekleştirilecek ve sürekli hale getirilecektir.

"Bu merhalede sermayedarla emek, işyerini ortaklaşa idare edecekler ve elde edilen hasılayı külfete katlanma derecesine göre paylaşacaklardır. İşletmeler ortaklıklar şeklinde teşkilatlandırılacak ve üretim faaliyetlerini düzenlenmesinde işçiler aktif rol alacaklardır.

²⁶⁹ HAK-İŞ, a.g.k., 1989, s.486.

²⁷⁰ HAK-İŞ, a.g.k., 1989, s.495-496. Bu metin aynen Öz Gıda-İŞ'in bir raporunda da yer almaktadır. Bkz. Öz Gıda-İŞ, a.g.k., 1989, s.166-167.

"Bu merhalede toplumda kim haklıysa güçlü olacaktır. Çünkü siyasi iktidarın görevi ve meşruluğu haklı olanın hakkını korumaya bağlıdır. Dolayısıyla siyasi iktidar her zaman haklıyı haksıza karşı korumakla yükümlü olacaktır. Bu merhalede haksız olan güçlü de olsa güçsüzdür. Çünkü devlet haksızın ve haksızlığın karşısındadır. Bu merhalede sosyal teşkilatlanma hakkını üstün tutan Barışçı Dünya görüşüne göre gerçekleştirileceği için mekanizma haklı olanın, mazlumun lehine ve haksız olanın, zalimin aleyhine işleyecektir."

8. İşçilerin Ortaklığı

HAK-İŞ Tüzüğü'nün "Prensipier" maddesinde, **"faizli sisteme göre çalışan kurumlar yerine kar ortaklığı esasına göre işleyen ve işçilerin de ortak olduğu işyerlerinin kurulması"**nın savunulduğu belirtiliyordu. Bu anlayış aktarılan diğer bazı metinlerde de yer almaktadır. HAK-İŞ'in 1981 yılında toplanan 3. Genel Kurulu'na sunulan Çalışma Raporu'nda bu konu, İşçi Yardımlaşma Kurumu (İYAK) ile bağlantılı olarak şöyle ele alınmaktaydı²⁷¹:

"Günümüzde topluluklar kendi sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak ve ekonomilerine önemli ölçüde katkıda bulunacak kuruluşlar meydana getirmektedirler. Memleketimizde sosyal güvenlik ve yardımlaşma yönünden SSK'nın tamamlayıcısı vasfında, ekonomik kalkınmamıza ve istihdam seviyesinin gelişmesine yol açacak, üyelerine piyasaya nazaran daha ucuz tüketim malları temin edecek, mesken kredisi ve işçi çocuklarına burs, kuracağı işçi bankasıyla üyelerine faizsiz kredi verecek nitelikte İYAK'ın bir an önce kanunlaşarak çıkması dileğimizdir.

"İşçilerden kesilecek aidatların yanısıra, kurulmasını ısrarla teklif ettiğimiz kıdem tazminatı fonu ile işsizlik sigortasında biriken aidat ve tazminatlar İYAK'ın mali finansmanını temin edeceği gibi, yatırımlar yapmasını sağlayacak..."

Aynı raporda yer alan diğer bir konu, kıdem tazminatları ile ilgili bir fonun kurulması ve buradaki kaynağın yatırıma yöneltildiği²⁷²:

"Kıdem tazminatları ile ilgili bir fon kurulmalı, işveren her yıl işçilerin kıdem tazminatlarını bu fona yatırmalıdır. Bu fonda biriken paralar, yatırımlarla semerelendirileceği için işçi kendi adına tazminatla birlikte yatırım karından da istifade edeceğinden eline daha yüksek bir meblağ geçecektir."

HAK-İŞ'in 1983 yılında toplanan 4. Genel Kuruluna sunulan Çalışma Raporu'nda da, kitabın ilk bölümünde ele alınan İslamcı anlayış çerçevesinde kar ortaklığı savunulmaktaydı²⁷³:

"Kar ortaklığı, yönetime katılma ve eşel mobil sistemi mutlaka getirilmelidir."

Öz Gıda-İş Sendikası'nın 1986 yılındaki genel kuruluna sunulan raporda da aynı anlayış bulunuyordu ²⁷⁴:

²⁷¹ HAK-İŞ, a.g.k., 1981, s.80.

²⁷² HAK-İŞ, a.g.k., 1981, s.108.

²⁷³ HAK-İŞ, a.g.k., 1983, s.9.

"Meseleye bu açıdan bakış, bizi hakkaniyete uygun prensipler içinde işçinin fabrikaya ortak edilmesi talebinde bulunma noktasına getirmektedir."

HAK-İŞ'in 1994 yılı sonlarında ve 1995 yılı başlarında Karabük ve Et-Balık özelleştirmelerinde işçilerin ve sendikaların işletme mülkiyetine ortaklığını savunmasının nedenlerinden biri, İslamcılarının bu yolla işçi-işveren çelişkilerini ortadan kaldırma projesidir.

9. HAK-İŞ Sendikaları Kapitalizme Karşı

HAK-İŞ'e bağlı sendikaların bazılarının 1989 yılındaki tüzüklerinde, kapitalizmle mücadele edileceği belirtiliyordu. Öz Ağaç İş ve Öz İplik İş Sendikaları'nın tüzüklerinde 1989 yılında şu hüküm yer alıyordu²⁷⁵:

"Sendika, insan hakları ve Anayasaya dayanan milli, demokratik ve sosyal hukuk devleti anlayışı içinde; faşizm, komünizm, **kapitalizm** ve her türlü demokrasi dışı siyasal akımla, yoksulluk, cehalet, sefalet ve işsizlikle mücadele ile sosyal adaletin gerçekleşmesine ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmasına hizmet etmeyi temel amaçlarından sayar."

Ancak, Öz Gıda-İş Sendikası'nın 1993 yılındaki Ana Tüzüğü'nde bu madde aşağıdaki biçimdedir. Büyük olasılıkla diğer sendikaların tüzüklerinde de, sermaye açısından HAK-İŞ'i tehlikeli gibi gösterebilecek sözcükler çıkarılmıştır.²⁷⁶:

"Sendika, insan haklarına ve Anayasaya dayanan milli, demokratik ve sosyal hukuk devleti anlayışı içinde, her türlü demokrasi dışı akımlarla, yoksulluk, cehalet, sefalet ve işsizlikle mücadele ile sosyal adaletin gerçekleşmesine, insanı ve hakkı üstün tutan uygarlık düzeyine ulaşmaya hizmet etmeyi temel amaçlarından sayar."

10. HAK-İŞ ve Faiz Düşmanlığı

Faiz konusu şeriatçılığın turnusol kağıdıdır. Banka sermayesinin faiz aracılığıyla gerçekleştirdiği sömürü son derece acımasızdır. Ancak, İslamcı düşünürlerin genel niteliği, sermayenin ücretli emeği üretim süreci içinde sömürmesini onaylayıp, yalnızca faize karşı çıkmaktır. HAK-İŞ Tüzüğü'nde de, "**Faizin sömürü aracı olduğuna**" inanıldığı ifade edilmektedir.

HAK-İŞ'in faize karşı çıkması, sanayide yatırım yapmış bir sermayedarın mantığıyla aynıdır. HAK-İŞ'in 1983 ve 1986 yıllarında toplanan genel kurullarına sunulan çalışma raporlarında aşağıdaki talep yer almaktadır²⁷⁷:

²⁷⁴ HAK-İŞ, a.g.k., 1986, s.202.

²⁷⁵ **Öz Ağaç İş Sendikası Ana Tüzüğü**, M.3; **Öz İplik İş Sendikası Ana Tüzüğü**, M.3.

²⁷⁶ **Öz Gıda-İş Sendikası Ana Tüzüğü**, Ankara, 1993, Madde 3.

²⁷⁷ HAK-İŞ, a.g.k., 1983, s.9; a.g.k., 1986, s.19.

"Faiz sömürüyü meşrulaştırdığından, müteşebbis ruhunu körüklediğinden yatırımı yok ederek, havadan para kazanmayı, başkasının sırtından geçinmeyi kolaylaştırdığından, insanı tembelleğe ve aylaklığa sevk ettiğinden, tamamen kaldırıcı hükümler konmalıdır."

1986 yılında ise şunlar söylenmektedir²⁷⁸:

"Bizler yeni bir sendika anlayışı içerisinde, üyelerimizin toplu ve fert fert korunup kalkınması yanında, iş bulamayanların karşısında gelecek ekonomimizi ve işvereni de düşünme durumundayız. Müteşebbis olmadığı taktirde yatırım yapılmaz, yatırım olmadığı yerde yeni iş sahaları açılmaz. İstihdam imkanı olmaz, sendikalar olamaz...Faizin, tefeciliğin had safhaya ulaştığı bu devrede yatırım nasıl yapılacaktır. Faizin bu hali karşısında endişeliyiz."

Faize böyle karşı çıkan HAK-İŞ'in paralarını nerede ve nasıl tuttuğu da ayrı bir sorudur.

11. HAK-İŞ ve Özelleştirme

HAK-İŞ'in görüşlerinin iç tutarsızlığı, özelleştirme ve mülkiyete ortaklık anlayışları çeliştiğinde ve sermaye HAK-İŞ'e yağmadan bir pay sunduğunda, iyice ortaya çıktı.

HAK-İŞ 1990'lı yıllarda özelleştirmeye karşı açıkça tavır aldı. Ancak, 1995 yılı başında Et ve Balık Kurumu'nun çok düşük bir fiyatla HAK-İŞ yöneticilerinin içinde bulunduğu bir girişime satılması söz konusu olduğunda, HAK-İŞ bu yağmadan pay alma önerisini kabul etti.

Özelleştirme Yüksek Kurulu, 2 Şubat 1995 günlü kararıyla, Et ve Balık Kurumu'nun Et Balık Ortak Girişim Grubuna satılmasına karar verdi. Et Balık Ortak Girişim Grubu'nun sermaye dağılımı şöyle olacaktı: Sermayenin en az yüzde 5'i besicilere veya besici dernek ve kooperatiflerine; en az yüzde 5'i kasaplara veya kasap dernek ve kooperatiflerine; kalan kısmın bir bölümü Ticaret ve Sanayi Odalarına, Şirket çalışanları ve emeklilerine ve bir kısmı da, "HAK-İŞ Konfederasyonu ve bünyesinde bulunan sendikalar ile bu Konfederasyon ve bünyesinde bulunan sendikaların üyeleri ve çalışanlarına" verilecekti.

Et-Balık'ta bu gruba satılan mal varlığının yalnızca arsa değerinin 11,3 trilyon TL olduğu tahmin ediliyordu. Ancak satış bedeli yalnızca 1,5 trilyon lira idi ve bu miktar 24 ay sonra ödenecekti. Et ve Balık Kurumu'nun tüm borçlarını devlet üstleniyordu. Devlet, HAK-İŞ'e 60 milyar liralık et stoku devredecek; bunun parası 18 ay sonra devlete ödenecekti. "Ankara ve İstanbul bölgesinde bulunan kombinalar ve faaliyeti aksatmayacak diğer varlıklar ile kurulu kapasitesinin % 20'sine tekabül edecek miktar veya oranda kombina" satılabilecekti.

Bu uygulama, işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi açısından önemli sakıncalar içermekteydi:

- Sermayenin yapmak istediği, sendikaları da yağmada suça ortak ederek, sendikaların sesini kesmekti.

- Tek başına bir sendikanın bir işletmeyi devralmasıyla işçilerin sorunları çözülmeyecek; bu uygulama, işyerleri ve işçiler arasında bölünme ve düşmanlıklar yaratacaktı.

²⁷⁸ HAK-İŞ, a.g.k., 1986, s.247.

- Bu uygulamayla sermayeyi tabana yayma iddiası da doğru değildi. Kamu veya devlet mülkiyeti, sermayenin tabana yayılmasıdır. Sermayeyi tabana yayma iddiasıyla bazı kişilere ilk başta ucuza satılacak hisse senetleri, bir süre sonra az sayıda sermayedarın elinde toplanacaktı. Tasarruf bonolarında, Teletaş ve Petkim'de işçilere satılan hisse senetlerinde olan buydu.

- Değerinin çok altında fiyatlarla kamu malının sendikalara satılması, hükümetlerin sendikalara para yardımı yapmasının hile-i şeriye'siydi. 2821sayılı Sendikalar Kanunu bu uygulamayı yasaklamaktaydı.

- Sendikaların, mallarının kolayca hacedilmemesi ve işçi aidatlarını kaynaktan kesme gibi bazı ayrıcalıkları vardı. Ticaretle uğraşmayı asli iş haline getiren bir sendikanın bu ayrıcalıklarının sürmesi uygun olmayacaktı. Sendika görünümü altında tüccarlık ve sanayicilik yapılmamalıydı.

- Sendikaların bir bölümü, devletin ve halkın malının yağmalanmasından pay alırsa, sendikalı işçiler ile halkın bütünleşmesi önlenemez; halkın, işçilerin haklı ve meşru mücadelesine verdiği destek kesilecekti.

- Yatırım yapılmamış, teknolojisi eski, özel bankalara borçlu kılınmış, politikacılar tarafından kendi sempatanları ve sermaye için kullanılmış ve iyice sersemletilmiş KİT'lerin ipini sendikalara çektirtmeye çalışmak, işçi sınıfı ve sendikacılık hareketini iyice etkisiz kılmayı amaçlamaktaydı.

HAK-İŞ'in özelleştirme adı altında sürdürülen yağmada "küçük ortak" olmayı kabul etmesi, HAK-İŞ aleyhinde geniş bir kamuoyunun oluşmasına yol açtı. HAK-İŞ'in de içinde bulunduğu Demokrasi Platformu'nun Başkanlar Kurulu 8 Şubat 1995 günü toplantıya çağrıldı. Necati Çelik, toplantıya geleceğini bildirmiş olmasına rağmen, yerine yarım saat gecikmeyle HAK-İŞ Genel Eğitim Sekreteri Salim Uslu'yu gönderdi. Dört saate yakın bir süre süren toplantıda, Demokrasi Platformu'nu oluşturan tüm örgütler HAK-İŞ'i sert biçimde eleştirdiler. Bazı örgütler, HAK-İŞ'in artık işveren kimliğinin ağır bastığını ve Çalışanların Ortak Sesi Demokrasi Platformu'nda yeri olmadığını söyledi. Alınan karar, HAK-İŞ yönetiminin Et-Balık konusundaki tavrını gözden geçirmesi ve 15 Şubat günü toplanılarak konunun yeniden ele alınmasıydı. Ancak HAK-İŞ yönetimi bu kararın ardından bir basın toplantısı düzenleyerek, Demokrasi Platformu'ndan ayrıldığını açıkladı. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Genel Başkanı Refik Baydur ise aynı gün yaptığı açıklamada, HAK-İŞ'i TİSK üyeliğine davet etti²⁷⁹. Ancak, kamuoyunda bu yağma konusunda oluşan tepki üzerine, Et ve Balık Kurumu'nun satış kararı iptal edildi.

Şeytan Ayetleri, TÜSİAD'ın Eğitim Raporu ve Sivas Katliamı, HAK-İŞ'in "demokratlık" ve "çağdaşlık" propagandasının gerçek yüzünü ortaya çıkarmıştı. Et ve Balık Kurumu'nun özelleştirilmesinde HAK-İŞ'in izlediği yol da, sendikal mücadeledeki sözlerinin ciddiyetini ve doğruluğunu açıklığa kavuşturdu. HAK-İŞ'in, yıllardır büyük bir özveri ve özenle inşa ettiği "itibarı", İslamcı düşüncesinin sermayeyle işbirliği ve mülkiyete ortaklık anlayışlarının hayata geçirilmesi ve vurgundan pay alma çabası sonucunda, bir anda çöktü.

²⁷⁹ Dünya, Günaydın, Zaman, Türkiye, Yeni Yüzyıl, 9.2.1995.

12. HAK-İŞ, Avrupa Birliği ile İlişkiler ve Batılılaşma

İslamcı düşünürler daima "Batılılaşma"nın karşısında oldular; eski adıyla Ortak Pazar'a, günümüzdeki adıyla Avrupa Birliği'ne girmek yerine, İslam ülkeleriyle bütünleşmeyi savundular. Türkiye'de 1960'lı ve 1970'li yıllarda Sol'daki hakim eğilim de Ortak Pazar'a girilmemesi doğrultusundaydı. HAK-İŞ'in Avrupa Birliği'ne tam üyeliğe ve Avrupa Birliği ile gümrük birliğine karşı olumsuz tavrı, Sol içindeki itibarının artmasına da yol açtı.

HAK-İŞ 1980'li ve 1990'lı yıllarda da, "Hristiyanların Ortak Pazarı"na girmeye karşı çıkıyordu. HAK-İŞ'in 1989 yılında toplanan 6. Genel Kurulu'na sunulan Çalışma Raporu'nda yer alan değerlendirme şöyleydi²⁸⁰:

"Türkiye, tarihi, ahlakı, felsefi, dini ve milli karakteri itibari ile batılı değildir. **Batılılaşma Türk toplumunun gündemine her zaman bir ihanet ve yabancılaşma olayı olarak girmiştir...** Türkiye'nin AT'a başvurusu yürürlükteki anayasa ve yasalar açısından hukuki açıdan ağır bir cürüm oluşturmakta, devletin bağımsızlığını, ülkenin bütünlüğünü tehdit eden bir nitelik arz etmektedir. Müesses nizamı tebdil ve tağyire yönelik bir cürüm oluşturmuştur. Bu konuda iktidar ve muhalefet partilerinin sessiz kalmaları düşündürücüdür."

13. "Dünyanın İlk Toplu Sözleşmesi" Masalı

İslamcıların propaganda konularından biri, Osmanlı İmparatorluğu döneminde işçi hak ve özgürlüklerini abartmaktır. Bu propagandada sık sık kullanılan gerçekdışı bir iddia ise, dünyadaki ilk toplu iş sözleşmesinin Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. yüzyılda yapıldığıdır.

Bu iddia 25 yılı aşkın süredir gündemdedir²⁸¹. ENSAR Vakfı tarafından 1986 yılında yayınlanan kitapta yer alan "İslam'da İşçi ve İşveren Münasebetleri" makalesinde de aynı iddia yer almaktadır. Dr.Hamdî Döndüren şunları yazmaktadır²⁸²: "Bu sözleşmenin, işçi ve işveren münasebetlerini düzenleyici hükümler getirmekte kaynak sayılan İngiltere'deki ilk toplu iş sözleşmesinden 51 yıl önce yapıldığı ortaya çıkmıştır."

Hizmet İş Sendikası'nın 1989 yılında toplanan 5. Genel Kuruluna sunulan çalışma raporunda da şu iddia yer almaktadır²⁸³:

"Tarihi belgelere; 1700 yıllarında Kütahya'da fincancı esnafı ile fincan işçileri arasında imzalanan 24 maddelik toplu sözleşmenin, Avrupa ülkelerinde hak arayanların kulaklarının kesildiği bir dönemde dünyada ilk defa bizim ülkemizde ve bizim insanlarımızca imzalandığını duyurmaktadır."

Öz Ağaç-İŞ'in 1989 genel kurul raporunda da benzer bir iddia vardır²⁸⁴:

²⁸⁰ HAK-İŞ, a.g.k., 1989, s.472.

²⁸¹ Bu konuda bkz. Koç,Y., "İlk Toplu İş Sözleşmesi Ne Zaman İmzalandı?" **Aydınlık**.

²⁸² Döndüren, H., a.g.m., ENSAR Yay., 1986, s.401.

²⁸³ Hizmet-İş, **5. Olağan Genel Kurula Sunulan Faaliyet Raporu, 11-12 Kasım 1989**, Ankara, 1989, s.62. Anlaşma metni için bkz. Hizmet-İş, a.g.k., 1989, s. 171

"Batıda herhangi bir sendikal hareket yokken, dünyanın ilk toplu iş sözleşmesi Osmanlı Devleti'nde imzalanıyordu. Bugünün Yüksek Hakem Kurulu seviyesindeki bir kurul tarafından imzalanan toplu iş sözleşmesi 24 işyerini kapsıyordu. Kadı Ahmet Efendi imzası ile yürürlüğe giren Kütahya fincan işçileri toplu iş sözleşmesi..."

Öz Gıda-İş'in 1989 çalışma raporunda ²⁸⁵ ve HAK-İŞ Dergisi'nin 1991 yılı Haziran sayısında²⁸⁶ da Osmanlı düzenini yücelten aynı değerlendirmeler yer almaktadır.

Bu iddia doğru değildir.

Yayınlanan belgelere göre, sözkonusu metni imzalayanlar, Anadolu Eyaleti Çavuşları Kethüdası Salih Ağa, Müderris Feyzizade Muhiddin Efendi, İbrahim Çavuş ve Abdülkadir Çavuş'tur. Bu dönemde loncalar içinde ustalar hakimdir. Kethüda, lonca ustaları tarafından ustalar arasında seçilen kişidir. Çavuş ise lonca yönetiminin kararlarının uygulayıcısıdır. Diğer bir deyişle, sözü edilen belge, loncanın hakimi olan ustaların yöneticisinin ve alınan kararları uygulayıcılarının imzaladığı bir metindir. Taraflar, yani işçiler veya onların temsilcileri ile işverenler veya onların temsilcileri arasında imzalanmamıştır. Sözkonusu metin, ücretlerle ve üretimin düzenlenmesiyle ilgilidir, ama kesinlikle bir toplu iş sözleşmesi değildir. Amaç, büyük bir olasılıkla, bazı ustaların daha yüksek ücretler vererek birbirlerinden çirak ve kalfa ayartmasını engellemek, düşük ücretler yoluyla haksız rekabeti önlemek, bazı ustaların üretim teknolojilerini geliştirmesi sonucunda "düzenin bozulması"nın önüne geçmektir.

²⁸⁴ Öz Ağa-İş, 4. Olağan Genel Kuruluna Sunulan Faaliyet Raporu, 21-22 Ekim 1989, Ankara, 1989, s.21.

²⁸⁵ Öz Gıda-İş, a.g.k., 1989, 1989, s.30.

²⁸⁶ HAK-İŞ Dergisi, Haziran 1991, s.28-29.